

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**MÜMTEHANE SURESİ'NİN 12. AYETİ BAĞLAMINDA
KADINLARIN BİATI MESELESİ**

Yüksek Lisans Tezi

SUHEYLA KÖKSAL

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**MÜMTEHANE SURESİ'NİN 12. AYETİ BAĞLAMINDA
KADINLARIN BİATİ MESELESİ**

Yüksek Lisans Tezi

SUHEYLA KÖKSAL

Danışmanı: Prof. Dr. Murat SÜLÜN

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı TEFSİR Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi Suheyla Köksal'ın MÜMTEHANE SURESİNİN 12.AYETİ BAĞLAMINDA KADINLARIN BİATİ MESELESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 10.07.2015 tarih ve 2015/26-12 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 09.09.15

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. MURAT SÜLÜN	İmzası
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. YAKUP ÇİÇEK	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. GÜLGÜN UYAR	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Suheyra KÖKSAL
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Programı	: Tefsir
Tez Danışmanı	: Prof Dr. Murat SÜLÜN
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – 2015
Anahtar Kelimeler	: Mümtehan Suresi, biat, kadın, siyaset, iman.

ÖZET

MÜMTEHANE SURESİ’NİN 12. AYETİ BAĞLAMINDA KADINLARIN BİATİ MESELESİ

Hz. Peygamber İslam Devleti’ni kurarken ve bazı önemli durumlarda erkek ve kadın inanan tüm insanlardan biatlar almıştır. Hudeybiye Anlaşması sonrasında ise kadınlardan biat alması Mümtehan Suresi’nin 12. ayeti ile Allah’ın bir emri olarak Kur’ân-ı Kerim’de yer almıştır. Çalışmamızda ayette, kadınlar ile Hz. Peygamber arasındaki ilişkinin biatlaşma ile kurulmuş olması ve biat etmeleri istenen maddelerin temel konusunun neler olduğu incelemeye alınmıştır. Bu ilişkinin ise Hz. Peygamber’in devlet lideri vasfı ile gerçekleştiği yani siyasal bir ilişki olduğu, Hz. Peygamber’in uygulamaları ve ilgili ayet değerlendirilerek tespit edilmiştir. Haliyle bu tavrı, Hz. Peygamber’den sonra gelen devlet liderlerinin de takınması gerekirken, kadınlarla benzer bir biatlaşmanın Hz. Peygamber’den sonra gerçekleşmediği görülmüştür.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Suheyla KÖKSAL
Field : Basic İslamic Science
Programme : Qur'anic Exegesis (Tafsir)
Supervisor : Prof Dr. Murat SÜLÜN
Type and Date of Thesis: MA – 2015
Keywords : Surah Mumtahane, allegiance , woman, politics, faith

ABSTRACT

THE MATTER OF WOMEN'S ALLEGIANCE WITHİN THE CONTEXT OF 12TH VERSE OF SURAH MUMTAHANE

While founding the Islamic State and in some important situations, The Nobel Prophet (S) took all believing people's, both men's and women's, pledge of allegiance. After the treaty of Hudeybiye, the matter of taking pledge of allegiance from women took place in the Holy Qur'an as a commandment of Allah by the 12th Verse of Surah Mumtahine. In this study, it was examined that the relationship between The Nobel Prophet (S) and the women was established by making pledge and what the main topic of the allegiance that they were wanted to pledge. It was confirmed by evaluating the related Verse and the applications of the Nobel Prophet (S) that this relationship was a political relation. Therefore, the other statesmen coming after the Nobel Prophet (S) should have assumed this attitude but it was shown that similar allegiance with women didn't come true after The Nobel Prophet (S).

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerim insanların iki cihan saadetini sağlamak için inzal edilmiştir. Bu maksada binaen Allah'ın emir ve yasaklarına uygun yaşamak gerekecektir. Bunlar ise yalnızca Allah'a karşı olan görevleri yerine getirmekle değil topluma karşı görevleri de yerine getirip güvenli bir toplum için çabalamakla gerçekleşir.

Kur'ân'ın bu amacını gerçekleştirmek üzere seçilen Hz. Peygamber de Allah Teâlâ'ya vermiş olduğu söze bağlılığı ile ömrü boyunca bu uğurda mücadele vermiştir. Yaşadığı toplumda kaosu ortadan kaldırıp düzenin hâkim olduğu bir sistem için çabalamıştır. Bu süreçte, her daim vahiy ile Allah'ın yardımı üstünde bulunan Hz. Peygamber, İslam Devleti'ni kurarken ve kurduğu düzenin sürekliliğini sağlamak için önemli bir takım durumlarda toplumun kadın-erkek tüm fertlerinden biatlar almıştır. Onun almış olduğu bu biatlar Kur'ân ayetleriyle onaylanmış, özellikle kadınlardan biat alması 60/Mümtehan suresinin 12. ayeti ile emredilmiştir.

Toplumun önemli bir kısmını oluşturan kadınlardan biat alınmasının emredilmesi ve bunun Hz. Peygamber tarafından uygulanış şeklinin özellikle son dönemlerde konuşulan kadın hakları bağlamında düşündüğümüzde son derece önemli olmasına rağmen araştırılmadığını tespit ederek bu konu üzerinde durmaya karar verdik.

Araştırmamıza başladığımız andan itibaren her aşamasında yardım ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Murat SÜLÜN'e, lisans öğrenimimden itibaren her an maddi ve manevi desteğini eksik etmeyen, araştırmalarım da yardımlarını her daim gördüğüm kıymetli hocam sayın Doç. Dr. Erdoğan BAŞ'a şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Aynı zamanda tüm bu süreçte sabır ve anlayış göstererek yanımda olan aileme ve eşime de çok teşekkür ederim.

Suheyra KÖKSAL

İstanbul, 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	1
B. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KAPSAMI.....	2
C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE KAYNAKLARI.....	3
 I. BÖLÜM: BİATIN TARİHSEL ARKA PLANI	
A. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE BİAT.....	6
1. TOPLU BİATLER.....	6
1.1. MEDİNE İLE İLK GÖRÜŞME.....	9
1.2.BİRİNCİ AKABE BİATI.....	10
1.3.İKİNCİ AKABE BİATI.....	12
1.4.RIDVAN BİATI.....	15
2. KADINLARA MAHSUS BİATLER.....	17
2.1.MEDİNE'YE HİCRET AKABİNDE ALINAN BİAT.....	18
2.2.HUDEYBİYE SULHU SONRASI HİCRET EDEN KADINLARDAN ALINAN BİAT.....	18
2.3.MEKKE'NİN FETHİ GÜNÜ KADINLARDAN ALINAN BİAT.....	22
B. HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN DÖNEMİNDE KADINLARIN BİATI.....	25
C. GÜNÜMÜZDE KADINLARIN BİATI MESELESİ.....	29
1. SON DÖNEM OSMANLI DEVLETİ VE TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETLERİ.....	29
2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE KADINLARIN SEÇME HAKKI.....	37

II. BÖLÜM: BİATIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

A. KAVRAM OLARAK BİAT.....	39
1. BÎ'AT (البيعة).....	39
2. 'AKD (العقد).....	43
3. 'AHD VE VEFA (العهد و الوفاء).....	43
4. VA'D (الوعد).....	44
5. MÎSÂK (الميثاق).....	45
6. BEZM-İ ELEST (بزم ألفت).....	45
7. İMAN (الإيمان).....	46
B. TERİM OLARAK BİAT.....	47
1. SİYÂSÎ BİAT.....	48
2. TAKVA BİATI.....	49

III. BÖLÜM: 60/MÜMTEHANE SURESİNİN 12. AYETİ

A. AYETİN SEBEB-İ NÜZÛLÜ.....	54
B. AYETİN TEFSİRİ.....	56
1. MÜ'MİN KADINLARIN BİAT ETMEK İÇİN HZ. PEYGAMBERE GELMELERİ.....	56
2. BİAT EDİLECEK HUSUSLAR.....	59
2.1. ALLAH'A HİÇBİR ŞEYİ ORTAK KOŞMAMAK.....	59
2.2. HIRSIZLIK YAPMAMAK.....	61
2.3. ZİNA ETMEMEK.....	61
2.4. EVLATLARINI ÖLDÜRMEYEMEK.....	62
2.5. ELLERİYLE AYAKLARI ARASINDA UYDURDUKLARI BİR İFTİRA GETİRMEMEYEMEK.....	62

2.6. MA'RUF TA ASİ OLMAMAK.....	63
3. ALLAH'TAN MAĞFİRET DİLEME.....	67
SONUÇ.....	71
KAYNAKÇA.....	75

KISALTMALAR

a.s. : aleyhisselam

a.g.e : adı geçen eser

a.g.m : adı geçen makale

b. : bin

c. : cilt

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

edt. : editör

haz. : hazırlayan

Hz. : Hazreti

s. : sayfa

sad. : sadeleştiren

t.y. : tarih yok

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

thk. : tahkik

trc. : tercüme

v. : vefat

vdğr. : ve diğeri

y.y. : yer yok

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

İslam itikâta, ahlâkta, toplumun birçok kurumunda ve hâkim yönetiminde değişiklik yapmak isteyen bir inanç sistemidir. Bu yüzden Mekke’de Allah’a ve Rasulü’ne iman eden topluluk, çağdaş devletteki hükümetlere muhalif en devrimci bir parti gibiydi. Etkinliği fert ve toplumla sınırlı kalan dinî hareket, genellikle sosyal bir hareket olarak kabul edilir. Ancak, bu etkinlik herhangi bir surette yönetici otoriteye dokunduğu ve ona karşı isyanı bir tarafa bırakalım ona muhalif bir tutum takındığı vakit, modern terminolojiye göre ‘siyasî bir etkinlik’ olarak tanımlanmaktadır.¹ Dolayısıyla Hz. Peygamber’in yürütmüş olduğu hareket bu anlamda bi’setin başından itibaren siyasî bir etkinlik olarak nitelendirilebilir. Hz. Muhammed’e liderliği verilen bu dinî – siyâsî yapı itaat üzere kuruludur. İtaat de biat ile gerçekleşmektedir. Hz. Peygamber de çeşitli vesilelerle toplum fertlerinden biat almıştır.

Bey’at/Biat kavramı dinî – siyâsî anlamda ilk defa Hz. Peygamber zamanında kullanılmaya başlamıştır.² Daha sonraki dönemlerde de anlamında birtakım değişiklikler yaşayarak siyâsî bir ıstılah halini almıştır. Zaman içerisinde biat edilecek kişinin özellikleri, biat edeceklerin özellikleri (ehlü’l-hall ve’l-’akd) gibi konular tartışmaya açılmış ve böylece bey’at/biat İslam Hukuku’nun önemli bir başlığı haline gelmiştir. İslam Hukuku alanında yapılan çalışmaların boyutu da bu minvalde ilerlemiştir. Biat konusu İslam tarihi’nde de işlenmiş, burada da Hz. Peygamber’in aldığı biatler yahut sonraki dönem biat meseleleri üzerinde durulmuştur. Çalışmalar bu iki anabilim dalında yaygınlaşmakla birlikte Hadis ve Kelam açısından da önemlidir. Ancak Hz. Peygamber’in almış olduğu biatlerden biri olan kadınlar biatı toplumun önemli bir kısmını oluşturan kadınların toplumsal ve siyasal hayattaki rolü anlamında önemli bir yere sahip olmasına rağmen bizatihi araştırma konusu olmamıştır. Biz de çalışmamızda kadınların biatını inceleyerek; Hz. Peygamber’in dinî-siyâsî bir lider

¹ Abdulhalim Ebu Şakka, *İslâm Kadın Ansiklopedisi*, trc. Şaban Haklı, Fethi Güngör, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011, II/277-278.

² Mehmet Ali Kapar, *İslam’ın İlk Döneminde Bey’at ve Seçim Sistem*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1998, s. 7.

olarak kadınlardan biat aldığı halde neden sonraki dönemlerde devam ettirilemediğini³ irdelleyeceğiz. Kadınların biatını konu edinen 60/Mümtehanе suresinin on ikinci ayetini ve ayetin dönemsel yorumlarını da ele alarak toplumsal değişim sürecinde konuya yaklaşımda değişimlerin olup olmadığını, olduysa yönünü tespit etmeye çalışacağız. Böylelikle toplumsal değişimlerden pratik hayatın ve ayet yorumlamalarının nasıl etkilendiği, yorumlara yansıyan bu değişimin nedeni ve gerekliliği üzerinde durarak kadınların liderine biat etme hakkı konusunu ele almaya çalışacağız.

B. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KAPSAMI

Araştırmamıza öncelikle biatın tarihsel çerçevesini çizerek başlayacağız. Bu başlık altında Hz. Peygamber’in kadın erkek herkesten aldığı biatlere bakacak, arkasından da kadınlara mahsus kıldığı biatleri inceleyeceğiz. Hz. Peygamber’in uygulamaları sonraki dönemler için her zaman örnek teşkil eder. Bu nedenle hemen Hz. Peygamber sonrası dönem olan dört halife dönemini, kadınların biatlere katılım durumu açısından inceleyecek ve uygulamaların Hz. Peygamber dönemi ile benzerlik ve farklılıklarını ele alacağız. Bu iki dönemden sonra Osmanlı son dönemlerini ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu ilk yıllarını kadın hareketleri açısından ele alacağız. Hulefâ-i Râşidîn’den sonra doğrudan 1900’lü yıllara geçmemizin sebebi, bu dönemlerde ciddi anlamda siyasî kırılmaların ve değişimlerin yaşanmasıdır. Bu yıllarda toplum hayatında ve fikirlerinde yaşanan büyük değişimlerin kadınların sosyal ve siyasal hayata katılımına ne denli etki ettiği araştırmamızın bu bölümdeki konularından biri olacaktır.

Biatın tarihsel zeminini oluşturduktan sonra, ikinci bölümde kavramsal çerçevesini hazırlayacağız. Bu bölümde biat kavramının ve eş anlamlı bir takım kelimelerin Kur’ân’daki kullanımlarını ele alarak biat ile ilişkisini kuracağız. Zaman içinde İslam Hukuku’nda siyasî bağlamda, tasavvufta ise *takva* bağlamında terimleşen biatın anlamları da değerlendirmeye alınacaktır.

Son bölümde ise, kadınların biatının tarihi süreci ve biatın kavramsal çerçevesi hakkında verilen bilgilerle sunulan bakış açısına dayanarak, kadınların biatını ele alan

³ Cengiz Kallek, “Biat”, *DİA*, VI/122.

60/Mümtehanе suresinin on ikinci ayetinin tefsirleri üzerinde duracak; toplumsal değişim bağlamında kadınların biatı meselesini değerlendirmeye alacağız.

Böylelikle günümüzde kadının siyasî hayattaki yerine Hz. Peygamber döneminin bakış açısıyla bakmış olacak, kadın hakları bağlamında yerini tespite çalışacağız. Böylece Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in kadın biatına yaklaşımını ve sonraki dönemlerde uygulama alanlarını görerek, İslam açısından kadının siyâsî otoriteyle ilişkisinin, siyâsî hayata katılımının nasıl olması gerektiği tespit edilecek, Hz. Peygamber sonrası bir nevi dinde tahrifat denebilecek bir yaklaşım olup olmadığı ortaya konmuş olacak, konunun dinî ve siyâsî değeri vurgulanarak insan hakları açısından önemi belirlenecektir.

C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE KAYNAKLARI

İlmî araştırmalar yapılırken iki metod kullanılır: Bunlar bütün ilimlerin ortaklaşa kullandığı genel metodlar ve her ilmin kendisine özgü kullandığı özel metodlardır.⁴ Biz de çalışmamızda kullandığımız kaynakları analiz edip, elde ettiğimiz bilgileri sentezlemek yoluyla genel bir yöntem kullanacağız. Aynı zamanda çalışmamız sosyal bilimler alanına ait olduğundan bu alana yönelik yöntemlerden de faydalanacağız. Bu şekilde de dökümantasyon metodunu kullanmak suretiyle elimizdeki belgelerin incelemesini yapacak, değerlendirip sonuca ulaşmaya çalışacağız. Kaynaklara ulaşmak için de kütüphane ve internet ortamından yararlanacağız.

Araştırmamızı, kadınların biatı hakkında nazil olan 60/Mümtehanе suresinin 12. ayeti ışığında İslam tarihi, Tefsir ve Hadis kaynaklarından yararlanarak yapacağız. İslam tarihi ile ilgili bölümlerde ağırlıklı olarak Vâkıdî(v.207/823), İbn Hişâm(v.213/828), Taberî(v.310/923) ve İbn Kesîr(v.774/1373)'in tarihe dair eserlerinden kaynak olarak faydalanılacak, Adem Apak'ın *Anahatlarıyla İslam Tarihi* eseri de araştırmalarımızda yardımcı olacaktır. Yakın dönemimizde kadın hareketlerine dair bilgilerin bulunduğu kısımda Serpil Çakır'ın *Osmanlı Kadın Hareketi*, Şefika Kurnaz'ın *Osmanlı Kadınının Yükselişi* eserleri ve Cemile Burcu Kartal'ın *Türkiye'de*

⁴ Zeki Arslantürk, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001, 71.

Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri adlı yüksek lisans tezi temel kaynaklarımız olacaktır.

Ayetimizin tefsiri ile ilgili bölümde birçok tefsir kaynağından bilgiler aktarılacaktır. Ayetin yorumlanması konusunda ise başta Mâturîdî(v.333/944), Zemahşerî(v.538/1144), Fahreddîn Râzî(v.606/1209), Elmalılı Hamdi Yazır(v.1361/1942)'a ait dirayet tefsirleri ve Taberî(v.310/923), İbn Kesîr(v.774/1373) ve Suyutî(v. 911/1505)'ye ait rivayet tefsirleri ağırlıklı olarak kullanılacaktır. Özellikle Cassâs ve Kurtubî'nin ahkâm tefsirleri de araştırmamızda kullanılmıştır. Ayetlerin meallendirilmesinde ise Murat Sülün'ün *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı* adlı meali kullanılacaktır.

Hadis incelemelerimizi ise Kütüb-i Sitte'nin yanında İmam Mâlik(v.179/795)'in *Muvatta'*sından ve Ahmed b. Hanbel(v.241/855)'in *el-Müsned*inden yapacağız.

Bunun yanı sıra İslam tarihi, Tefsir, kadın ve siyaset hakkında yazılmış muhtelif yazı ve makalelerden de faydalanılacaktır. Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin maddeleri de araştırmamızda faydalanacağımız bir kaynak olacaktır.

Araştırmamızda Tefsir kaynakları kadar İslam tarihi kaynaklarından da faydalanacağız. Çünkü Kur'ân vahiylerini yüksek gaybî bir yerden insan idrakine, yerdeki olgular yani hukukî, siyasî, iktisadî sorunlar, sorular, tartışmalar, savaş ve barışlar indirmektedir. Mesela, hak-hukuk mücadelesinin olduğu Mekke döneminde inzal edilen ayetlerde hukuksuzluğa, adaletsizliğe, gelir uçurumuna dikkat çekiliyor, bunu gidermenin yolları gösteriliyordu. Medine döneminde ise Arap ve Yahudi ile güvenlik ve işbirliğine dayalı siyasî bir yapı oluşturulmuş; haliyle bu yeni olgular ve buna dayalı yeni problemler karşısında bunlara paralel ayetler indirilmiştir. Bu bakımdan, Kur'ân mesajını doğru anlayabilmek için o sırada neler olduğunu iyi anlamak gerekir.⁵ Kur'ân'ın genel yapısında olduğu gibi ilgili ayetimiz de Hz. Peygamber zamanında yaşanmış bir olgu ile ilgilidir. Haliyle ayeti, ayetteki konu

⁵ Murat Sülün, *Kur'ân Kılavuzu*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2011, s.85-90.

edinilen hususları kavrayabilmek için, Hz. Peygamber'in almış olduğu biatları, biat konularını ve bu biatlara dayanarak sahabenin uygulamalarını iyi anlamak gerekecektir.

I. BÖLÜM: BİATIN TARİHSEL ARKA PLANI

Bu tür çalışmalarda öncelikle kavramsal çerçeve çizilir ve arkasından tarihî perspektif sunulur. Ancak biz çalışmamızda tarihî bölümü öne aldık. Çünkü konunun kavramsal çerçevesi ve ayetin yorumu ile ilgili olan son bölüm tefsir araştırmaları ağırlıklıdır. Bu anlamda bir kopukluk olmaması için kavramsal çerçeveyi tarihsel arka plandan sonra koymayı uygun gördük.

A. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE BİAT

1. TOPLU BİATLAR

Hiz. Peygamber risalet ile görevlendirildiğinde görevini üç yıl kadar gizli sürdürmüştür.⁶ Bu süreçte sadece yakın aile efradını ve iman edeceğine güvenebildiği kişileri İslam'a davet etmiştir. Hiz. Ali(v.40/661)'nin "Bu, Allah'ın kendisi için seçtiği ve peygamberlerini de bununla gönderdiği dindir. Seni bir olan ve ortağı olmayan Allah'a imana, ona ibadet etmeye, Lat ve Uzza'yı inkar ve terk etmeye davet ediyorum."⁷ Hiz. Ebu Bekr(v.13/634)'in "Evet, şüphesiz ki ben, Allah'ın Rasulü ve elçisiyim. Ey Ebu Bekr! Seni bir ve ortaksız Allah'a, O'ndan başkasına ibadet etmemeye, sadece O'na itaate devam etmeye çağırıyorum."⁸ sözleriyle İslam'a davet edilmelerinden anlaşılacağı üzere, Hiz. Peygamber risaletin başlangıcında insanları sadece Allah'a imana davet ediyor, bu hususta kendisine tabi olunmasını istiyordu. Mekke şartlarına göre bu, dinî anlamda yeni ve tehlikeli bir çizgiydi. Çünkü sadece din anlayışını değil, zamanla sosyal düzen anlayışını etkileyecek ve siyasî bir oluşuma doğru yol alacaktı. Elbette Hiz. Peygamber de bu gidişatın farkındaydı. Bu nedenle üç yıl kadar görevini gizli ifa etti. Bu süreçte Hiz. Peygamber'in İslam'a çağırırken yapacağı en önemli iş, sunulan mesajlar etrafında sınıksız kenetlenerek, düşünce ve idealine samimiyetle bağlanarak müdafaası ve neşri uğrunda her türlü fedakârlığa katlanacak elemanlar, fertler yetiştirmek yani bir kadro oluşturmaktır.⁹

⁶ İbn Keşir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cize: Hicr li't-Tibaa ve'n-Neşr, 1997, IV/95.

⁷ İbn Keşir, *a.g.e.*, IV/61

⁸ İbn Keşir, *a.g.e.*, IV/68.

⁹ Ahmet Önkâl, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, edt. Vecdi Akyüz, 2. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, I/332.

İlk Müslümanlarla birlikte iman etmiş ve bu uğurda her şeyi göze alabilecek bir topluluk oluşuyordu. Ancak bu kararlılığı sürdürebilmek ve birlik olma gücünden faydalanabilmek için eğitimlerinin yapılacağı bir yere ihtiyaç vardı. Bu yeni Müslüman olmuş kadro elemanlarının iman ve ibadet esaslarını talim edecekleri, Rasulleri'nden bizzat tatbikatını görerek zihinlerine ve gönüllerine yerleştirecekleri, diğer dava arkadaşlarıyla görüşüp mefkûrelerinin neşri için elbirliği edip, çalışıp çabalayacakları bir yer olarak Hz. Peygamber Mekke'de ilk inananlardan el-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm'ın evi olan Dâru'l-Erkâm'ı seçti.¹⁰ Dâru'l-Erkâm böylelikle Müslümanların Allah ile ahitlerini sürekli taze tuttıkları bir mekân oldu.

Bu süreçte henüz Hz. Peygamber'in siyasal liderliği söz konusu değildir. Ancak yapılan çalışmalar bunun için bir oluşum sürecidir. Burada kendisine bir kitle oluşturmaktadır. Müslüman olanlar Dâru'l-Erkâm'da Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp ona tabi olduklarını belirtmektedirler. Bu süreçte Hz. Peygamber'e olan bağlılık yani bir olan Allah'a *iman* devletleşme süreciyle birlikte başlayacak olan mücahededen oldukça uzaktır. İmanlarını koruma noktasında kendilerini muhafaza ve müdafaa etmek suretiyle hareketlerini kontrol edip, kalbî olarak imanlarını güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Haliyle bu durum kadın erkek ayrımı yapmaksızın herkesi kapsayacak bir iman hareketi olmalıdır. Hz. Peygamber de bu maksada binaen Dâru'l-Erkâm'da veya dışarıda kadınların da aynı şekilde kendisine tabi olmalarına ve eğitilmelerine olanak sağlamıştır.

Hz. Ebu Bekr'in annesinin, oğlu müşrikler tarafından dövüldüğünde onu Hz. Peygamber'in yanına götürdüğünü ve orada Müslüman olduğunu¹¹ biliyoruz. Yine Hz. Ömer(v.23/644)'e, Hz. Peygamber'i öldürmek için yola çıktığı sırada ona Safa yakınlarında bir evde yani Dâru'l-Erkâm'da kadın erkek kırk kadar kişinin toplanıp Kur'ân okudukları haberi geldiği¹² bilgisini de kaynaklarımız bize veriyor. Öyleyse bu evin kapısının yalnızca erkeklere değil kadınlara da açık olduğunu söyleyebiliriz. Kadınların eğitiminde Dâru'l-Erkâm'da yetişen sahabilerin eşlerine, kızlarına ya da annelerine öğrendiklerini aktarmak ve öğretmek yöntemiyle de etkili olduklarını

¹⁰ Ahmet Önkâl, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, I/333.

¹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV/76-77.

¹² İbn Kesîr, *a.g.e*, IV/197.

söylemek yanlış olmaz. Hz. Ömer'in Müslüman oluşu hadisesinde eniştesi Sa'id b. Zeyd'in Habbâb b. Eret ile birlikte 20/Tâhâ suresinin yazılı olduğu bir sahifeden Hz. Ömer'in kız kardeşi Fâtıma bint el-Hattab'a Kur'ân okuttukları hikâyesi¹³ bu tür vesilelerle de kadınların eğitildiğine işarettir. Ammar b. Yasir'in risaletin henüz ilk zamanları için "Ben Rasulullah'ın beraberinde Müslüman olarak beş köle, iki kadın bir de Ebu Bekr'i gördüm."¹⁴ sözü ve ticaret için Mekke'ye gelen bir zatın Hz. Abbas'a birlikte namaz kılmakta olan Hz. Peygamber, eşi Hz. Hatice ve Hz. Ali'nin kimler olduğunu sorduğu bir rivayet¹⁵ de risaletin başından itibaren kadınların da Hz. Peygamber'in yanında olduğunu göstermektedir.

Üç yıllık gizli davet döneminde insanlar erkek ve kadın cemaatler olarak İslam'a girdiler. Sonra Allah, Rasulullah'a Allah'tan kendisine gelen vahyi insanlara açıklamasını yani görevini artık açıktan yapmasını emretti.¹⁶ "Sen; müşriklere aldırış etme ve memur olduğun şeyi onların yüzüne haykır."¹⁷ ve "Sen en yakınlarını, aşiretini uyarmaya bak. Sana uyan mü'minlere de kol kanat ger. Sana karşı gelirlerse; 'Şüphesiz, ben sizin yaptıklarınızdan uzağım.' de."¹⁸ ayetleriyle birlikte açık davet süreci başladı. Bu ayetlerden ilki gizli davet döneminin bittiğini gösterirken, ikincisi ise açık davete kimlerle başlanması gerektiğini açıklamaktadır. Hz. Peygamber bunun üzerine önce yakın akrabası olan Abdulmuttaliboğulları'nı, ardından daha geniş kabile grubunu teşkil eden Haşimoğulları'nı İslam'a çağırmıştır. Onun aleni davete yakın akrabalarından başlaması, Mekke sosyal şartları içinde tabii hatta zaruri bir durumdu. Zira bu toplumda asabiyet, yani kabilecilik hâkimdi ve herhangi bir işe girişmeden önce bir kabile mensubunun mutlaka soyunun desteğini alması gerekiyordu.¹⁹ Ancak hiçbiri kendisine yardımda bulunmadı. Bununla kalmayıp, Müslümanlara yönelik zulüm, işkence ve boykot hareketleri düzenlediler. Bunlara dayanamayan bir grup Habeşistan'a göç ederken, Hz. Peygamber de Mekkelilerin İslam davasının cemaati olamayacağını anlayınca özellikle hac mevsiminde Mekke'ye gelen kavimlere "Beni kendi kavmine

¹³ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV/197-198.

¹⁴ Buhari, *Fadâilu'l-Ashab*, 25.

¹⁵ İbn Kesir, *a.g.e*, IV/62-63.

¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1996, I/192.

¹⁷ 15/Hicr 94.

¹⁸ 26/Şuara 214-216.

¹⁹ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 4. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009, I/156.

götürecek bir kimse yok mu? Çünkü Kureyş, Rabbimin kelamını tebliğ etmekten alıkoymaya çalışıyor.”²⁰ diyerek İslam’ı kabullenecek bir efkâr-ı ‘umûmiye arayışına girdi.²¹ Dolayısıyla Hz. Peygamber açık davet ile birlikte hem kadrosunu genişletip, kuvvetlendirirken hem de bu kadronun siyasal zeminini de Mekke’de hazırlamaya çalışıyordu. Ancak Mekke buna izin vermeyince hac mevsimlerinde başka kavimlerle irtibata geçmiş, Taif’e bizzat kendisi giderek görüşmeler yapmaya çalışmış fakat bu kapı Mekke’ye gelen Medinelî bir grupla aralanmış, akabinde Akabe Biatleriyle ilk siyasî girişimlere imza atılmıştır.

Hz. Peygamber Mekke’de kalarak bir şekilde iman edenlerin sayısını artırmak suretiyle tebliğini yapabildi. Ancak ne tebliğin ne de imanın salt amacı inananların sayısını artırmaktı. Amaç, Allah’ın dinini aziz kılacak bir düzen kurabilmektir. Bu döneme kadar Müslümanlar ahlakî olarak olgunlaştırılarak ellerine güç geçtiği takdirde nasıl hareket etmeleri gerektiği öğretilmiş, mü’minler yeryüzü hilafetine hazırlanmıştır.²² 6/En’am suresi 165. ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Sizi bizzat size verdikleri ile denemek için sizleri yeryüzünün şu anki sahipleri yapan ve sizi birbirinizden derece derece üstün kılan O’dur. Senin Rabbinin cezalandırması elbette hızlıdır, ama O, aynı zamanda bağışlayıcıdır, merhametlidir (Gafûr, Rahîm).” Bir bu surenin Mekke’de nazil olduğu zaman, bir de ondan sonra İslam tarihinin safhaları düşünülürse, bu ayetin geleceğe yönelik ne kadar mucizeleri ihtiva ettiği ve daha etmekte bulunduğu hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde ortaya çıkmaktadır. Demek ki Hz. Peygamber’in peygamber olarak gönderilmesiyle insan hayatına bütün geçmiş ümmetleri de geçecek yeni bir tarih açılmıştır.²³

1.1. MEDİNE İLE İLK GÖRÜŞME

Medine’de Evs ve Hazrec olarak iki Arap kabilesi ve Benî Nâdir, Benî Kaynuka ve Benî Kurayza adında Yahudi grupları yaşamaktaydı. Evs ve Hazrec arasında kan davası vardı. Yahudiler de her iki kabileyle ittifak yapmak suretiyle kan

²⁰ Ebû Davûd, Sünne, 20; Tirmizî, Sevu’l-Kur’an, 24; İbn Mâce, Mukaddime, 13.

²¹ Ahmet Önkâl, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam*, I/336.

²² Ali Akpınar, “Mekkî Ayetlerde Müminlere Yönelik Hitablar”, *Dokuzuncu Türkiye Tefsir Akademisyenleri Buluşması Kur’an Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu*, ed. Mesut Okumuş, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 29 Haziran-01 Temmuz 2012, s.279-302.

²³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul: Feza Gazetecilik, t.y, III/562.

davasını körüklüyor, bu iki Arap kabilesini kendilerine bağımlı hale getiriyordu. Yok olma seviyesine gelen Evs ve Hazrec'i aralarındaki derin kabile rekabetinden dolayı ancak kendilerinden olmayan bir arabulucu kurtarabilirdi. Dolayısıyla Medineliler Araplar kendilerine bir kurtarıcı aramaktaydı.

Haz. Peygamber ise kendisini ve inananları koruyacak bir yer için hac mevsimlerinde arayışlarını sürdürmekteydi. Medinelilerin kendilerinden olmayan arabulucuya olan ihtiyaçları ile Haz. Peygamber'in dini için destek arayışları nübüvvetin on birinci yılında Mekke'de kesişti.²⁴ Evs kabilesi ile yaptıkları Bu'as savaşında²⁵ mağlup oldukları için aslında Mekkeli müşriklerle onlara karşı ittifak arayışına gelen altı Hazrec'li, Haz. Peygamberle karşılaştılar. Peygamber (a.s.) onlara İslam'ı anlatıp, Kur'an okudu. Onlar da Haz. Peygamber'in çağrısını kabul edip şöyle dediler: "Biz kavmimizden ayrıldık. Bu kavim, birbirine çok düşmanlık ve kötülük yapıyor. Belki Allah, senin sayende birliği sağlar. Onlara gideceğiz, senin çağrını ileticeğiz, bu girdiğimiz dini kendilerine sunacağız. Allah onları bu konuda bir araya getirirse, senden güçlü biri olmaz."²⁶

Bu ilk görüşmede yazılı bir anlaşma ve biatlaşma yapmamışlardır.²⁷ Sadece ertesi yıl tekrar görüşmek üzere sözleşmişlerdir. Yeni Müslüman olan bu Medineliler grup tarafından bu süreçte hem kendi kabilesine hem de Evs kabilesine durum izah edilecek, eğer Medineliler bu anlaşmayı kabul ederse bir sonraki görüşmede sözleşme yapılacaktır. Bu ilk görüşmede bulunan altı kişi de erkektir, içlerinde kadın yoktur.²⁸

1.2.BİRİNCİ AKABE BİATI

Ertesi yıl nübüvvetin on ikinci senesinde anlaştıkları gibi altı Hazrec'li, yanında dört Hazrec iki de Evs kabilesinden kişilerle on iki kişi olarak Akabe'de Haz. Peygamber ile buluştular. Burada Medineliler ile Haz. Peygamber'in yapmış olduğu anlaşma İslam

²⁴ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, I/216-217.

²⁵ "Evs ve Hazrec kabileleri arasında 120 yıl devam eden savaşların sonuncusudur. Savaş Evs kabilesinden bir kişinin Hazrec kabilesine sığınan yabancı birini öldürmesiyle başlamıştır. Her iki kabilede de birçok kişinin hayatını kaybettiği savaş Hazrec lideri Amr b. Nu'man'ın öldürülmesi ve Evs'in kazanmasıyla sonuçlanmıştır." (Asri Çubukçu, "Bu'as", *DİA*, VI/340.)

²⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II/67.

²⁷ Vecdi Akyüz, *Asr-ı Saadette Siyasî Konuşmalar*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2004, s.22.

²⁸ İbn Hişâm, *a.g.e*, II/67-68.

tarihinin ilk siyâsî anlaşmasıdır. O gün Hz. Peygamber onlarla ‘Ubâde b. Sâmit(v.34/654)’ten gelen rivayete göre Allah’a hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmemek, ma’ruf hiçbir konuda Allah elçisine asi olmamak üzere biat ettikleri belirtilir. Kim bunlara uyarsa ecri Allah’a aittir. Kim de uymazsa şayet cezasını bu dünyada görürse bu onun için kefarettir; şayet gizli kalırsa karşılığı Allah’a aittir. Dilerse affeder dilerse azab eder.²⁹ İlk akabe biatındaki biatlaşma maddeleri, ileride gerçekleşecek olan kadınların biatındaki maddelerin aynısı olmuştur.³⁰ Yani buradaki şartlar 60/Mümtehan 12’de mevzu bahis olan konulardır.

Buradaki mevcut konular Hz. Peygamber’in ahlakî olarak kâmil birer insan profili oluşturmaya çalıştığını göstermektedir. Müslüman, yalnızca Allah’a ve onun Rasulü’ne boyun eğmeli, dindaşlarına can, mal ve namus güvencesi vermelidir.

Birinci Akabe Biatı’nda hazır bulunan on iki kişi de erkektir.³¹ Hz. Peygamber içlerinden Es’ad b. Zürâre(v.1/623)’yi lider seçmiş, Mus’ab b. ‘Umeyr(v.3/625)’i de onlara İslam’ı öğretmesi için muallim olarak göndermiştir. Mus’ab b. ‘Umeyr, Es’ad b. Zürâre ile birlikte onun evinde bir yıl boyunca Medine’de İslam’ı yayma çabasında bulunmuş, bununla birlikte Müslümanları da eğitmiştir.³² Bu manadaki biat Allah’a *iman* esaslı bir biattır, şimdilik mücahededen uzaktır. Bir yıl boyunca Allah’a ve Hz. Peygamber’e tâbi olduklarını belirten kişiler her durumda bağlılıklarını koruyacakları mutmain bir kalbe sahip olabilmeleri için sağlam bir eğitimden geçeceklerdir. Çünkü bu anlaşma sadece iman ettiğini beyan etmekle kalmayacak bir yıl sonra imanları uğrunda can ve mallarını ortaya koyabilme dirayeti kendilerinden istenecektir.

Bu süreçte eski iki düşman olan Evs ve Hazrec’in Muhacire Ensar olabilecek duruma gelmeleri sadece bu çabalarla olmamış, Allah’ın kalplerine birbirlerine karşı ülfet, kardeşlik ve iman vermesiyle gerçekleşmiştir: “Onların (yani birbirine düşman Hazrec ve Evs kabilelerinin ayrıca, bunlarla muhacirlerin) kalplerini birbirine O

²⁹ Buhârî, Menâkıbu’l-Ensar, 42; Tirmizî, Hudûd, 12; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1991, VIII/411.

³⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e*, VIII/411.

³¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II/68-70.

³² Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, Beyrut: Dâru Süveydân, 1967, II/357.

ıslındırmıştı. Yeryüzündeki her şeyi sarfetseydin, yine de onların kalbini birbirine ıslındıramazdın. Ama Allah onları birbirine ıslındırdı. Şüphesiz O, ‘mutlak izzet ve hikmet sahibi’dir (Azîz, Hakîm).”³³ Hz. Peygamber’e biat edip İslam’a girmeden önce öfke, kin, haset ve düşmanlık içinde yaşayıp birbirlerini öldürüp mallarını yağmalayan, anlaşılamayan bu kabileler arasında pek çok düşmanlık olmuştu. Ne zaman ki, Allah Teâlâ onlara bütün düşmanlıkları unutturdu, o kin ve öfkeyi gönüllerinden sildi ve yerine kardeşlik sevgisi ve karşılıklı dostluk duygusu koydu işte o zaman tam anlamıyla dost ve kardeş oldular. Allah ve Rasulü sevgisiyle kenetlenip tek yürek oldular, hakkın tek vücut halindeki desteği oldular.³⁴

1.3.İKİNCİ AKABE BİATİ

Ertesi yıl Medine’den 73 erkek ve 2 kadın 75 kişi hac mevsiminde Hz. Peygamber ile buluşmak ve onu kendi beldelerine götürmek üzere Mekke’ye geldiler. Yine bir gece Akabe’de buluştular. Bu buluşmada henüz Müslüman olmayan Hz. Abbas konuşmayı başlatarak, “Kavmini terk ettikten sonra onu bırakıp gidecekseniz, davet etmekten şimdiden vazgeçin.” uyarısında bulunmuştur.³⁵ Hz. Abbas’ın bu sözü biat hareketinin nerelere varacağını aslında herkes tarafından açıkça bilindiğine işaret etmektedir. Kureyşlilerin kurtulmak istediği, Medinelilerin ise talip oldukları dava, yeni bir düzen hareketidir. Sözü alan Hz. Peygamber onlara özetle İslam’ı anlatmış, imanda sebat etmelerini tavsiye etmiş, Kur’ân-ı Kerim okumuştur. Böylece aslolanın ‘İslam’da ve onun esası olan Kur’ân’da birleşmek olduğunu’ vurgulamıştır.³⁶ Ensarın “Rabbim için ve kendin için dilediğini iste.” demesiyle şartlar konuşulmaya başlamıştır. Hz. Peygamber “Rabbim için O’na kulluk etmenizi ve hiçbir şeyi ona ortak koşmamanızı; kendim için ise kendinizi ve mallarınızı müdafaa ettiğiniz şeylerden beni de korumanızı şart koşuyorum.” buyurmuştur.

O gün konu olan biat maddelerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. Allah’a ibadet etmek ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamak,

³³ 8/Enfâl 63.

³⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul: Azim Dağıtım, 2011, IV/271.

³⁵ İbn Hişâm, *a.g.e.*, II/76-77.

³⁶ Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, İstanbul: Gonca Yayınevi, 1986, I/261.

2. Dini emirlere itaatte ihmalkâr davranmamak,
3. Darlıkta da bollukta da infak etmek,
4. İyiliği emredip, kötülükten alıkoymak,
5. Her durumda, kimseden korkmadan hakkı söylemek, hakaretlere aldırmamak,
6. Kendi aile efradını korudukları gibi Hz. Peygamber'i de korumak,
7. Kendilerine verilen emirleri yerine getirmek için ne olursa olsun savaşmak,
8. Başkalarını kendilerinden önde tutmak,
9. İşin ehli dururken işe göz dikmemek,
10. İslam üzere olmak.³⁷

Ebu'l-Heysem et-Teyyihân anlaşma yapılırken “Ey Allah’ın Rasulü, bizim bölgemizdeki Yahudilerle aramızda bir anlaşma var ki, şimdi onu feshedeceğiz. Biz bunu yaptıktan sonra, siz de ileride Allah’ın inayetiyle muvaffak olunca, bizi bırakıp kendi kavminizin yanına döner misiniz?” diye sordu. Hz. Peygamber de “Hayır, bilakis kanınız kanımdır, hareminiz haremimdir. Ben sizdenim siz de bendensiniz. Sizin harp ettiklerinizle harp ederim, barış yaptıklarınızla barış yaparım.” cevabını verdi.³⁸ Böylelikle Hz. Peygamber biatları karşısında kendi duruşunun nasıl olacağının da garantisini vermiş oldu. Bu sorunun cevabı aslında girilen yolun ciddiyetine, bu davayı birlikte omuzladığı insanların ve din kardeşliğinin asabiyetten öte, daha değerli ve önemli olduğuna işarettir.

Müslümanlar böylelikle anlaşmayı tamamladılar. Yaptıkları anlaşmanın bir devlet nizamının ilk adımları olduğunun, oldukça ciddi ve zorlu bir yola girdiklerinin gayet farkındaydılar. Nitekim işin ciddiyetinin farkındalığını pekiştirmek üzere biat gerçekleşmeden önce içlerinden Abbas b. ‘Ubâde şöyle bir konuşma yapmıştır: “Ey Hazrecliler! Bu zata ne üzere biat ettiğinizin farkında mısınız? Siz insanlardan siyah ve kırmızı derililere yani cihana karşı Hz. Muhammed’e sahip çıkmak uğruna savaş ilan etmiş bulunuyorsunuz. Bu yüzden mallarınızın elden çıkması ve ileri gelenlerinizin öldürülmesi gibi felaketlerle yüz yüze gelebilirsiniz. Bu zatı yurdunuza, gelecekte olması muhtemel bu çeşit gelişmeleri şimdiden göze alarak davet ediniz! Şayet bu

³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV/397-409.

³⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II/77; Hüseyin Algül, *a.g.e*, I/261.

tehlikeleri görünce, onu yüzüstü bırakırsanız bu tutumunuzun sonucu dünyada da ahirette de rüsvalık olur. Şayet böyle zamanlarda ona sahip çıkarsanız, dünyada da ahirette de hayırlı olur.”³⁹

Müslümanlar ile Hz. Peygamber arasında geçen biatlaşma üzerine Allah Teâlâ da desteğini göndermiş, ruhen sıhhatli, cesur, yüksek karakterli, güvenilir bu topluluğa cesaretlerini pekiştirecek, hak yolda oldukları bilincini unutturmayacak 9/Tevbe suresi 111. ayet-i kerimesini nâzil etmiştir: “Allah mü’minlerin canlarını ve mallarını, şüphesiz Cennet karşılığında satın almıştır. Onlar ki, Allah yolunda savaşır; öldürürler de öldürülürler de... Bu; O’nun Tevrat’a, İncil’e ve Kur’ân’a göre kesin gerçekleşecek olan bir va’didir. Kim ahdini Allah’tan daha fazla yerine getirebilir ki? Öyleyse yaptığımız alışverişe sevinin; büyük başarı budur.”

İnananlar Allah’ın ihsanı olan can ve malı, kendileri için ve kendi mülkleri olarak değil de, hürriyetlerini ve tasarruf haklarını çok iyi kullanarak gönül rızasıyla Allah’a teslimiyet gösterip Allah için, Allah’ın emrine, Allah’ın yoluna sarf ederlerse Allah onları heder etmeyecek ve kendilerini cennet ile sevaplandırarak ebedî nimetlere erdirecektir. Yani fani olan lezzetlerin Allah için feda edilmesine karşılık ebedî olan hayır ve menfaatler elde edilecek, fani hayat yerine bakî hayat kaim olacaktır.⁴⁰

Bu biatlaşmada görüldüğü üzere biatlaşma Medinelilerden gelen *iman* hareketi ile başlamıştır. Bu da bize göstermektedir ki, burada biat iman temeline oturan daha üst bir kavramdır.⁴¹

Görüldüğü gibi I. Akabe Biatı’nda Hz. Peygamber’in Medineli Müslümanlardan talepleri genelde dinî nitelikte iken, ikincisi ise daha çok siyasî muhtevalıydı. Allah Rasulü, onlardan müşriklere karşı Kureysli Müslümanlarla siyâsî birlik tesis etmelerini talep etmiştir. Bunun sonucunda Medineliler Mekkeliler ile birlikte Râsulullah’ın organizesinde siyâsî birlik oluşturmuşlardır.⁴² Hz. Peygamber biatın tamamlanmasının ardından Evs ve Hazrecliler’den Medine’yi kendisi adına idare

³⁹İbn Hişâm, *es-Sîre*, II/80; İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV/406; Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, I/261-262.

⁴⁰Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul: Azim Dağıtım, 2011, IV/448.

⁴¹Murat Sülün, *İman-Amel İlişkisi*, s.87

⁴²Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, I/221.

edecek temsilciler seçmelerini istemiştir. Onlar da dokuzu Hazrec'den, üçü Evs'ten 12 temsilci seçmiştir. Hz. Peygamber de içlerinden Birinci Akabe Biatı'nda ve öncesindeki görüşmede de hazır bulunan Es'ad b. Zürâre'yi başkan seçmiştir.⁴³ Böylece büyümenin, kuvvetlenmenin, teşkilatlanmanın sembolü olan Medine'ye hicretin siyâsal alt yapısı tamamen hazırlanmış oldu.⁴⁴

İkinci Akabe Biatı'na katılanların ikisi kadındır. Bunlar Ümmü 'Umâre Nesîbe binti Ka'b ve Ümmü Meni' Esmâ binti Âmir'dir.⁴⁵

1.4. RIDVAN BİATI

Hız. Peygamber Medineliler ile yapmış olduğu anlaşma sonucu hicret ettikten sonra Allah'ın kanunlarının devrede olduğu İslam Devleti'ni kurmuş, otoritesini ortaya koymuştur. Bu süreçte Müslümanlar canlarını ve mallarını feda ettikleri birçok durumla karşı karşıya kalmışlar ve biatlarına sadık kalarak dinin tekâmülüne katkıda bulunmuşlardır. Elbette bunca sıkıntılar karşısında zaafılarına yenik düşen, malına ve canına düşkünlüğünden dolayı geri kalanlar da olmuştur. Allah Teâlâ da bu kişileri dinde sebat gösterenlerden ayırt edebilmek adına bir takım imtihanlarla ortaya çıkarmıştır. Ridvan Biatı da dinine azim ve kararlılıkla bağlılığını sürdüren ile bu tavrı takınamayanları birbirinden ayıran bir biat olmuştur.

Hicretin altıncı yılında Hz. Peygamber yanında 1400 kişi ile umre yapmak niyetiyle Medine'den Mekke'ye doğru yola çıkmış, Hudeybiye denilen mevkide konaklamıştır. Akabinde Kureyş ile karşılıklı olarak birbirlerine elçiler göndermişlerdir. Hz. Peygamber her defasında amacının savaşmak değil, Kâbe'yi ziyaret etmek olduğunu söylese de Kureyşliler onları Mekke'ye sokmamakta kararlıydılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber Mekke'de sevilen ve birçok akrabası bulunan Hz. Osman(v.35/656)'ı elçi olarak gönderse de Kureyşliler onu da reddetmiş ancak kendisinin tavaf edebileceğini söylemişlerdir. Hz. Osman ise, Hz. Peygamber olmadan tavaf etmek istemediğini belirtince Kureyşliler sinirlenerek Hz. Osman'ı rehin almışlardır.

⁴³ Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, I/263.

⁴⁴ Hüseyin Algül, *a.g.e.*, I/271; Adem Apak, *a.g.e.*, I/222.

⁴⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II/76; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*; IV/418-419.

Hiz. Osman'ın Müslümanların yanına dönmede gecikmesi Müslümanları endişelendirmiş ve öldürölmüş olma ihtimalini güçlendirmiştir. Bunun üzerine Hiz. Peygamber ashabını bir ağaç altında toplayıp onlardan biat almıştır.⁴⁶ Rivayetlerde Müslümanların o gün Hiz. Peygamber ile ölüm üzere biatlaştığı bilgisi verilir.⁴⁷ Kimi rivayetlerde ise sahabiler ölüm üzere değil kaçmamak, harbe sabır ve sebat göstermek üzere biatlaştıklarını söylerler.⁴⁸ Esasen o gün alınan biat, ölüm yahut kaçmamak üzere olsun, olası çetin bir savaşa hazırlıklı olmayı öngörüyordu. Allah Teâlâ da 48/Fetih suresinin 10. ve 18. ayetlerinde o gün bütün samimiyetiyle ölümü göze alarak biat eden Müslümanlardan razı olduğunu bildirmek suretiyle imanlarından dolayı Allah'ın desteğinin her zaman üstlerinde olduğunu hissettirmiştir: “(Rıdvan ağacının altında) sana biat edenler, aslında Allah'a biat etmişlerdir. (Senin elin değil) Allah'ın elidir ellerinin üstündeki... Dolayısıyla, kim cayarsa tamamen kendi aleyhine caymış olur! Kim de Allah'la yaptığı anlaşmaya vefa gösterirse, ona da Allah büyük bir mükâfat verecektir.” “Gerçek şu ki; o ağacın altında sana biat ederlerken Allah mü'minlerden razı olmuştur; kalplerindeki (iman ve samimiyetleri)ni görerek o sükûnet verici rahmetini üzerlerine indirmiş ve onları yakın bir fetihle (yani, Hayber fethi ile) mükâfatlandırmıştır.”

Kureyşliler Hudeybiye mevkiinde gerçekleşen biat hareketinden haberdar olmuşlar, bu kesin ve ani birlik tavrı karşısında endişelenmişlerdir. Bunun üzerine Hiz. Osman'ı serbest bırakmış, İslam hareketinin meşruiyetinin Kureyşliler tarafından tanınması anlamına gelecek bir anlaşma yapmak üzere Hiz. Peygamber'e elçi göndermişlerdir. Böylelikle Hudeybiye Anlaşması imzalanmıştır.⁴⁹

Hiz. Peygamber İslam'ın siyasal boyutunu oluştururken ve ani gelişen durumlarda beraberindekilerden biatlar almıştır. Bu ortamlarda bulunan yalnızca erkeklerle değil kadınlar ile de biatlaşmıştır. Toplu alınan biatlarda kadınlar hususunda şunu söylemek mümkündür: Hiz. Peygamber erkekleri biata çağırıldığı gibi kadınları da çağırmamıştır. Ancak biata gelen kadınları geri de çevirmemiş, onlardan da aynı

⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV/210-215; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III/285-289; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, Beyrut: Alimu'l-Kütüb, 1984, II/571-605.

⁴⁷ Buhârî, *Meğâzî*, 33; Tirmizî, *Siyer*, 34.

⁴⁸ Buhârî, *Cihâd*, 109; Müslim, *İmaret*, 68; Tirmizî, *Siyer*, 34.

⁴⁹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, III/291; Vâkıdî, *a.g.e.*, II/606-610.

hususlarda söz almıştır. Toplu biatların konuları ahlakî ve toplumsal hayatı düzenleyen bir takım kuralların yanında Hz. Peygamber'in siyasî ve askerî olarak desteklenmesini de içermektedir. Bu konu türlerinin her birinde kadınlar varlık göstermiş, ahlakî ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmek, siyasal ve askerî olarak Hz. Peygamber'e destek vermek üzere söz vermişlerdir.

Akabe Biatı'na katılan hanım sahabilerin hayatlarına baktığımızda onların İslam adına siyasal ve askerî anlamda çalışmalar yaptığını rahatlıkla görebiliriz. Bunlardan Ümmü Meni` Esmâ binti Âmir hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Kendisi Rıdvan biatına da katılan dört kadından birisidir.⁵⁰ Ümmü 'Umâre Nesîbe binti K'ab ise kahramanlıklarıyla bilinen savaş meydanlarında ismi geçen bir sahabidir. Uhud'a, Benî Kurayza Gazvesi'ne, Hudeybiye'ye, Hayber'in fethine, umretu'l-kazaya, Mekke'nin fethine, Huneyn'e ve Yemame savaşlarına katılmıştır.⁵¹ Uhud'da savaşın şiddetlenip Müslümanların zor durumda kaldığı sırada Hz. Peygamber'i koruyan çok az sahabeden biridir. Uhud'da gösterdikleri fedakârlıktan dolayı onun ve ailesinin cennette kendisine komşu olmaları için Hz. Peygamber'in dua ettiği ve "O gün nereye baksam Ümmü 'Umâre'nin beni korumak için savaştığını görüyordum" dediği rivayet edilmiştir.⁵² Rıdvan biatına katılan dört kadından biri olan Nesîbe binti Ka'b⁵³, sahabenin çok az silah bulundurduğu o gün olası bir saldırıya karşılık yanında bir bıçak bulunduran cesur bir hanımdır.⁵⁴ Hz. Peygamber'in eşi Ümmü Seleme ve Ümmü Âmir el-Eşheliyye de Rıdvan biatına katılan hanımlardandır.⁵⁵

2. KADINLARA MAHSUS BİATLAR

Hız. Peygamber, toplu biatlarda kadınlardan biat almasının yanında, muhtelif zamanlarda kadınlardan ayrıca biat almıştır. Bunlar kadınların bireysel ya da küçük gruplar halinde Hız. Peygamber'in yanına gitmesiyle yahut Hız. Peygamber'in kadınları

⁵⁰ Vakıdî, *el-Meğazî*, II/574.

⁵¹ Halit Özkan, "Ümmü Umare", *DİA*, XLII/332.

⁵² Vakıdî, *a.g.e.*, II/271; Halit Özkan, "Ümmü Umare", *DİA*, XLII/332.

⁵³ Vakıdî, *a.g.e.*, II/574.

⁵⁴ Vakıdî, *a.g.e.*, II/603.

⁵⁵ Vakıdî, *a.g.e.*, II/574.

toplaması suretiyle gerçekleşmiştir. Hafız İbnü'l-Cevzî, bu gibi vesilelerle Hz. Peygamber ile biat ettiğini tespit ettiği kadın sayısının 457 olduğunu belirtmiştir.⁵⁶

2.1.MEDİNE'YE HİCRET AKABİNDE ALINAN BİAT

Hz. Peygamber Mekke'deyken siyasî anlamda bir harekette bulunmamış, biat almamıştır. Siyasî anlamda ilk aldığı biatların Akabe Biatları olduğunu belirtmiştik. Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde erkeklerden İslam üzere biat almıştır.⁵⁷ Kadınlar kendilerinden de biat alınmasını talep etmişlerdir. Onlardan henüz ayet olarak nâzil olmasa da 60/Mümtehanne suresinin on ikinci ayetindeki 'Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında uydurdukları bir iftira getirmemek, kendisinin emredeceği hiçbir meşru işte ona karşı gelmemek üzere biat almıştır.⁵⁸ Kimi rivayetlerde onlardan ölünün arkasından ağıt yakıp kendini parçalamamak gibi şartlarla biat aldığı da nakledilir.⁵⁹ Bu farklılıkların izahı ayetin tefsiriyle ilgili bölümde yapılacaktır.

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde kadınlar kendilerinden de biat alınmasını talep etmişlerdir. Gruplar halinde kadınlar gelmiş biat etmiştir.⁶⁰ Akabinde Hz. Peygamber işini kolaylaştırmak adına Hz. Ömer'i yerine elçi tayin edip bütün kadınları bir evde toplatmış ve orada biat etmişlerdir.⁶¹ Bu biata muhacir ve ensar kadınları birlikte katılmışlardır.⁶² Bunun dışında zaman zaman Müslüman kadınlar Hz. Peygamber'e gelerek yine kendisiyle biatlaşmak istediklerini söyleyerek biat ettikleri söylenebilir.

2.2.HUDEYBİYE SULHU SONRASI HİCRET EDEN KADINLAR

Hz. Peygamber hicri altıncı yılda umre yapmak üzere Mekke'ye yönelmiş, ancak Kureyşliler buna müsaade etmemiş ve o gün Müslümanlar ile Mekkeliler arasında

⁵⁶ Kettânî, *Nizâmu'l-Hükûmeti'n-Nebeviyye (Terâtîbu'l-İdâriyye)*, Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, t.y, I/198.

⁵⁷ Buhârî, *Ahkâm*, 43; Menâkıbu'l-Ensâr, 42; Ahmed Halil Cum'a, *Nisa min Asri'n-Nübüvve*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1996, I/170.

⁵⁸ Buhârî, *Tefsîr*, 367.

⁵⁹ Nesâî, *Bey'at*, 17; Cenâiz, 15; Ahmed Halil Cum'a, *Nisa min Asri'n-Nübüvve*, I/170.

⁶⁰ Nesâî, *Bey'at*, 18

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VII/401.

⁶² Nesâî, *Bey'at*, 18; Muvatta', *Bey'at*, 2; İbn Mâce, *Cihâd*, 43.

Hudeybiye Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma gereği Mekke'den Müslüman olup Müslümanlara hicret eden kişi ailesine geri verilecek, Müslümanlardan Mekke'ye sığınanlar ise iade edilmeyecekti. Anlaşmanın hemen akabinde Ebu Cendel Müslümanlara sığınmış ve Hz. Peygamber onu geri göndermek zorunda kalmıştır.⁶³ Erkeklerden her kim geldiyse Hz. Peygamber aynı uygulamayı yapmıştır.⁶⁴ Ancak anlaşmadaki bu madde kadınlar için kullanılmamıştır. Hz. Peygamber'e hicret eden kadınlar Allah'ın 60/Mümtehan suresinin onuncu ayetindeki emri gereği amaçlarını saptayabilmek için imtihan edilerek İslam Devleti'ne kabul edilmiştir.⁶⁵ “Ey iman edenler! (İnkârcı erkeklerle evli) mümin kadınlar, hicret ederek yanınıza geldikleri vakit, onları imtihan edin. –Aslında, iman edip etmediklerini Allah çok iyi bilmektedir. – Mümin olduklarını kesin olarak anlarsanız, onları inkârcı nankörlere iade etmeyin; çünkü ne bunlar onlara ne de onlar bunlara helaldir. Yalnız –yaptıkları harcamaları- kocalarına verin. O (kadı)nlara mehirlerini verdiğiniz takdirde, onları nikâhlamanızda sakınca yoktur. Siz de inkârcı nankör kadınları nikâhınız altında tutmayın. Ama hem siz yaptığınız harcamaları isteyin hem de onlar (yani, eşi sizin yanınıza kaçan inkârcılar) yaptıkları harcamaları istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür; aranızda böyle hükmediyor. Allah ‘mutlak ilim ve hikmet sahibi’dir (Alîm, Hakîm).”

Kadınların Hudeybiye Anlaşması'nda lafzen belirtilip belirtilmediği konusunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre anlaşmadaki şart kadınlar için de geçerliydi ancak Allah Teâlâ bu hükmü kadınlar için ayet ile nesh edip kaldırdı.⁶⁶ Diğer bir görüşe göre anlaşmada lafzen kadınlar mevcut değildi fakat metin umumu kapsadığı için kadınlar da dahildi. Allah Teâlâ da ayet ile kadınların çıkarılmasını emretti.⁶⁷ Ayetin anlaşmada bir takım değişiklikler yapması ahde vefaya son derece önem veren bir din olan İslam'a ve Peygamberi'nin tavrına uygun değildir. Anlaşma metnine Hz. Muhammed için “Rasulullah” ifadesinin kullanılmasını istemeyen bir zihnin⁶⁸ ayetin anlaşma metninde tashihe gitmesine sessiz kalması da makul görünmemektedir. Nitekim bir rivayete göre

⁶³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III/292-293; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II/605-611.

⁶⁴ İbn Hişâm, *a.g.e.*, III/297-298.

⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Riyad: Dâru Taybe, 1997, VIII/92.

⁶⁶ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992, V/521; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006, XX/411.

⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm*, VIII/92; Mâverdî, *a.g.e.*, V/521; Kurtubî, *a.g.e.*, XX/411.

⁶⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III/291; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II/610.

Ümmü Gülsüm binti 'Ukbe b. Ebu Mu'ayt iki kardeşi 'Imâre ve Velîd ile kaçmış, Hz. Peygamber kardeşlerini iade etmiş fakat Ümmü Gülsüm'ü ailesine vermemesi üzerine “Anlaşmaya uy ve onu bize ver.” demişlerdir. Rivayette buna mukabil Hz. Peygamber'in “Anlaşmadaki şart kadınlar için değil erkekler için geçerlidir.” cevabını verdiği belirtilir.⁶⁹ İbn Kesîr(v.774/1373) de anlaşma metninde şartın bir rivayete göre “bizden biri sana gelirse... (‘alâ en lâ ye'tîke minnâ ehadün)”, bir rivayete göre ise “bizden bir erkek sana gelirse... (‘alâ en lâ ye'tîke minnâ raculün) şeklinde kaydedildiğini nakleder.⁷⁰ Neseî(v.710/1310) ve Râzî(v.606/1209) geri verme şartının kadınlar için değil erkekler için geçerli olduğunu ayetin izah kabilinden nazil olduğunu belirtmişlerdir. Anlaşmada da “min ehli Mekke” ibaresini kullanmışlardır.⁷¹ Anlaşmada “racul” kelimesinin kullanılmış olması ve Hz. Peygamber'in de buna istinaden hicret eden kadını iade etmemesi ihtimali ahde vefaya fazlasıyla ehemmiyet veren bir peygamberin tavrına daha uygun görülmektedir. Yahut “ehli Mekke”⁷² ya da “Kureyş'ten”⁷³ gibi kapsayıcı kelimeler kullanılmıştır. Anlaşma metnindeki zamirler de müzekker olup erkek ve kadın karışık topluluk yahut sadece erkekler için kullanılabilir durumdadır. Hz. Peygamber de hem umuma hem de sadece erkeklere hitap edebilecek şekilde olan anlaşma metninin sadece erkekleri kapsadığını belirterek kadınları anlaşmanın dışında tutmuş, müşrikler de kadınların karşılığında mehirlerini alabileceklerini öğrenince bu duruma itiraz etmemişlerdir.

Allah Teâlâ'nın emri gereği imtihan edilen kadınların, kocasından kaçtığı, başka bir yurt edinmek istediği, Müslümanlardan bir adamı sevdiği veya mal peşinde koştuğu için değil de sadece Allah ve Resulü'nü sevip Allah'tan başka ilah olmadığı ve Hz. Muhammed'in onun elçisi olduğuna inandığı için geldiği anlaşılırsa⁷⁴ onların kâfirlere

⁶⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990, XXIX/264-265; Kurtubî, *a.g.e*, XX/410-411.

⁷⁰ İbn Kesîr, *a.g.e*, VIII/92.

⁷¹ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl* Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1989, III/1797; Râzî, *a.g.e*, XXIX/264-265.

⁷² Râzî, *a.g.e*, XXIX/264-265; Kurtubî, *a.g.e*, XX/410.

⁷³ İbn Hişâm, *a.g.e*, III/292.

⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm*, VIII/92-93; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XXIX/264; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, V/521-522; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XX/410; Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Riyad: Dâru Âlimu'l-Kütüb, 2003, XXII/577.

verilmemesi istenmiştir. Çünkü ayette onların artık müşrik erkeklere helal olmadığı belirtilmiştir.

Mekke'den gelen kadınlar böylelikle imtihan ediliyor ve inandıkları kanaati hâsıl olursa kendilerinden biat alınarak İslam Devleti'ne kabul ediliyorlardı. O gün 60/Mümtehan suresinin onuncu ayeti ile birlikte inen on ikinci ayetinde de biat edecekleri hususlar nâzil olmuştur. "Ey Peygamber! Mü'min kadınlar 'Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacakları, hırsızlık etmeyecekleri, zina etmeyecekleri, evlatlarını öldürmeyecekleri, elleriyle ayakları arasında uydurdukları bir iftira getirmeyecekleri ve senin emredeceğin hiçbir meşru şeyde sana karşı çıkmayacakları' hususunda sana biat etmek için yanına geldikleri vakit, onlardan biat al ve bağışlanmaları için Allah'a dua et. Allah gerçekten bağışlayıcıdır, merhametlidir. (Gafûr, Rahîm)." Böylelikle Hz. Peygamber daha önce Medine'ye hicret ettiğinde Medineli kadınlardan aldığı biat konularıyla bu sefer yeni gelen Müslüman kadınlardan da biat alarak onları da devletin birer vatandaşı olarak kabul etmiştir.

Hz. Peygamber'in diğerlerinde yapmadığı halde burada imtihan ile bir tedbir almasının sebebini ise Elmalılı Efendi(v.1361/1942) şöyle izah ediyor: "Anlaşmalı bile olsa dâr-ı harpten yeni hicret ederek gelenlerin sırf mü'miniz demeleri ile bir deneme ve tecrübe yapmaksızın derhal hür mü'minlerin her türlü hak ve muamelelerine kavuşturulmalarında da mü'minlere zarar vermesi şeklinde bir tedbirsizlik vardır. Bunda önce casusluk, sonra anlaşmayı bozmak, üçüncü olarak da nifak ve ahlâksızlık gibi fesatlar düşünülebilir. Kısacası dâr-ı İslam'da asıl olan zimmetin beraatı ise, dâr-ı harpten iman iddiasıyla geliş, meydana gelen hadisenin beraatı davası manasına geldiği ve imanın asıl şartı olan tasdik in ise kalbe dair işlerden bulunması cihetiyle, zahirden başkasının hukuku açısından dahi muteber olacak surette hükmen sabit olabilmesi için açık bir alamet olan ikrarın ona delaletini kuvvetlendirecek bir yaptırım lazımdır ki, o da zikredildiği gibi bir imtihanla olabilir. Onun için hicretlerinin başka maksatla değil, hâlis bir iman ile iyi niyete dayalı olduğu hususunun bir dereceye kadar bilinmek üzere denenmesi gerekmektedir."⁷⁵

⁷⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII/553-554.

2.3.MEKKE’NİN FETHİ GÜNÜ KADINLARDAN ALINAN BİAT

Hız. Peygamber Mekke’yi fethettiğı gün insanları toplamış ve onları biata çağırmıştır. Büyük, küçük, kadın, erkek herkes İslam üzere⁷⁶ ve Allah’a iman edip ondan başka ilah olmadığı ve Hız. Muhammed’in onun kulu ve elçisi olduğuna şehadet etmek üzere biatlaştı. Güçleri yettiğince Allah ve Rasulü’ne itaat edeceklerine söz verdiler. Kadınlar da 60/Mümtehanesuresinin on ikinci ayetindeki şartlar üzere biat verdiler. Hız. Peygamber, biat şartlarını kendisi kadınlara anlatmış, biat alma işlemini Hız. Ömer’e bırakmıştır.⁷⁷ Böylece Mekke halkı kadın erkek olarak Hız. Peygamber’in otoritesini kabul etmiş olup ona bağlılıklarını sunmuşlardır.

* * *

Bu tür vesilelerle Hız. Peygamber’in, kadın erkek tüm inananlardan farklı zamanlarda farklı gerekçelerle biatlar aldığını görmüş olduk. Kaynaklarımız bize Hız. Peygamber’in hangi konularda biat aldığını nakletmektedir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:⁷⁸

1. İslam üzere biat etmek⁷⁹,
2. İman⁸⁰
3. Hız. Peygamber’i dinlemek ve O’na itaat etmek⁸¹,
4. Allah’a şirk koşmamak⁸²,
5. Hırsızlık yapmamak⁸³,
6. Zina etmemek⁸⁴,

⁷⁶ Ebû Dâvud, Harac, Fey ve İmaret, 25.

⁷⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VI/616-618.

⁷⁸ Mehmet Ali Kapar, *İslâm’ın İlk Döneminde Bey’at ve Seçim Sistemi*, s. 22-23.

⁷⁹ Buhârî, Cihad 109,190; Mevâkitu’s-Salat, 2; Menâkıbu’l-Ensâr, 42; Müslim, Cum’a, 46; Ebû Dâvûd, Harac, İmaret ve Fey, 24,25.

⁸⁰ Buhârî, Meğâzî, 50.

⁸¹ Buhârî, Ahkâm, 43; Müslim, İmâret, 90; Ebû Dâvûd, Zekât, 27; Edeb, 59; Nesâî, Bey’at, 1; Tirmizî, Siyer, 34; İbn Mâce, Cihâd, 41; Muvatta’, Bey’at, 1; İbn Hibbân, Siyer, 2.

⁸² Buhârî, Ahkâm, 49; Fedâilu’s-Sahâbe, 72; Müslim, Zekât, 108, İmâret, 88; Ebû Dâvûd, Zekât, 27; Nesâî, Salât, 5; Bey’at, 9; Tirmizî, Hudûd, 12; İbn Mâce, Cihâd, 41, 43; Muvatta’, Bey’at, 2; İbn Hibbân, Siyer, 2.

⁸³ Buhârî, Ahkâm, 49; Fedâilu’s-Sahâbe, 72; Müslim, İmâret, 88; Tirmizî, Hudûd, 12; İbn Mâce, Cihâd, 43; Muvatta’, Bey’at, 2; İbn Hibbân, Siyer, 2.

⁸⁴ Buhârî, Ahkâm, 49; Fedâilu’s-Sahâbe, 72; Müslim, İmâret, 88; Nesâî, Bey’at, 9; Tirmizî, Hudûd, 12; İbn Mâce, Cihâd, 43; Muvatta’, Bey’at, 2; İbn Hibbân, Siyer, 2.

7. Çocukları öldürmemek⁸⁵,
8. Bühtan ve isyanda bulunmamak⁸⁶,
9. Beş vakit namaz kılmak⁸⁷,
10. Zekât vermek⁸⁸,
11. Her Müslüman için iyilik istemek⁸⁹,
12. Müşriklerden mutlaka ayrılmak⁹⁰,
13. Ölünün arkasından ağıt tutmamak⁹¹,
14. Allah ve Rasulü için ölmek ve O'nun emrettiği hiçbir şeyden kaçmamak⁹²,
15. Allah yolunda cihat etmek⁹³,
16. Yağmacılık yapmamak⁹⁴,
17. Hicret etmek,⁹⁵
18. Sabretmek⁹⁶,
19. Tartışmamak, münakaşa etmemek,
20. Adaletli davranmak⁹⁷,
21. Yapılan doğru bir işte halkın kınamasından korkmamak⁹⁸,
22. Rasulullah'ı başkasına tercih etmemek,
23. Rab olarak Allah'ı, din olarak İslam'ı, Rasul olarak Muhammed (a.s)'ı kabul etmek,

⁸⁵ Buhârî, Ahkâm, 49; Fedâilu's-Sahâbe, 72; Müslim, İmâret, 88; Nesâî, Bey'at, 9; İbn Mâce, Cihâd, 43; Muvatta', Bey'at, 2; İbn Hibbân, Siyer, 2.

⁸⁶ Buhârî, Ahkâm, 49; Fedâilu's-Sahâbe, 72; Müslim, İmâret, 88; Nesâî, Bey'at, 9; İbn Mâce, Cihâd, 43; Muvatta', Bey'at, 2; İbn Hibbân, Siyer, 2.

⁸⁷ Buhârî, İmân, 23; Zekât, 2; Şurût, 1; Müslim, Zekât, 108; Ebû Dâvûd, Zekât, 27; Nesâî, Salât, 5; Tirmizî, Birr ve Sıla, 17; İbn Mâce, Cihâd, 41; İbn Hibbân, Siyer, 2.

⁸⁸ Buhârî, İmân, 23; Zekât, 2; Şurût, 1; Tirmizî, Birr ve Sıla, 17; İbn Hibbân, Siyer, 2.

⁸⁹ Buhârî, İmân, 23; Ahkâm, 43; Şurût, 1; Ebû Dâvûd, Edeb, 59; Nesâî, Bey'at, 6; Tirmizî, Birr ve Sıla, 17; İbn Hibbân, Siyer, 2.

⁹⁰ Nesâî, Bey'at, 17.

⁹¹ Buhârî, Ahkâm, 49; Cenâiz, 44; Müslim, Cenâiz, 31-33; Nesâî, Cenâiz, 15; Bey'at, 18.

⁹² Buhârî, Ahkâm, 43; Cihâd, 109; Müslim, İmâret, 68; Nesâî, Bey'at, 7, 8; Tirmizî, Siyer, 34.

⁹³ Buhârî, Ahkâm, 43; Cihâd, 109; İhsar, 21, Meğâzi 50; Müslim, İmâret, 68; Nesâî, Bey'at, 9.

⁹⁴ Buhârî, Mezâlim, 31.

⁹⁵ Buhârî, Cihâd, 109; İhsar, 21, Meğâzi, 50; Müslim, İmâret, 20; Ebû Dâvûd, Harac Fey ve İmâret, 25; İbn Mâce, Cihâd, 41, Kefaret, 12.

⁹⁶ Buhârî, Cihâd, 109.

⁹⁷ Nesâî, Bey'at, 4.

⁹⁸ Buhârî, Ahkâm, 43; Nesâî, Bey'at, 1; İbn Mâce, Cihâd, 41; İbn Hibbân, Siyer, 2.

24. Müslüman toplumun kendilerine halife unvanıyla idareci tayin etmeleri ve ona biat etmeleri.⁹⁹

25. İnsanlardan bir şey istememek¹⁰⁰,
26. Bir işte ehil olana karşı çıkmamak¹⁰¹,
27. Başkalarını kendi nefesine tercih etmek¹⁰²,
28. Devlet başkanına itaat etmek¹⁰³,
29. Ma'rufta isyan etmemek¹⁰⁴,
30. Hayır yapmak¹⁰⁵.

Hiz. Peygamber'in Medine'ye hicretiyle Medine İslam Devleti kurulmuştur. Allah'ın elçisi bu devletin hem dinî hem de siyasî lideri olmuştur. Savaşların komuta edilmesinin, diğer liderler ile ilişki kurulmasının yanında temelden yetiştirdiği kadro ile sonradan Müslüman olan vatandaşlarının yeni bir düzen olan İslam üzere eğitilmelerinden ve yaşamlarından da sorumludur. Düzenin bekâsı için vatandaşların da tam bir teslimiyet ve itaati gereklidir. Bu sebeple Hiz. Peygamber, Medine'ye hicret ettiğinde evvela erkeklerden, akabinde de kadınlardan ona tam bir teslimiyet göstereceklerine ve itaat edeceklerine dair biat almıştır. Hiz. Peygamber kadınlardan “Allah'a hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında uydurdukları bir iftira getirmemek, ma'rufta asi olmamak” şartlarıyla biatlarını almıştır. Bu biatlaşma kadınların salt bu hususlarda sorumlu olduğu anlamına gelmez. Hiz. Peygamber'in, kadın erkek fark etmez, temelde herkesten aldığı biat İslam üzere olmaktır. Bu en kapsayıcı ifadedir. Bundan sonraki her biat konusu aslında İslam üzere olduğunun kanıtı anlamına gelir. Çünkü İslam üzere olmak demek, Allah ve Rasulü'ne tam bir teslimiyet göstermek demektir. Bundan sonra Rasul'ün ağzından çıkan her söz itaati celbeder. Allah'ın emirlerine uymak, namaz kılmak, zekat vermek gibi ibadet; gerektiğinde hicret etmek, cihad etmek gibi siyâsî; zina etmemek, hırsızlık yapmamak gibi toplum ahlâkına yönelik her konuda hassasiyet

⁹⁹ Mehmet Ali Kapar, *İslam'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*, s.22-23.

¹⁰⁰ Müslim, Zekât, 108; Ebû Dâvud, Zekât, 27; Nesâî, Salât, 5; İbn Mâce, Cihâd, 41.

¹⁰¹ Müslim, İmâret, 42; Nesâî, Bey'at, 1; İbn Mâce, Cihâd, 41; İbn Hibbân, Siyer, 2.

¹⁰² Nesâî, Bey'at, 5.

¹⁰³ Buhârî, Ahkâm, 43; Enbiyâ, 51; Müslim, İmâret, 32; Nesâî, Bey'at, 26-28.

¹⁰⁴ Buhârî, Ahkâm, 49; Fedâilu's-Sahâbe, 72; Müslim, İmâret, 88; İbn Mâce, Cihâd, 43; Muvatta', Bey'at, 2; İbn Hibbân, Siyer, 2.

¹⁰⁵ Müslim, İmâret, 83.

göstermek, kâmil bir mümin, kâmil bir toplum ve kâmil bir devlet için vazgeçilmez birer unsurdur. Böylelikle Hz. Peygamber, Medine’de bulunan ve Medine’ye hicret eden herkesten biat almıştır. Hudeybiye Anlaşması akabinde de anlaşma gereği kadınları kabul edebildiği için gelen kadınlardan da amaçlarının sıhhatini tespit ettikten sonra aynı şekilde biat almış ve İslam Devleti’ne kabul etmiştir.

Hz. Peygamber, Mekke’nin fethinden sonra da erkeklerden ve kadınlardan bağılılıklarını ifade anlamında biatlar almıştır. Yine burada da kadınlardan 60/Mümtehanesuresinin on ikinci ayetindeki konular üzerine biat almıştır. Görülüyor ki bu biatlaşmalar bir nevi vatandaşlık sözleşmesidir. Alınan biatları Hz. Peygamber’in sadece dinî liderliği ile alakalı görüp, siyasetle ilişkisiz görmek yanlış olacaktır. Bunun yanı sıra kadınların devlet liderine olan bağılılıklarını ifade etme özgürlüğünün olduğu da aşîkârdır. Bu da devlet lideri ile o devlete mensup kadınlara karşılıklı sorumluluk yüklemektedir. Kadınlar devlet liderine itaat ile sorumlu iken, devlet lideri de devlet ve vatandaşlarının bekâsı için uğraşmak ve vatandaşlarının sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için eğitim ve benzeri olanakları sunmakla yükümlüdür.

B. HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN DÖNEMİNDE KADINLARIN BİATI

Hz. Peygamber’in vefatından sonra İslam Devleti’nin devlet başkanlığını yürütmek üzere halifeler belirlenmiştir. O’nun vefatıyla risalet zinciri sona erdiğinden ardından gelip Müslümanları idare edecek olanlar ancak onun dünyevi yönünü temsil etme yetkisine sahip olabilirlerdi. Dinî olarak sayılabilecek görevleri ise sadece idare ile ilgili alanlarla sınırlıdır. Yoksa dinî bir meselede karar verme noktasında tek merci değillerdir. Halifeyi bu hususta başka sahabilerden ayıran özelliği, yürütmenin başı olarak dinî hükümleri uygulamak, Müslümanlara imamlık yapmaktır ki bu da sadece halifenin değil, sonraki dönemlerde iktidara gelen her Müslüman devlet başkanının yapması gereken görevler arasında sayılmıştır. Bundan dolayı halifeleri Hz. Peygamber’in siyasî fonksiyonunu devam ettiren birer halef olarak görmek gerekir.

Ehl-i Sünnet anlayışına göre halifenin kimliği, halifelik makamı ve halifelîğe geçiş usulü nass ile tespit edilmeyip Müslümanların tercihiyle bırakılmıştır. Böyle olduğu için ilk dört halifenin seçimi tamamen o dönemin şartları gereği ve çok çeşitli

şekillerde Müslümanların tercihleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Devletin yönetim biçimi ve siyasî yapılanması, toplumların gelenek, kültür ve sosyal değerleriyle yakından ilgili olduğundan İslam dininin bu konularda ayrıntıya girmemesi onun temel niteliklerinin tabii bir gereğidir.¹⁰⁶

Hazret. Peygamber'in vefat ettiği gün Medineliler Müslümanların yönetimine talip olmuşlar ve Beni Sa'îde sakîfesinde toplanmışlardı. Hazrec lideri Sa'd b. 'Ubâde(v.14/635)'yi Hazret. Peygamber'in yerine halife seçmeyi planlıyorlardı. Ensar'ın bu hareketinden haberdar olan Hazret. Ebu Bekr(v.13/634), Hazret. Ömer(v.23/644) ve Hazret. Ebu 'Ubeyde(v.18/639) Ensar'ın toplandığı yere gittiler. Aralarında geçen bir takım diyalog ve tartışmalar sonucunda Hazret. Ebu Bekr'in halifeliğine karar verildi ve orada ona biat edildi. Akabinde Haşimoğulları hariç Mekkeliler de Hazret. Ebu Bekr'e biat etti. Altı ay sonra yani Hazret. Fâtîma(v.11/632)'nin vefatından sonra Hazret. Ali(v.40/661)'nin biatıyla Haşimoğulları da biat etmişlerdir.¹⁰⁷

Hazret. Ebu Bekr'in halife olarak seçilmesi ilk başta Beni Sa'îde sakîfesinde birkaç Muhacir ve Ensar tarafından gerçekleşmiş ve daha sonra halktan da biat alınmıştır. Rivayetler bu kişiler arasında kadınların bulunup bulunmadığı konusunda bilgi vermemektedir. Ancak Hazret. Ebu Bekr'in Hazret. Fâtîma ile olan ilişkisi bu konuda dikkatleri celbetmektedir. Hazret. Fâtîma'nın, halife seçiminde peygamber ailesi olarak kendilerine danışılması ve diğer Haşimoğulları gibi hilafetin eşi Hazret. Ali'ye verilmesi gerektiğini düşündüğü için kırılmış, Hazret. Ebu Bekr'in hilafetini hiçbir zaman kabul edememiştir. Yine Fedek arazisinden istediği pay kendisine verilmeyince kırgınlığı daha da artmıştır. Hazret. Ebu Bekr de Hazret. Fâtîma'nın kendi hilafetine karşı çıkmasını ciddiye alarak onu Medine'deki muhaliflerin başı gibi görmüştür. Onun yanında bir araya gelenlerin faaliyetlerini engellemek için Hazret. Ömer'i Hazret. Fâtîma'nın evine göndermiştir. Hazret. Fâtîma'nın toplumdaki yerini bildiği için, onu bu muhalefet düşüncesinden vazgeçirmek gayesiyle kendisi de onun evine gitmiş ve olayların nasıl geliştiğini açıklamıştır. Hatta Hazret. Ebu Bekr, Hazret. Fâtîma'nın bu tutumu sebebiyle istifayı bile düşünmüştür.¹⁰⁸ Vâkıa

¹⁰⁶ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008, II/19-23.

¹⁰⁷ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, thk. El-Üstad Ali Şeyrî, Beyrut: Dâru'l-Edvâ, 1990, I/20-33; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Beyrut: Dâru'l-Beyrût, 1982, II/325-332; Muhammed Âbid Câbirî, *İslam'da Siyasal Akıl*, trc. Vecdi Akyüz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997, s.258-283.

¹⁰⁸ Rıza Savaş, *Raşid Halifeler Devrinde Kadın*, İstanbul: Ravza Yayınları, 1996, s. 177-181.

göstermektedir ki toplumda söz sahibi bir kadın olan Hz. Fâtıma'nın biatı Hz. Ebu Bekr tarafından dikkate alınmıştır. Onun bu konumu Peygamber kızı olmasından kaynaklanabilir. Ancak ne sebeple olursa olsun toplumda yankı uyandırabilen bu farklı sesin Hz. Ebu Bekr'in huzurunu kaçırdığı ortadadır ve Hz. Ebu Bekr halife olarak bu kadın sesini önemsemiştir.

Hz. Ömer(v.23/644)'in halife seçilmesi ise Hz. Ebu Bekr'in vasiyetiyle gerçekleşmiştir. Hz. Ebu Bekr vasiyetini gerçekleştirmeden önce Abdurrahman b. Avf(v.32/652), Osman b. Affan(v.35/656), Talha b. 'Ubeydullah(v.36/656) gibi isimlere sormuş ve görüşlerini almıştır. Bir bakıma kamuoyunun sesi olan bu isimler Hz. Ömer teklifini kabul etmişlerdir. Akabinde Hz. Ömer'in hilafeti için Hz. Osman'a yazdırılan vasiyet halka okunmuş, halk da bu adaya razı gelmiştir. Hz. Ebu Bekr'in vefatıyla da Hz. Ömer'e biat gerçekleşmiştir.¹⁰⁹ Kaynaklar bu süreçte geçen konuşmaları, tepkileri vermekle beraber kadınların tutumu hakkında bir bilgi vermemektedir.

Hz. Osman'ın halife seçilmesi daha farklı bir sistemle gerçekleşmiştir. Hz. Ömer'e yapılan suikasttan sonra yerine birini bırakması istenmiştir. O, bunu kabul etmeyip içlerinden birini halife seçmek üzere altı kişilik bir şûrâ belirlemeyi tercih etmiştir. Bu şûrâda Abdurrahman b. Avf(v.32/652), Ali b. Ebî Tâlib, Osman b. Affân, Talha b. 'Ubeydullah(v.36/656), Zübeyr b. Avvam(v.36/656), Sa'd b. Ebi Vakkâs(v.55/675) bulunmaktaydı. Bu isimler halkın razı gelebileceği isimlerdi. İçlerinden Abdurrahman b. Avf halifelik hakkından vazgeçerek şûrâya hakemlik yapmıştır. Şûrâ çalışmaları sonucunda adaylık Hz. Ali ve Hz. Osman isimlerinde yoğunlaştı. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf halkın en çok istediği adayın kim olduğunu belirlemek üzere kamuoyu yoklaması yaptı. Sonuç itibarıyla Hz. Osman'ın hilafetine karar verildi ve ona biat edildi.¹¹⁰ Rivayetler bu süreçte Abdurrahman b. Avf'ın çok geniş bir kitleye ulaştığını, kadın erkek, genç ihtiyar herkese fikrini sorduğunu nakleder.

¹⁰⁹ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I/35-38; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II/425-427; Muhammed Âbid Câbirî, *İslam'da Siyasal Akıl*, s.284-288.

¹¹⁰ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, I/41-45; İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, Beyrut: Dâru'l-Beyrût, 1979, III/65-75; Muhammed Âbid Câbirî, *a.g.e.*, s.288-296; Mehmet Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, İstanbul: Öykü Yayınları, 2005, s.101-106.

Hız. Osman'ın hilafeti bir suikast sonucu şhadetiyle sona erdi. Gerek Medineli Müslümanlar gerekse halifeye isyan edip halifenin öldürölmesine sebep olanlar çok şaşkıındılar. Ancak bir halifenin seçilmesi gerekiyordu. İnsanlar Hz. Ali, Talha ve Zübeyr'e halifelik konusunda gidiyor ancak hiçbirisi halife olmak istemiyordu.¹¹¹ Çünkü Hz. Osman döneminde cereyan eden ve halifenin öldürölmesiyle daha da büyüyen karmaşada halife olmak zordu. Son halife seçiminde Hz. Osman'ın karşıısında kalan ve Hz. Peygamber'e yakınlığından dolayı da daha geniş kitlelere ulaşabilecek olan Hz. Ali'ye hilafet konusunda daha çok baskı yapıldı.¹¹² Bir taraftan asiler de bir an önce halife seçilmesi için ayrı bir baskı uyguluyorlardı.¹¹³ Sonunda Hz. Ali hilafeti kabul etmek durumunda kaldı. Hz. Ali halktan genel biat alarak göreve başlamış¹¹⁴ olsa da tereddütsüz biat edenlerin yanında çekimser kalanlar ve biattan kaçmak için Medine'yi terk edenler de vardı.¹¹⁵ Kaynaklarda Hz. Ali'ye biat eden kadınlar hakkında bilgiye ulaşamasak da ona muhalif olanların başında Hz. Aişe'nin olduğu açıkça yazmaktadır. Hz. Aişe, Hz. Ali'ye biat ettikleri halde ona karşı muhalefet eden Hz. Talha ve Zübeyr ile birlikte Hz. Osman'ın kanını talep etme adı altında birleşmiş ve bir isyan hareketiyle Cemel Savaşı'nı gerçekleştirmiştir.¹¹⁶ Burada da mevcut idarî otoriteye karşı ayaklanmanın baş rolünde bir kadının olduğunu görüyoruz.

Raşid halifeler devrinde kadının halife seçimine katılımlını değerlendirmeden önce o dönemlerde kadınların toplumsal hayatın genelinde nasıl bir konumda olduğunu iyi bilmek gerekir. Çünkü ikisi birbiriyle orantılı işlemektedir. Bu durum her dönem için geçerlidir. Farklı dönem ve toplumlarda kadının konumu değeriklik göstermektedir. Buna göre siyâsî hayatta ne ölçüde bulunduğu da değerikmektedir.

Halifeler devrinde kadınlara yönelik Hz. Peygamber'den sonra O'nun yaptığının dışında yeni bir takım yeniliklerin yapıldığı söylenemez. Bunun yanında kadın erkek ilişkilerinde meydana gelen bir takım bozulmalar sebebiyle mescide girip çıkmalarında, evlilik ve boşanma konularında bazı sorunlarla karşılaştıkları görölmektedir. Eğitim

¹¹¹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X/421-422; Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, II/281-283.

¹¹² İbnu'l-Eşir, *el-Kâmil fi't-Târih*, III/190-191.

¹¹³ İbn Kesir, a.g.e, X/422.

¹¹⁴ İbnu'l-Eşir, a.g.e, III/191.

¹¹⁵ Adem Apak, a.g.e, II/281-283.

¹¹⁶ İbnu'l-Eşir, a.g.e, III/205; İbn Kesir, a.g.e, X/431.

hususunda da yeni hareketler göremesek de engelleyici bir durum da söz konusu değildir.¹¹⁷ Böylesi bir ortamda kadınlar için siyâsî anlamda açılım beklemek de yanlış olur. Kaynaklar halifelerin halktan biat aldığı sırada kadınların bulunup bulunmadığı konusunda bilgi vermemektedir. Ancak Hz. Fâtıma ya da Hz. Aişe gibi önde gelen isimler halifeler tarafından önemsenmiş, biat etme konusundaki tutumları ciddiye alınmıştır. Osman b. Affân'ın halife seçiminde Abdurrahman b. Avf kadınların da görüşünü almıştır. Yalnız kimin halife olacağı konusunda karar organı olan istişare kurullarının hiçbirinde kadın bulunmamıştır. Yine de seçilmiş halifeye biat konusunda kadınların hiç aktif olmadığını söylemenin yanlış olacağı da ortadadır.

Halifeler devrinde kadınların, genelde toplum, özelde siyaset içindeki durumunu *İslamî* anlamda problem olarak görmek doğru değildir. Çünkü kadının toplumdaki konumunun tartışılması modern zamanın tartışma konusudur. Ancak Hz. Peygamber'in kurduğu idarî sistemde erkekler kadar kadınlardan da biat almak suretiyle onay aldığını gördük. Dört halife dönemi hakkında ise bu konuda tam bir bilgiye sahip değiliz. Bunun nedeni bu dönemde Hz. Peygamber döneminde olduğu kadar kadın biatına önem verilmemiş, daha esnek davranılmış olmasından kaynaklı da olabilir.

C. GÜNÜMÜZDE KADINLARIN BİATİ MESELESİ

1. SON DÖNEM OSMANLI DEVLETİ VE TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETLERİ

19. yüzyılda Osmanlı Devleti siyasal, sosyal, ekonomik, eğitim, hukuk ve düşünsel alanda ortaya çıkan değişimlerle yapısal bir dönüşüm geçirmiştir. İmparatorluktan bir ulus devletine geçişe sürükleyen bu değişim sürecini aslında 19. yüzyıl öncesine dayandırmak gerekecektir.

Bu dönemde oluşan siyasî, fikrî, sosyal vs. tüm hareketler daha öncelerde özellikle askerî alanda Osmanlı'nın bir takım hezimetleriyle başlamıştır. Bernard Lewis'e göre Osmanlı'nın aldığı üç büyük darbe 19. yüzyıl hareketlerini tetiklemiştir. Bu üç darbeden ilki, Osmanlıların 1774'te Rusya'ya yenilmesi ve bu yenilginin Ruslara siyasî, ticarî ve toprakla ilgili muazzam avantajlar sağlayan Küçük Kaynarca

¹¹⁷ Rıza Savaş, *Raşid Halifeler Devrinde Kadın*, s. 241-244.

Antlaşması'yla perçinlenmesidir. İkinci darbe 1783'te Kırım'ın Ruslar tarafından işgal ve ilhak edilmesidir ki böylece ilk kez nüfusunu Müslümanların oluşturduğu eski bir İslam toprağı terk edilmiş ve bu olay Müslümanların onurunu çok incitmiştir. Üçüncü ve en büyük darbe ise 1798'de Napolyon Bonaparte'nin Mısır'ı işgal etmesidir. Kısa sürede gerçekleşen bu işgal, bir taraftan Osmanlıların otoritesiyle korunan Arap topraklarının hem stratejik önemini hem de askerî zayıflığını göstermiş, bir taraftan da Fransız devrimine ait seküler fikirlerin İslam'ın harim-i ismetine nüfuz etmesine yol açmıştır. Diğer bir deyişle Batı'da kilisenin dışları çekildikten sonra üretilen efkâr-ı cedîde, kendi dünyası ile İslam dünyası arasındaki engeli aşarak Müslümanların düşünce ve eylemleri üzerindeki ilk derin etkisini icra etmiştir.¹¹⁸

İslam dünyası açısından bakıldığında 18. yüzyıldan itibaren Batı karşısındaki mağlubiyet sorunu ve bu büyük soruna paralel olarak ortaya çıkan sömürgeleşme sürecinin karakterize ettiği modern dönem, yenilik ve yeniden yapılanma temayülünün her geçen gün daha da arttığı bir zaman dilimine tekabül eder. Önceleri yalnızca askerî alanda modernleşme talepleri olarak ortaya çıkan bu temayül zamanla kendisini sosyal ve siyasal alanlarda da göstermiş; fikrî ve zihnî değişimlere sebebiyet vermiştir. Müslümanların dünya görüşlerinde ve ilim anlayışlarında değişiklikler oluşturmuştur. Haliyle genel İslamî anlayış ve kavrayış da bu değişimden etkilenmiştir.¹¹⁹ Bu değişimi Osmanlı'nın âlim anlayışından aydın anlayışına geçişi çok net bir şekilde göstermektedir. Aydınlanma felsefesi ve Romantizm etkisiyle Batı medeniyetinin öncü protipinin “aydın”a dönüşmesi, İslam medeniyetini de kendisini “alim” protipinden “aydın” protipine geçişe sürüklemiş ve bu durum Osmanlı'da ciddi sancılara sebep olmuştur.¹²⁰

Geleneksel protipi temsil eden ve bu özelliği ile varolanı korumaya ayarlı bir zihnî ve kurumsal yapıya sahip olan *ilmiye*, Osmanlı düzeninden Batı hâkimiyetine geçişin yol açtığı kaosun getirdiği dinamik konjonktüre ayak uyduramazken, günlük

¹¹⁸ Bernard Lewis, *Müslümanların Avrupa'yı Keşfi*, trc. İhsan Durdu, İstanbul 2000, s. 55-56'den naklen Mustafa Öztürk, *Kur'an ve Tefsir Kültürümüz*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008, s. 138.

¹¹⁹ Mustafa Öztürk, *Osmanlı Tefsir Mirası*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012, s.111-112.

¹²⁰ Ahmet Davutoğlu, “Modernleşme Sürecinde Entelektüel Dönüşüm ve Zihniyet Parametreleri”, *Modernleşme İslam Dünyası ve Türkiye: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 17-19 Kasım 2000, İstanbul*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001, s.368-369.

siyasî pratikte her an dinamik ve kaotik şartların oluşturduğu problemlerle yüzleşmek zorunda kalan *kalemiye* kendi içinden çıkacak yeni bir protipin ilk sancılarını yaşamaya başlamıştır.¹²¹

Böylesi sancılarla başlayan ve devam eden bu süreç içinde farklı akımlar cereyan etmiştir. Meşrutiyet düşünürleri cereyanların sayısı ve mahiyetleri üzerinde çeşitli fikirlere sahip olmuşlardır. Yusuf Akçora Osmanlıcılık, Panislâmizm ve Türkçülük siyasetlerini ele almış, Ziya Gökalp, “Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak” isimli kitabının başlığında da gösterdiği üzere üç akıma işaret etmiş, Tarık Zafer Tunaya bu akımları Garpcılık, İslâmcılık, Türkçülük, Meslekî İçtimaî ve Sosyalizm olarak beş kanalda incelemiştir.¹²²

Bu fikri akımlar kaçırılırsa ayrılışın modernleşme sürecinin başında hiçbirinden hâlî kalamamıştır. İslam dünyasında modernleşme hareketleri bir tür dinî hareketler olarak ortaya çıkmış ve öyle devam etmiştir; bir başka deyişle modernleşme teşebbüsleri dinin ve dini yorumlama çabalarının bir parçası olmuştur. Çünkü modernleşme gibi mevcut olan yapılarla, teamüllerle, değerlerle farklılaşan, yer yer zıtlaşan bir çizgi üzerinde toplumsal hareketliliğin ve seferberliğin nasıl sağlanacağı sorusu, idareci zümreyi ve aydınları fazlasıyla meşgul etmiştir. Bu noktada da dinin yani İslam’ın bu topraklarda kapladığı alanı ve ifade ettiği manayı bir başka şeyle (mesela ırkla, dille, toprakla, iktisadî menfaatle...) ikame etmenin imkânsızlığı, modernleşme teşebbüslerinin aktörleri tarafından üst düzeyde hissedilmiş ve idrak edilmiş gözükmektedir. Bu durum bütün problemlerine ve zaaflarına rağmen İslam dünyasındaki modernist düşüncüyü aynı zamanda tamamen ya da bir tür dinî düşünce haline getirmiştir.¹²³

Modernleşme sürecinde gerçekleşen keskin değişimler kadınlar hayatına da etki etmiştir. Öyle ki, kadına yaklaşım ve kadının sosyal hayattaki konumu her fikrî hareket için açıklanması gereken hassas bir konu olmuştur. Her akım da kadın

¹²¹ Ahmet Davutoğlu, a.g.m, s.369.

¹²² Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlânı İkinci Meşrutiyetin Siyasî Hayatına Bakışlar*, İstanbul: Baha Matbaası, 1959, s. 72

¹²³ İsmail Kara, “Türkiye’de Din ve Modernleşme (Modernleşme Teşebbüslerinin Dinîleşmesi) - Metodolojik Temel Problemler-” *Modernleşme İslam Dünyası ve Türkiye: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 17-19 Kasım 2000, İstanbul*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001, s.184.

hakkındaki söylemini İslam ile bağdaştırma ihtiyacı hissetmiş, İslam'ın kadına verdiği değeri yahut engeli açıklamak suretiyle fikir beyanında bulunmuşlardır.

Batıcılar, konuyla ilgili tartışmaları başlatan ilk akım olarak görülür. Batıcı aydınları kadın meselesinde İslam'a ve geleneklere yaklaşımı bakımından iki grupta toplamak mümkündür. Bunlardan ılımlı kanatta bulunan batıcıların önde gelen isimlerinden Celal Nuri, kadınları İslamiyet'in değil, cehalet ve istibdâtın bu hale getirdiğini şu sözlerle dile getirir: “Kör olası istibdât ve cehalet! İslâm nokta-i nazarından kadına bahş olan hukuku görememiş, toplumu mahvetmiştir.”¹²⁴ Ona göre kadının hukuku Batı'da geliştiği ölçüde İslamiyet'e yaklaşacaktır.¹²⁵

Batıcı kesimde Abdullah Cevdet, Salâheddin Âsım gibi radikal isimler ise kadının durumunun sebebini dinî baskılara dayandırır. Dinî ve geleneksel tavırlar reddedilmedikçe kadının kurtuluşu mümkün değildir.¹²⁶ Bunlardan Abdullah Cevdet'in sloganı, Müslüman halkın kalkınabilmesi için yapılması gerekenin ne olduğu sorusuna bir Fransız edebiyatçının bulduğu: “Fermer le Coran, ouvrir les femmes / Kur'ân'ı kapa, kadınları aç!” sözüdür.¹²⁷

Bu söylemler karşısında İslamcı kesim savunmaya geçmiş, yaşanan İslam ve gerçek İslam'ı birbirinden ayırmanın gerekliliğine vurgu yapmıştır. İslamcıların önemli isimlerinden Mehmet Akif'e göre, aile kurumunun zayıflaması, dışta Batılı fikir akımları ve sanayileşme, içte ise İslam'ın aileye ve kadına verdiği büyük değer bilinememesi, cahilliğin yol açtığı yanlış yorum ve uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Din asıl kaynaklarından öğretilmeyip, kulaktan dolma bilgilerle yetinildiği için İslâmiyet doğru tanınmamaktadır. İslamcılara göre Hristiyan kadınların mücadeleleri sonucu eriştikleri haklar yine de İslam'ın kadına verdiği haklar kadar değildir. Ancak ne

¹²⁴ Celal Nuri, *Kadınlarımız*, İstanbul: Matbaa-ı İctihad, 1331, s. 8; Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013, s.32.

¹²⁵ Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*, s.32

¹²⁶ Şefika Kurnaz, *a.g.e*, s.33,35.

¹²⁷ Berkes, *Çağdaşlaşma*, s.444'ten naklen Murat Sülün, *Türk Toplumunun Kur'ân Kültürü*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2015, s.106.

yazık ki asıl İslam'ın yaşanmamasından dolayı Osmanlı toplumunda kadınlar bir takım problemlerle karşılaşmaktadır.¹²⁸

Türkçü aydınlar da İslam dininin kadına verdikleri konusunda diğer aydınlardan farklı düşünmemektedir. Genel olarak onların da kabul ettiği ortak görüşe göre, İslâmiyet kadına geniş haklar vermiştir. Ziya Gökalp, kadınların hakir görülmesinin sebebinin Kur'ân'ın ilkeleri değil, onları yanlış tefsir edenlerin sözleri olduğunu belirtir.¹²⁹ Ancak Türkçüler arasında da kadınların kötü durumunu İslam'a bağlayanlar vardır. Bu düşüncenin sözcülüğünü yapan Zînetullah Nuşirevan, Türk tarihinin İslam öncesi devrini, yani Türkçülerin “asr-ı saadet”ini, kadın hürriyetinin zirvesi olarak görür. Sadece İslâmiyet'in ilk dönemlerine kadın hakları itibariyle olumlu bakar. Bunun sebebi de İslamcıların tepkisini çekmemek için olabilir.¹³⁰

İslâmiyet'in kadına bir takım haklar vermiş olduğu yönünde bu fikrî akımlar arasında ciddi bir fark bulunmamakla beraber, ayrıntılarda farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Kadınların siyasî hayata katılımı konusu ciddi farkların ve tartışmaların bulunduğu alanlardandır. Kadını her alanda aktif olarak görmek isteyen Batıcılar siyasette de kadından yana bir tutum sergiler. İçlerinden Celal Nuri, bu konuda biraz daha çekimser davranarak “Bize şimdilik, siyasî kadınlar, teknisyen kadınlar pek o kadar lazım değildir. Her şeyden evvel valideye, zevceye, mürebbiyeye, ensâl-i âtiyeyi yetiştirecek kadınlara muhtacız. İşte mesele bundan ibarettir.”¹³¹ şeklinde bir açıklama yapar.

İslamcılar kadınların siyasî hayata katılımına kesinlikle karşıdırlar. İslâm kadına birçok hak vermiştir. İsmail Hakkı İzmirli'ye göre, kadınların memleket idaresinde, siyasî işlerin yürütülmesinde aciz ve yetersiz olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.¹³² Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi, kadınların tahsil hayatında bile bir yere kadar gelmesi gerektiğini ondan sonra evlenmesi gerektiğini düşünür. Ona göre kadının yaratılışındaki hikmet evlenip çocuk dünyaya getirmek ve onun terbiyesiyle meşgul

¹²⁸ Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*, s.39.

¹²⁹ Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s.39.

¹³⁰ Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s.42

¹³¹ Celal Nuri, *Kadınlarımız*, s. 120.

¹³² İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler/Kişiler*, İstanbul: Risale Yayınları, 1987, II/113.

olmaktır. Aksi takdirde ilk, orta ve lise tahsillerini gördükten sonra buna kanaat etmeyip de erkekler gibi üniversitelerde devam edecek ve oralardan mühendis, mimar vs. olarak çıkmaya çalışacak olursa yaratılışına düşen vazifeyi suistimal etmiş ve bilahare insanlığa ihanet etmiş olacağı şüphesizdir. Ancak evlendikten sonra arzu ederse yüksek tahsile devam edebilir. Kadın kudreti varsa bunu da yapabilir.¹³³ Musa Kâzım Efendi'nin bu düşüncelerine bakıldığında kadınların siyasî hayatta aktif olmasını benzer gerekçelerle kabul etmeyeceği de ortadadır.

Türkçüler arasında da kadının siyasî hayata katılımı konusunda farklı sesler vardır. Ziya Gökalp kadınlara siyasî haklar verilmesini savunurken, Müfide Ferit, “Erkeklerimizin bile bu husustaki iktidarlara şüpheli iken, bir de kadınları meseleye karıştırmak zamanı henüz gelmemiştir.” diyerek tereddüdünü belirtir.¹³⁴

Erkekler kadınlar hakkındaki konuşmalarını yaparken, bizzat kadınlar da kendi hakları için arayışlara girmiştir. Siyasal alanda söz sahibi olmak isteyen kadınlar bu anlamda hak taleplerinde bulunmuşlardır. Ancak seçme-seçilme hakkının kazanılması için, yeterli formasyona sahip olmadıklarının da farkındaydılar. Bu nedenle öncelikle toplumsal yaşama girerek, toplumda aktif bir güç olmayı istiyorlardı. Bu düşünce Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin programında şöyle ifade edilmiştir: “Biz Osmanlı kadınları, erkeklerimizin siyâsiyâtına henüz akıl erdiremeyiz, karışamayız. Fakat bir hayat-ı içtimâî sahibi olmak itibarıyla ittihad edip terakki yoluna girerek hayat-ı mesâimizi tanzime, irfan ve seviyemizi i'lâya çalışabiliriz. Bu hakk-ı meşru'umuzu takip eder ve mevcudiyet gösterebilirsek biz de memleketimizin bir uzv-i nafi' ve mühimmi olmuş oluruz.”¹³⁵ Kadınlar arasında da erkeklerde olduğu gibi siyasete girilmesini uygun görmeyenler vardı. Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Emine Semiye Hanım, kadın haklarını dinî referanslarla açıklarken, bazı İstanbul kadınlarının feministlikte aşırı gidip siyâsal katılım milletvekilliği gibi taleplerde bulunmasını desteklememiş, henüz erken olduğunu belirtmiştir.¹³⁶ Ancak daha sonraları kendisinin

¹³³ İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler/Kişiler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997, I/128.

¹³⁴ Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*, s. 84.

¹³⁵ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1994, s. 304.

¹³⁶ Yıldız Ramazanoğlu, “Osmanlı Kadın Hareketinde İslâmcı Temalar”, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, ed. İsmail Kara, Asım Öz, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s.133.

siyasete aktif olarak katılan ilk Osmanlı hanımlarından olduğu da görülmektedir.¹³⁷ Bir hanım dergi okuyucusu da dergiye gönderdiği mektubunda şunları söyler: “Bana kalırsa muşa’şa’lı içtimaları, tumturaklı nutukarı bırakalım, erkeklerimizi dahi şu günleri dolduran, herkesin beynini cidden yoran mesâil-i mühimmey-i siyasiye ve dâhiliyemiz ile iştigale terk ederek, biz kendi kendimize hükümdar-ı hakîkîsi olduğumuz hanelerimiz içinde umûr-ı tanzim ve tertibe çalışalım.”¹³⁸

Kadınlar arasında dahi karşıt söylemler olsa bile, Osmanlı kadınları birçok konuda hak arayışlarını sürdürmüştür. Bu manada çıkardıkları birçok dergi, kurdukları dernekler vardır. Kadınların kurmuş oldukları dergilere bakıldığında bunların Batıcı ve Türkçü fikir akımlarına mensup oldukları, İslamcı kadınların dergi faaliyeti yürütmedikleri görülür.¹³⁹ İslamcı görüşün kadının siyasî faaliyetlere katılımına karşı olan düşüncesinin, kadınlarında da mevcut olduğunu anlıyoruz.

Kadının sosyal-siyâsal hayata katılımını teşvik için yapılan çalışmalarda İslam’dan destek almak için özellikle Hz. Aişe ve Hz. Fâtıma örnekleri üzerinde durulmuştur. Müslüman kadınların kendi tarihlerini bilmediklerini söyleyen Fatma Aliye, yapmış olduğu araştırmada Suyûtî’nin zamanında yüz kadar âlim kadının bulunduğunu belirtmiştir.¹⁴⁰ Ancak kadın hareketlerinde talepler ağırlıklı olarak sosyal hayata katılım yönünde olup, siyasal hayata katılım talepleri o kadar baskın değildir. Siyaset üzerinde ciddi söylemleri bulunan *Kadınlar Dünyası* dergisinde yazan Ulviye Mevlan, kadın derneklerinin bu konuda birlikte hareket etmemesinden yakınmaktadır.¹⁴¹ Bununla birlikte İslamcı kesimin bu konudaki net tavrı dolayısıyla desteğinin olmamasının da etkili olduğu kanaatindeyiz. Yıldız Ramazanoğlu, kadınların sosyal ve siyasal hayata katılım hakkı için İslam’dan hareket etmelerine rağmen, dindar olan aydınların az destek vermesi ve kadının terakkisi meselesinde aşırı tereddüt geçirmesinin kadını dinden uzaklaşmasının bir sebebi olduğunu söyler. Bu sebeple

¹³⁷ Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü: Emine Semiye*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008, s.130.

¹³⁸ Salime Servet Seyfi, “Osmanlı Hanımlarına”, *Ümmet*, 1/3 (28 Mayıs 1326), s. 9-10’dan naklen Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadınının Yükselişi*, 2013, s. 84.

¹³⁹ Şefika Kurnaz, *a.g.e*, 2013, s. 194.

¹⁴⁰ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, s.29.

¹⁴¹ Şefika Kurnaz, *a.g.e*, 2013, s. 215.

zaman içinde de dindar kadın ile sekülerleşme yolunda ilerleyen kadın arasında yaklaşım ve hayat tarzı farklılıkları ve ayrışmalar olmuştur.¹⁴²

Batılılaşma sürecinde, batı yanlılarının gerilemeden dini sorumlu tutmaları, ulemanın bu baskılardan etkilenmesi ve kendini yeniden üretememesi, gelişmeler karşısında bıkayıt kalmasına sebep olmuştur. Haliyle kadınların sosyal hayat yanında siyasal hayata katılım taleplerine dinî manada hızlı çözüm üretememişlerdir. Kadınların siyasal hayata katılımı hakkında, o dönemlerde yazılan mevcut tefsirlerde 60/Mümtehanе suresinin on ikinci ayetine bakmak istediğimizde geleneksel dönem tefsir yaklaşımının dışında sorunlara cevap oluşturacak bir yaklaşım göremiyoruz. Zaten o dönemde ciddi bir tefsir hareketini görmek de bir hayli zor. Klasik dönemde olduğu gibi Kur'ân'ın tüm ayetlerini ihtiva eden telif tefsir sayısı oldukça azdır. Bu nitelikteki birkaç önemli eser ise Şihâbüddîn el-Alûsî (v. 1270/1854) ve Cemâleddîn el-Kâsımî (v. 1914) gibi merkezden/İstanbul'dan uzak bölgelerde yetişmiş müfessirlere aittir.¹⁴³

Alûsî, tefsirinde ma'rufta asi olmama konusunun umum ifade ettiğini, ulu'l-emre Allah'a isyanı emretmediği müddetçe itaatkâr olmak gerektiğini belirtir. Bununla birlikte kadınların biatı kendi istekleriyle gelmelerine bağlıdır. Çünkü biat etmeye rağbet etmek, onlardan istenecek şartlara bağlılıklarını artıracaktır.¹⁴⁴ Kâsımî de kadınların biatı ile ilgili ayette, Hz. Peygamber'e bile ma'ruf konularda itaat emredilirken sıradan bir insana ma'ruf dışındaki konularda itaat etmenin mümkün olamayacağını ifade eder.¹⁴⁵

Bu dönemlerde yazılan tefsirlere baktığımızda ayetin yorumunda güncel konuların hiçbir şekilde yer almadığını, geleneksel yorumun dışına çıkılmadığını görüyoruz. İlmî çalışmalarda olmasa da birçok mecmuada güncel konuların yorumunda ayetler açıkça kullanılmış, o dönemde yaşanan olaylara ayetlerle cevap aranmıştır. İlginçtir ki kadın konusunun her alanda tartışıldığı o günlerde kadınlar hakkında ciddi bir söylemi olan bu ayete hiç yer verilmemiştir. Ayet *Sebilürreşad* dergisinde iki kez

¹⁴² Yıldız Ramazanoğlu, "Osmanlı Kadın Hareketinde İslâmcı Temalar", *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, s.140.

¹⁴³ Mustafa Öztürk, *Osmanlı Tefsir Mirası*, s.115.

¹⁴⁴ Şihâbüddîn el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'anî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve Seb'i Mesânî*, Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arab, t.y, XXVIII/70-71.

¹⁴⁵ Cemâleddîn el-Kâsımî, *Mehâsinu't-Te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978, XVI/137.

kullanılmış¹⁴⁶, bunlardan birinde Müslümanların Hz. Peygamber'e kulluk ettiğini iddia edenlere cevap olarak, ona kulluk edilmediği ancak peygamber olduğu için itaatın emredildiği ifade edilir ve bu ayet mealiyle verilerek itaatte de ma'ruf kaydının bulunduğu belirtilir.¹⁴⁷ Bir diğer makalede ise ayete işaret edilerek Hz. Peygamber'e bile ma'rufta itaat emredilirken ulu'l-emrin şeriatın dışında hareket etme hakkı olmadığı beyan edilir.¹⁴⁸ İslamcılar kadınların siyâsî hayata katılımına kadının özellikle aile hayatına etki edeceği endişesiyle sürekli karşı çıkmışlardır. Haliyle bu ayet çok da dikkatlerini çekmemiştir. Ancak kadının siyâsî hayatta yer alması gerektiğini düşünen Batıcı ve Türkçü akımların da bu ayeti delil olarak kullanmadıklarını görüyoruz. Sebebinin şu olması muhtemeldir: Bu akımlar genellikle iddialarına ayetlerden delil getirirken ayetlerin gelenekteki yorumunu dikkate almışlardır. Böylece insanlara "Bu anlayış zaten yıllardır süregelen geleneğimizde mevcut. Biz size yeni şeyler getirmiyoruz, var olanı ortaya çıkarıyoruz." mesajı vererek ideolojilerini savunmuşlardır. Haliyle ilgili ayetin geleneksel tefsirlerde kadınların siyâsî hayata katılımı, seçme seçilme hakkı anlamında yorumları bulunmadığından Türkçü ve Batıcı akımlar tarafından da kullanılmadığını düşünmek yanlış olmasa gerek.

2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE KADINLARIN SEÇME HAKKI

Yaşanan sancılı dönemler sonunda, TBMM 1 Kasım 1922'de Saltanat ve Hilafet'i ayırıp Saltanat'ı kaldırmış, akabinde İstanbul hükümetinin de istifasıyla yönetimi tek eline almıştır. 1923'de açılan yeni meclis 29 Ekim'de Cumhuriyet'i ilan etmiş, muhafazakâr kesim tarafından önem arz eden Hilafet 3 Mart 1924 tarihinde ortadan kaldırılmıştır. Aynı gece Halife Abdulmecid yurt dışına gönderilmiş, yine aynı gün kabul edilen diğer yasalarla da, Şer'îye ve Evkaf Vekaleti ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti kaldırılarak yerine Başvekaletle bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı kurulmuştur. Böylece her ne kadar artık hiçbir siyâsal gücü kalmamış olsa da halkın gözünde belirli bir saygınlığa sahip olan saray mensupları ülke dışına çıkarılmışlardı. Yine Cumhuriyet rejimine karşı siyâsal bir seçenek olarak

¹⁴⁶ Suvat Mertoğlu, *Osmanlı'da II. Meşrutiyet Sonrası Modern Tefsir Anlayışı (Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad Dergisi Örneği: 1908-1914)*, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul 2001, s.496.

¹⁴⁷ Ahmed Naim, "Ahlâk", *Sebilürreşad*, X/235, s.7.

¹⁴⁸ Ahmed Naim, "Müdâfaat-ı Dîniyye: Yine Teaddüdü Zevcâta Dâir", *Sebilürreşad*, XII/308, s.380.

görülen Hilafet de kaldırılarak, Halife yurttan çıkartılmıştı. Artık ülkede dinsel otorite kalmamış, Diyanet İşleri Başkanlığı ile de dinî kurum tamamen hükümetin denetimine geçmiş oldu.¹⁴⁹

17 Kasım 1924'te muhalif olarak kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Şeyh Said isyanıyla birlikte ayaklanmaya destek verdiği gerekçesiyle kapatılması, Takrir-i Sükun Yasası'nda yapılan değişikliklerle dinin siyasete alet edilmesinin yasaklanması, İstiklal Mahkemeleri'nde muhalif görülen herkesin yargılanmasıyla Mustafa Kemal iktidarına muhalif gördüğü bütün hareketleri siyaset sahnesinden kaldırmış ve 1940'ın ortalarına kadar sürecek olan tek parti yönetimini sağlamlaştırmıştır.¹⁵⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulumunda yaşanan bu değişimlerden kısaca bahsetmemizin sebebi şudur: Osmanlı meşrutiyet döneminde modernleşme adına yapılmak istenen bütün hareketler bir şekilde İslam dini ile bağdaştırılmaya çalışılmış, ondan destek almak istenmiştir. Çünkü o dönemlerde insanlar üzerinde en büyük etkisi olan kurum dindi. Başta kültürel değişim olmak üzere zamanla yaşanan değişimler dinin insan üzerindeki tesirini azaltmıştır. Akabinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve dinî otoritelerin söz sahibi olduğu kurumların ortadan kaldırılmasıyla bu etki resmî olarak da varlığını yitirmiştir. Hal böyle olunca hiçbir yenilik hareketi dinî referans kullanmamaya başlamış, hatta uzak durmayı daha evlâ görmüştür. Kadınlar hakkında yapılan her türlü proje İslam'dan kopuşun, Cumhuriyet'in kamusal kurumlarında dinin etkisinin azalmasının bir gereği olarak görülmüş, kadınlar Kemalist devrimin birer piyonları haline gelmiştir.¹⁵¹ Haliyle bu dönemde de kadın hareketleri önemini yitirmemiştir. Siyasal hayata katılım fikri ise artık tamamen dinden uzak ve hatta dindışı kabul edilmiştir. Mecliste 1923 yılında yapılan bir toplantıda erkeklerin seçme seçilme hakkı konusunda yapılan görüşmelerde Tunalı Hilmi Bey'in kadınlara da aynı hakkın verilmesini talep ederken bunu, şeriata aykırı olduğunu kabul ederek söylediğini

¹⁴⁹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller*, İstanbul: Afa Yayınları, 1996, s. 54-59'dan naklen; Cemile Burcu Kartal, *Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimler*, (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2005, s.67

¹⁵⁰ Cemile Burcu Kartal, *a.g.e*, s.68-72.

¹⁵¹ Deniz Kandiyoti, "Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözülmesine Yönelik Notlar", *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın*, der: Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990, s.301-302'den naklen; Cemile Burcu Kartal, *a.g.e*, s. 78.

belirtmesi durumun İslam'dan uzak ve hatta aykırı görüldüğünü açıkça gözler önüne sermektedir.¹⁵² Kadınlara işte bu bakış açısıyla ancak 1929'da alınan bir karar doğrultusunda 1930 belediye seçimlerinde seçme hakkı tanınmıştır.

II. BÖLÜM: BİATIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

A. KAVRAM OLARAK BİAT

Bir konu hakkında araştırma yapılırken ilgili kavramların lügat ve terim anlamları ele alınmalı, kavramsal çerçevesi ortaya konmalıdır. Çünkü konuyla ilgili kavramlar anlaşıldığı takdirde konuya vukûfiyet de artacaktır. Bu sebeple biz de araştırmamızda biat ve ilgili kavramları ele alacağız. Lügat anlamlarını ortaya koyup, Kur'ân'da kullanımlarına değinecek ve aralarındaki ilişkiyi tespiti çalışacağız.

1. BİAT (البيعة)

By'a kökü bir şeyi başka bir şey karşılığında değiştirmektir. Bu nedenle, ezdaddan olup hem satın almak hem de satmak için kullanılır. Ancak alışverişi satan kişi başlattığı için ona nispetle anılır.¹⁵³ Bey'at da, anlaşma ve itaat demektir.¹⁵⁴ Özellikle idari bir konuda, karşılıklı anlaşma ile taraflardan biri itaatini diğeri de itaat karşılığında vereceği hizmeti sunar.¹⁵⁵ Bu anlamda alışveriş akdine benzediğinden by'a kökünden kullanılır. Genellikle Araplar yaptıkları ticarî anlaşmaları el sıkışarak teyit ettikleri için idari anlaşmalarda da tokalaşmayı adet haline getirmişlerdir.¹⁵⁶ Bey'at bu minvalden ahitleşmek, akit, sözleşme anlamlarını da ihtiva eder.¹⁵⁷

¹⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, 3.4.1339 (1923), Devre I, İçtima IV, XXVIII, 326'dan naklen; Cemile Burcu Kartal, *Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci*, s. 91.

¹⁵³ İbn Manzûr, "by'a", *Lisânu'l-Arab*, Kahire: Dâru'l-Mearif, t.y, V/401-403; el-Mustafevî, "by'a", *et-Tahkîk fî Kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Allâmetü'l-Mustafevî, h. 1430 I/391-393; Mîkâtî vdğr, "by'a", *el-Kutûf min Lügati'l-Kur'ân*, Lübnan: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 2007, s. 95-96; Râgıb el-İsfehânî, "by'a" *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 2002, s. 155.

¹⁵⁴ Halîl b. Ahmed, "by'a", *Kitâbu'l-Ayn*, Beyrut: Müessesetü'l-A'lâ li'l-Matbûât, 1988; II/265; İbn Manzûr, "by'a", *a.g.e*, V/401-403.

¹⁵⁵ Râgıb el-İsfehânî, "by'a", *a.g.e*, s.155.

¹⁵⁶ Cengiz Kallek, "Biat", *DîA*, VI/121.

¹⁵⁷ İbn Manzûr, "by'a", *Lisânu'l-Arab*, V/401-403.

By'a kökü Kur'ân-ı Kerim'de 15 kez geçmektedir.¹⁵⁸ Bunlardan yedisi mastardan “bey^{un}” ticaret, alışveriş anlamında; biri ism-i mekândan çoğul “biye^{un}” kiliseler anlamında gelir. Altısı mufâ'ale kalıbından ahitleşme, biri de tefâ'ul kalıbından akitleşme demektir.

	Mufâ'ale (6)	
111	Mazi (<i>bâye'a</i>) (1): Tevbe	<i>Bey'at / Bîat</i> (Allah ile yapılan Cennet sözleşmesi: Tevbe 111. Rıdvan Bîati: Fetih 10, 18. Kadınlar Bîati: Mümtehan 12)
10(2), 18; Mümtehan 12	Muzari (<i>yubâyi'u</i>) (4): Fetih	
	Emr-i Hâzır (<i>bâyi'</i>) (1): Mümtehan 12	

Kur'ân-ı Kerim'de *biat* kelimesinin kullanımı görülmemektedir. Ancak mufâ'ale kalıbından gelen kullanım *biatleşme* anlamında olup, Kur'ân'da dört ayette geçmektedir. Bunlardan ilki 9/Tevbe suresinin 111. ayetidir. Bu ayette inananların Allah ile yapmış oldukları biattan yani sözleşmeden bahsedilir. Ayetin başında bulunan “Allah mü'minlerin canlarını ve mallarını, şüphesiz Cennet karşılığında satın almıştır.” ifadesi biatın alışverişe benzediğini göstermektedir. Bir alışveriş ile temsil edilen bu biatta *iman* Allah Teâlâ'dan gelen icabın kabulüdür. Bunun yanı sıra biat ile ilişkili olan *va'd*, *'ahid* ve *vefa* kelimelerinin de aynı ayette bulunması bu kelimelerle arasındaki ilişkinin kuvvetine bir delil niteliğindedir. Bu ayet-i kerime Akabe'de Medineliler ile Hz. Peygamber arasında gerçekleşen biatlaşma hadisesi üzerine nâzil olmuştur. Vak'a şöyle gerçekleşmiştir: Rivayete göre Abdullah b. Revâhâ Akabe günü Hz. Peygamber'e “Rabbim için ve kendin için dilediğini şart koş.” demiş, Rasulullah “Rabbim için O'na kulluk etmenizi ve hiçbir şeyi ona ortak koşturmanızı; kendim için ise kendinizi ve mallarınızı müdafaa ettiğiniz şeylerden beni de korumanızı şart koyuyorum.”

¹⁵⁸ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, “by'a”, *el-Mu'cemül Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1991, s.179-180.

buyurmuştur. “Peki bunu yaparsak bize ne vardır?” diye sorduklarında “Cennet!” cevabını almışlardır. “Bu çok kârlı bir alışveriş oldu. Bunu ne bozarız ne de bozulmasını isteriz.” demişler ve akabinde bu ayet-i kerime nazil olmuştur.¹⁵⁹ Rivayetten de anlaşılacağı üzere biatlaşma Medinelilerden gelen *iman* hareketi ile başlamıştır. Bu da bize göstermektedir ki, biat iman temeline oturan daha üst bir kavramdır.¹⁶⁰

Ahid, şarta bağlı va’didir.¹⁶¹ Bu ayette de inanların imanları gereği can ve mallarını Allah yolunda ortaya koymaları durumunda Allah’ın cennet vaadiyle karşılaşacakları belirtilmektedir. Bu şekilde aralarında bir ahid gerçekleşmiş olmaktadır.

“Bu; O’nun Tevrat’a, İncil’e ve Kur’ân’a göre kesin gerçekleşecek bir va’didir.” ibaresi Allah’ın bu akd-i ahdi Yahudilerle de Hristiyanlarla da yaptığının delilidir.¹⁶² Allah Teâlâ iman eden her zümreye cennet va’inde bulunmuştur. Öte yandan bu pazarlığı yapmayı reddeden veya yaptıktan sonra böyle bir taahhüde girmemiş insanın tavrını takınan kişi ise “kâfir”dir. Çünkü teknik olarak “küfür” kelimesi böyle bir pazarlığı reddedişe uygulanan bir terimdir.¹⁶³ Bu anlamda ne Yahudiler ne de Hristiyanlar va’dlerini yerine getirmişlerdir.¹⁶⁴

Allah’ın cennet va’dinin şartı iman olmakla beraber, imanları için can ve mallarını ortaya koyarak savaşanlar ile bunu yapmayanlar arasında bir farkın olacağı 4/Nisa suresi 95. ayette açıkça belirtilmiştir. Bu uğurda mücahede edenlerin “*ecrun* ‘*azîm*” ile mükâfatlandırılacağı ifade edilir. Yine 5/Mâide suresi 9. ve 48/Fetih suresi 29. ayetlerde iman edip salih amel işleyenlere Allah’ın *mağfiret* ve *ecrun* ‘*azîm* va’d ettiği görülmektedir. Râzî(v.606/1209) burada Allah’ın iman edenlere mağfiret buyurduğunu *ecrun* ‘*azîm*’i ise salih amel işleyenlere verdiğini söylemenin yanlış

¹⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Riyad: Dâru Taybe, 1997, III/164.

¹⁶⁰ Murat Sülün, *İman-Amel İlişkisi*, s.87

¹⁶¹ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furuk fi’l-Luga*, trc. Veysel Akdoğan, İstanbul: İşaret Yayınları, 2009, s. 59.

¹⁶² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XVI/159; Nesefî *Tefsîru’n-Nesefî*, *Medâriku’t-Tenz’zîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, I/654.

¹⁶³ Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, edt. Ali Bulaç, trc. Muhammed Han Kayani vdğr, İstanbul: İnsan Yayınları, 1986, II/257.

¹⁶⁴ 2/Bakara 103, 3/Al-i İmran 187; 5/Maide 12-14.

olmayacağını ifade eder.¹⁶⁵ Dolayısıyla Allah yolunda mal ve can ile mücadele etmek salih amel kapsamındadır. Biz bu manada salih amele aksiyon da diyebiliriz.

Bu yol bizi şöyle bir sonuca ulaştırmaktadır: Birinci Akabe Biatı iman karşılığında Allah'ın va'dinin gerçekleşmesine yönelik bir ahitleşmedir ki, burada biatleşme imanı kabul etmekten öte bir şey değildir. Biatleşmenin geçtiği bir diğer sure 48/Fetih suresidir. Hudeybiye günü yapılan Rıdvan biatı hakkında nazil olan 48/Fetih suresinin 10. ve 18. ayetlerine baktığımızda Birinci Akabe'deki biatın içeriğinden daha farklı bir tablo ile karşılaşmaktayız: Birinci Akabe'den sonra İkinci Akabe Biatı'nda, iman edenler Allah yolunda mücahede edecekleri sözünü vermişlerdi. Rıdvan Biatı'nın yapıldığı güne kadar da bu sözlerinin gereği olarak mallarını ve canlarını ortaya koyarak inançları uğruna büyük gayretler sarfetmişlerdi. Rıdvan Biatı'nda da aynı söz alınmış, bu sefer inananlar azim ve kararlılıkları noktasında bir imtihana tabi tutularak aralarında aynı azmi göstermeyenlerin niyetlerinin izharı amaçlanmıştır. Dolayısıyla Birinci Akabe Biatı'nın aksine bu seferki biatta iman ve aksiyon söz konusudur. Sözlerinden caymadıkları müddetçe de *ecrun* 'azîm'in kendilerine verileceği zikredilmektedir. Müfessirlerin ekserisi *ecrun* 'azîm'in cennet olduğunu söylemişlerdir. Çünkü ilgili ayette biattan vazgeçme (*neks*) iman ile ilişkili bir kavramdır. Dolayısıyla imanlarına hâlel getirenler için Tevbe 9/111'de de belirtilen cennet va'di tehlikeye girmektedir. Allah ile yapmış olduklara ahde vefa gösterenler için ise imanları karşılığında cennet vaadinin yanında, bulunmuş oldukları aksiyon girişimi için de *fethen karîben* olarak belirtilen Hayber Fethi ve beraberinde birçok ganimet Allah tarafından va'd edilmiştir.¹⁶⁶

By`a kökünün 60/Mümtehan suresi 12. ayetteki kullanımına baktığımızda ise biatın burada Birinci Akabe Biatı'nda olduğu gibi mücahedenin olmadığı bir iman anlayışına denk geldiğini görüyoruz. Ayette Allah'ın *mağfiretine* yapılan vurgu Râzî'nin *mağfiret* ve *ecrun* 'azîm ayrımını da hatırlatır niteliktedir. Yine Birinci Akabe Biatı'na "kadınlar biatı" denmesi de aralarındaki benzerliği ortaya koymaktadır.

¹⁶⁵ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XXVIII/94.

¹⁶⁶ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e*, XXVIII/83.

2. ´AKD (العقد)

Sözlükte bir şeyin uçlarını bir araya getirmek, bağlamak demektir. Biat da iki tarafın el sıkışmasıyla gerçekleşen bir bağlılık olduğundan bir akiddir.¹⁶⁷ Kur’ân-ı Kerim’de de daha çok birine verilen sözün bağlayıcı olup yerine getirilmesi gerektiği ifade edilirken kullanılmıştır.¹⁶⁸ Nikâh da bağlayıcılık ifade ettiği için akid olarak nitelendirilmiştir.¹⁶⁹ Akid İslamî literatürde daha çok fikhî bir terim olarak kullanılır. Bir kimsenin bir şeyi iltizam veya başkasını ilzam ederek kendini veya diğerini bağlamasına veya karşılıklı bağlanmalarına denir.¹⁷⁰

3. ´AHD VE VEFA (العهد و الوفاء)

´Ahd, talimat vermek, emretmek; sözleşmek, yemin etmek;¹⁷¹ her durumda bir şeyi koruyup gözetlemek¹⁷² anlamlarına gelir. ´Akd ile ´ahd eş anlamlı olarak kullanılırlar da ´akd, ´ahdden daha kuvvetli bir hüküm ifade eder¹⁷³ ve ´ahde göre daha belliğdir.¹⁷⁴ Bununla birlikte ´akd, genellikle hususi manadaki taahhüt ve anlaşmalar, ´ahd ise siyâsî ve milletlerarası taahhüt ve anlaşmalar için kullanılmıştır. Bu durumda ´ahd, eman ve zimme ile de aynı manayı ifade etmektedir.¹⁷⁵ Bunlar arasında biatın yerine gelince; ´akd biattan daha geniş bir kavramdır. Biat ´ahd nev’inden kabul edilir¹⁷⁶ ve itaat üzere ahdetmek demektir.¹⁷⁷

´Ahd ile yakın bir ilişkisi olan vefa kelimesini biat ile de irtibatlı kabul etmek gerekir. İbn Manzûr(v.711/1311) ´ahde sadık kalmayı ifade eden vefanın 7/A’raf suresi 102’de ´ahd olarak geçtiğini söyler.¹⁷⁸ Allah Teâlâ da ahde vefaya büyük önem verir ve

¹⁶⁷ Râgıb el-İsfahânî, “´akd”, *Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, s. 576

¹⁶⁸ 4/Nisa 33, 5/Maide 1, 89.

¹⁶⁹ 2/Bakara 235, 237.

¹⁷⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*, İstanbul: Eser Neşriyat, 1997, I/58.

¹⁷¹ İbn Manzûr, “´ahd”, *Lisânu’l-Arab*, XXXV/3148-3151.

¹⁷² Râgıb el-İsfahânî, “´ahd”, *a.g.e.*, s. 591.

¹⁷³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *a.g.e.*, I/49.

¹⁷⁴ El-Askerî, *el-Furuk fi’l-Luga*, s.58.

¹⁷⁵ Yazar Yok, “´Ahid”, *DİA*, I/535.

¹⁷⁶ Yazar Yok, “Bey’at”, *El-Mevsu’atu’l-Fıkhiyye*, Kuveyt: Vezaratu’l-Evkaf ve’ş-Şuuni’l-İslamiyye, 1407/1985, IX/275.

¹⁷⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *a.g.e.*, I/190

¹⁷⁸ İbn Manzûr, “´ahd”, *a.g.e.*, XXXV/3148-3151.

ahdine sadık kalanların mükâfatlandırılacağını belirtir. “Allah doğruları doğruluklarıyla mükâfatlandırarak; münafıklara da dilerse azap edecek ya da tevbelerini kabul edecektir. Allah gerçekten bağışlayıcıdır, merhametlidir (Gafûr, Rahîm).”¹⁷⁹.

Allah’ın peygamberlerle ve inananlarla yapmış olduğu ahidlerin temelinde iman yatmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ 2/Bakara suresi 100. ayette verdikleri sözü bozanları iman etmemiş kişiler olduğunu belirtir ve böyle kişileri lanetlenmiş olarak niteler.¹⁸⁰ 7/A’râf suresi 134 ve 43/Zuhruf suresi 49. ayetlerde de peygamberler aracılığıyla insanlarla yapılan ahidin karşılığının iman olduğu kendi dillerinden açıkça belirtilmektedir. Hz. Peygamber de dünya metaı için biat edenin yüzüne kıyamet günü Allah’ın bakmayacağını zikretmiştir.¹⁸¹ Allah Teâlâ da ayetlerinde böylelerini kınamıştır.¹⁸²

Biat, biat eden kişinin biat ettiği kişiye ve aynı biat altında bulunan diğer bireylere vermiş olduğu bir söz ve ahiddir. Biat eden kimse de ma’ruf her konuda biatına sadık kalmakla mükelleftir. Sadece Allah Teâlâ ile yapılan değil, bütün ahitlere vefa göstermek Allah Teâlâ nazarında iman alametidir.¹⁸³ Hz. Peygamber de ahdine sadık kalmamanın münafıklık alameti olduğunu¹⁸⁴ söylemiş ve biat etmeden ölenin cahiliye ölümüyle öldüğünü¹⁸⁵ hadislerinde belirtmiştir. Bir kudsî hadiste de Allah Teâlâ “Benim adıma söz verdikten sonra sözünden cayan kişinin kıymet günü düşmanı olacağım.”¹⁸⁶ buyurmaktadır.

4. VA´D (الوعد)

İlişkili olduğunu düşündüğümüz bir diğer kelime olan *va’d*, İslam ahlakında *’ahd* ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Kur’ân-ı Kerim’de *va’d* ve türevleri, Allah’ın inanan ve iyi işler yapan kullarına maddî - manevî ecir vereceğini bildirmesi, *’ahd* ise birine söz verme, *va’d* ve taahhütte bulunma, anlaşma yapma anlamlarında

¹⁷⁹ 33/Ahzab 24.

¹⁸⁰ 13/Ra’d 25.

¹⁸¹ Buhârî, Musakaât, 6; Müslim, İmân, 46; Tirmizî, Siyer, 35.

¹⁸² 3/Âl-i İmran 77; 9/Tevbe 9.

¹⁸³ 13/Ra’d 20; 23/Mü’minûn 8.

¹⁸⁴ Buhârî, İmân, 24; Müslim, İmân, 106.

¹⁸⁵ Müslim, İmâret, 58.

¹⁸⁶ Buhârî, Buyu’, 106.

kullanılmıştır.¹⁸⁷ 'Ahd, şarta bağlı va'ddir. 'Ahd vefayı gerektirir, va'd ise sözü gerektirir.¹⁸⁸

5. MÎSÂK (الميثاق)

Mîsâk bir akiddir.¹⁸⁹ Genellikle 'ahd ile aynı anlamda kullanılır.¹⁹⁰ Ancak mîsâk, bir yemin veya anlaşma ile sağlamlaştırılmış 'ahd demektir.¹⁹¹ Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın ehl-i kitaptan, peygamberlerden ve inananlardan aldığı sözler çoğunlukla mîsâk, bazen de 'ahd kelimesiyle ifade edilmekle beraber 'ahd geniş manada her türlü dinî, siyâsî ve sivil anlaşmayı ifade etmekte, mîsâk ise daha ziyade dinî mahiyette ve pekiştirilmiş 'ahde işaret etmektedir.¹⁹²

6. BEZM-İ ELEST (بزم الست)

Sufiler 7/A'raf suresi 172 ile bilinen ve insan ile Rabbi arasında ahidleşme olarak kabul edilen *bezm-i eleste* Allah'ın Rab olduğunu ikrar etmeyi 'ahd, bu taahhüde bağlı kalmayı da ahde vefa kabul etmişlerdir.¹⁹³ Elmalılı Hamdi Yazır, bu ayetin dindarlığın başlangıç noktası olduğunu söyler: "Adem'in ilk evladından itibaren herkes Rabbi'nin verdiği ve emrettiği insan fitratını, O'nun verdiği vücuda şuhûdu alıp kabul etmekle Rabbi ile kendi arasında bir icab ve kabulün sonucu olan bir fitrî akid altına girmiş ve kendi varlığında Rabbi'ne şahitliği ve O'na kulluğu taahhüt etmiştir. İşte bu mukavele ve fitrî mîsâk dindarlığın başlangıç noktasıdır."¹⁹⁴ Bu ayet-i kerime 30/Rum suresi 30. ayet ile birlikte insanın fitrat üzere yaratılışının delili olarak kullanılmakla birlikte, fitrattan maksadın ne olduğuna dair İslam alimleri dört farklı görüş belirtmişlerdir. Bunlar, *İslam, marifet ve iman, iman ve küfür ve doğuştan dine yatkın olmak* şeklinde tespit edilmiştir. Her bir görüş aslında İslam âlimlerinin meseleye farklı

¹⁸⁷ Metin Yurdağur, "Ahid", *DİA*, I/534.

¹⁸⁸ El-Askerî, *el-Furuk fi'l-Luga*, s.59.

¹⁸⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzî'l-Kur'ân*, s. 863.

¹⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, LIII/4764; İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Lugati ve's-Sihâhi'l-Arabiyyeti*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr, 4. Baskı, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990, IV/1563; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhîd*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986, s. 1197.

¹⁹¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzî'l-Kur'ân*, s. 863; İbn Fâris, *Mu'cem Mekâyisu'l-Lugati*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, y.y: Dâru'l-Fikr, 1979, VI/85; El-Askerî, *el-Furuk fi'l-Luga*, s.59.

¹⁹² Salime Leyla Gürkan, "Mîsak" *DİA*, XXX/173

¹⁹³ Süleyman Uludağ, "Ahid", *DİA*, I/534.

¹⁹⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV/168.

açılardan yaklaşmasından ortaya çıkmıştır. Bu nedenle birbirleriyle uzlaştırılabilir mahiyettedir.¹⁹⁵ Ayet insanların sadece iç dünyasında ve dış dünyasındaki delillerin değil, bizatihi kendi varlığının da Rabbini tanımaya bir delil olduğuna işaret etmektedir. Allah'ın vahdaniyetini ve rububiyetini bilmek ve ona boyun eğmek, yani iman ve İslam, bilimsel nazarî bilgilerin yanı sıra, kendi fitratında yaratılıştan var olan ve şuhud-i nefsi (iç gözlem) denilen kendi içini duyma ve genel olarak kendisinin kendisi olduğunu tanıma şuuru ile birlikte kendi varlığının özünde gerçekleşen bir tanımadır.¹⁹⁶ İmam Mâturîdî(v.333/944) de fitratı Allah'ın birliğini ve Rab oluşunu bilme şuuru yani *marifetullah* olarak tanımlamaktadır.¹⁹⁷ İnsan bu şuurun farkına ancak bütün dikkatini kendi içine vermek suretiyle veya içten ve dıştan gelecek bir veya birçok uyarıcıyla varabilir. Dolayısıyla bu şahitliği eda edip, ikrar etmeyenler, bütün hatırlatmalara rağmen inkar ve küfürde ısrar eden, kavlen veya fiilen Allah ile yapmış olduğu ahdini bozmuş demektir.¹⁹⁸

Beşeriyete gönderilen bütün peygamberler ve onlara vekaleten insanları hak yola davet eden ve irşad eden mürşid-i kâmiller, hep bu ilahi ahdin hatırlanması, korunması ve Allah Teâlâ'nın va'dlerinin elde edilmesi için çalışmışlardır. Bunun için peygamberlere yapılan itaat¹⁹⁹ ve biat²⁰⁰ aslında Allah'a yapılmakta, Hz. Peygamber'in halife ve varislerine teslimiyet de bu hükmün içine girmekte, bütün bu yapılanlar Allah Teâlâ'ya elest bezminde verilen sözün hakkını yerine getirmek için olmaktadır.²⁰¹

7. İMAN (الإيمان)

İman eylemini, iman eden kişi ile mümin toplumun emanlaşması²⁰² boyutundan düşündüğümüzde biat ile kaçınılmaz bir ilişkisinin olduğunu görebiliriz. Kişinin Peygamber'e gelip onun peygamberliğine şehadet etmesi, esasen teknik anlamda olmasa da bir biattır. Hz. Peygamber'in biat aldığı Allah'tan başkasına kulluk

¹⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akçay, "İmanın Oluşumunda Fitratın Rolü", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, sayı: 1, s. 273-294.

¹⁹⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV/169.

¹⁹⁷ El-Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2008, XI/185-186.

¹⁹⁸ Elmalılı Hamdi Yazır *a.g.e.*, IV/169.

¹⁹⁹ Nisa 4/80.

²⁰⁰ Fetih 48/10.

²⁰¹ Dilaver Selvi, *Mürşidi Kamil İntisab ve Cemaat*, İstanbul: Umran Yayınları, 1995, s. 156.

²⁰² Murat Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman Amel İlişkisi*, İstanbul: Ekin Yayınları, 2000, s.82.

etmemek, Hz. Peygamber'e itaat etmek vb. konular imanın temel esaslarıdır. Ancak biatı iman ile eş anlamlı kabul etmek de yanlış olur; o, imanın temeline oturan daha üst bir kavramdır, zira Hz. Peygamber'in iman üzere de biat aldığı olmuştur. Rıdvan biatı ya da kadınların biatında görüldüğü üzere iman etmiş kişilerden de biat almıştır. Burada vurgulanmak istenen şey; imanın gayesi niteliğindeki birtakım hedefleri gerçekleştirmeye azmetmek, bu azme zaten sahip olanlar açısından da azim ve kararını pekiştirmek anlamına gelen biat olgusuyla imandaki emanlaşma mazmununun bir noktada kesiştikleridir.²⁰³ Zira genel anlamıyla biat, "kişiden fedakâr, ilkeli, kişilikli olmasını; kendisiyle itikad ve amelde aynileşen kardeşleriyle zulme, şirke ve tuğyana direnmesini... beklemekte; müminlerle olan dayanışmasını güçlendirmek ve hiçbir zaman çözümlü irtidat etmemekle yükümlü kılmaktır."²⁰⁴

Görülmektedir ki ilgili kavramların arasındaki ilişkiyi *iman* mefhumu sağlamaktadır. Temelde sözleşme manasına gelebilecek olan bu kavramların konusunu genelde iman oluşturmaktadır. Konusu iman olmasa bile mevcut sözleşmeye sadık kalmak bir muttakî-mü'min tavrı olarak ifade edilmektedir. Elest bezmi olarak tabir edilen ilk ahitleşmeden itibaren Allah'ın kullarıyla yapmış olduğu ahitler iman üzere yapılmıştır. Elest bezminden sonra Allah Teâlâ ahdini peygamberleri ve kitaplarıyla hatırlatmak suretiyle tekrar etmiştir. 9/Tevbe suresi 111, 48/Fetih suresi 10, 18 ve 60/Mümtehan suresi 12. ayetlerde yapılan ahdin *by'a* kökünden kullanılması ahitleşmenin bizzat Hz. Peygamber tarafından tokalaşmak suretiyle somut bir şekilde yapılmasından kaynaklanmaktadır. Bu uygulama ile Hz. Peygamber iman edenlerin ahitlerini zihinlerine ve kalplerine kazımış, azim ve kararlılıklarını pekiştirerek, imanlarına sadık kalanlar ile bu hususta zaaf gösterenleri ortaya çıkarmış olmaktadır. Böylelikle Allah ile yapılan ahit, Hz. Peygamber eliyle temsil edilmiş, işin ciddiyeti aşikâr edilerek pekiştirilmesi amaçlanmıştır.

B. TERİM OLARAK BİAT

Hz. Peygamber'in Allah Teâlâ adına aldığı biatlardan sonra İslam coğrafyasının genişlemesi ve İslâmî ilimlerin tekâmülüyle birçok kavram gibi *biat*

²⁰³ Murat Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman Amel İlişkisi*, s.85-86.

²⁰⁴ Oktay Altın, "Akabe Biatları Örnekliğinde Biat ve İslâmî Birlikteliğin Temeli", Haksöz, Şubat 1998, s.50.

kavramı da farklı ilimler içinde yer almıştır. Fıkıh, Hadis, İslam tarihi ve Siyer'in yanında Tasavvuf ilmi de biatı kendi çalışma alanları içine dâhil etmiştir. İlk ilim dalları biatı *siyâsî* bir olgu olarak değerlendirirken tasavvuf *takva* boyutuyla ele almaktadır.

1. SİYÂSÎ BİAT

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra Hiz. Ebu Bekr'e yapılan biat, İslam'da bir idareciye halife sıfatıyla yapılan ilk biattır. Hiz. Ebu Bekr halife seçildiğinde "Ben Allah'a ve Rasulü'ne itaat ettikçe, siz de bana itaat ediniz. Allah ve Rasulü'ne itaat etmediğim sürece bana itaat etmeniz gerekmez." diyerek halkın kendisine itaatının ölçüsünü belirlemiş, halk da ona biatını vermiştir.²⁰⁵ Bu başlangıçla beraber gerek dört halife döneminde gerekse sonraki dönemlerde ortaya çıkan uygulamalar bu kurumun teorik esaslarının belirlenmesini sağlamıştır.

İbn Haldun(v.808/1406), Mukaddime'sinde biatı şöyle tanımlamıştır: "Biat, itaate dair söz ve ahid vermekten ibarettir. Biat eden kimse sanki "Benim işime ve Müslümanlarla alakalı hususlara bakmayı sana havale ettim, bu gibi şeylerde katiyen seninle çekişmeyeceğim, hoşlansam da hoşlanmasam da emirlerine itaat edeceğim" diye emîri ile mu'âhede yapmıştır.²⁰⁶ Ancak bu hoşlanmama durumu Allah ve Rasulü'ne itaatsizlik olarak anlaşılmamalıdır. Burada İbn Haldun'un hilafet tanımını da bilmek gerekir: "Hilafet, uhrevî maslahatlar ile bunlara râcî olan dünyevî maslahatlar hususunda, nazar-ı şer'inin gereğine göre tüm insanları sevk ve idare etmektir. Zira Şârî nazarında dünyadaki tüm ahval, ahiretteki maslahatların nazar-ı itibara alınmasına râcîdir. İmdi, hakikatte hilafet, dinin korunması ve dünyanın dini siyasetle idare edilmesi için şeriat sahibine (Hiz. Muhammed) niyabet ve vekalettir."²⁰⁷

İslam alimleri biat edilecek halifenin seçilmesinde iki usulü esas almışlardır. Bunlardan ilki *ehlü'l-hal ve'l-'akd'in seçimi*, ikincisi ise *önceki halifenin tayini*. Ancak veliaht tayininde de onu halife seçip seçmemek, biat edip etmemek de ehlü'l-hal ve'l-

²⁰⁵ Mehmet Ali Kapar, *İslam'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1998, s. 43, 48.

²⁰⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 1982, I/577-578.

²⁰⁷ İbn Haldun, *a.g.e*, I/542-543.

’akdin rızasına bağlıdır.²⁰⁸ Dolayısıyla İslam âlimlerinin nazarında halife tayininde en temel yöntem seçimdir.²⁰⁹

Mâverdî(v.450/1058) ehlu’l-hal ve’l-’akdin taşınması gerektiği üç özellik olduğunu belirtir; adalet, ilim, rey ve hikmet. Adalet; İslam, akıl baliğ, gûnahtan kaçınma, cesur ve yiğit olma gibi şartları taşımak demektir.²¹⁰ Bir takım İslam âlimleri ilimden maksadın ictihad derecesinde bir fıkıh bilgisi olduğunu söyleseler de²¹¹ Mâverdî’ye göre ilim imametın şartlarını taşıyan, onu en çok hak eden kişiyi tespıte yarayan bilgidir. Rey ve hikmet ise imameti layıkıyla en iyi şekilde yerine getirecek, yönetimi de en iyi bilen ve yerine getirecek olanı tespit edebilme kudreti, ileri görüşlölük anlamına gelir.²¹² Mâverdî’nin şartları arasında erkek olma gibi bir ibarenin bulunmayışı dikkatleri de celbetmektedir.

Ehlu’l-hal ve’l-akdin özellikleri yanında sayısı, şehri de tartışma konusu olmuştur. Ancak bir takım özellikler taşımaları gerekmele beraber her dönemde değışen sosyal yapı ve telakkilerle birlikte ihtiyaç nisbetinde özelliklerinde de değışimin olması kaçınılmazdır. Bu konuda mutlak bir sınırlama getirmek makul değildir. Çünkü toplumlarda siyâsî iktidarın oluşumu ve yönetim biçimiyle mevcut gelenek ve kültür birikimleri arasında sıkı bir bağ mevcuttur. Bu sebeple ehlu’l-hal ve’l-akdin oluşumu ve fonksiyonu ile ilgili olarak klasik literatürde yer alan bilgileri İslam dininin genel ilkelerinden ziyade içinde bulunulan sosyal ve siyâsî şartlarla irtibatlandırmak daha doğru görünmektedir.²¹³

2. TAKVA BİATI

Biat tasavvufta önemli bir kavramdır. Şeyhine bağlı ve sadık kalacağına, ona kayıtsız şartsız teslim olacağına her dediğini itiraz etmeden yapacağına dair müridin müşşidine söz vermesi ve bu amaçla tarikat mensupları arasında düzenlenen törene denir. Biat el alıp, şeyhle mu’âhede kılıp, şeyhin dostuna dost, düşmanına düşman

²⁰⁸ Mâverdî, el-Ahkamu’s-Sultaniyye, Beyrut: Daru’l-Kitabi’l-İlmiyye, 1985, s.7.

²⁰⁹ Abdülkerîm İsmail el-Ensârî, “Ehlü’l-hal ve’l-Akd”, *DİA*, X/540.

²¹⁰ Yazar Yok, “Ehlü’l-hal ve’l-Akd”, *El-Mevsu’atu’l-Fıkhiyye*, Kuveyt: Vezaratu’l-Evkaf ve’ş-Şuuni’l-İslamiyye, 1407/1985, VII/116.

²¹¹ Abdülkerîm İsmail el-Ensârî, “Ehlü’l-hal ve’l-Akd”, *DİA*, X/540.

²¹² Mâverdî, el-Ahkamu’s-Sultaniyye, s.6.

²¹³ Abdülkerîm İsmail el-Ensârî, “Ehlü’l-hal ve’l-Akd” *DİA*, X/540-541.

olmak, gerek rahat, gerek sıkıntı zamanlarında ona itaat edip emrinden dışarı çıkmamaktır.²¹⁴ Mübâya'a, ahz-ı tarîk, 'ahid, intisâb, intimâ, telkîn-i zikr, inâbe ve el almak, ikrar vermek gibi terimler de aynı anlama gelir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra hicri beşinci asra kadar biat, yönetim ve idareye bağlılığı ifade eden siyâsî biat olarak devam etmiştir. Ümmetin Allah ve Rasulü ile olan bağını yenileyecek, Rasulullah'a tabi olup sözünü tutmaya, nefsine, şeytana, heva ve hevesine muhalefet etmeye sevk etmek yerine, Hulefâ-i Râşidîn hariç, baştaki bütün halifeler bu noktayı ihmal ederek fetih ve ganimete yöneldiler; kendileri ve çocukları için biat aldılar.²¹⁵ Bunun üzerine bu asırdan itibaren şeyhler de takva üzere biat almaya başladılar. Bu şekilde bir kişinin iki biatı bulunabiliyordu. "İki halifeye biat edilince ikincisini öldürün." hadisi gereği bir problem teşkil edip etmediği fakihler tarafından incelendi. Ancak görüldü ki tasavvufî biatın hiçbir bağlayıcılığı yoktur. Yani tasavvufî biat takva üzere olup, siyâsî biatın şartlarını hâiz olmadığı için İslam cemaati ve imamına engel olmayacak şekilde yapılmasında bir sakınca yoktur.²¹⁶

Mutasavvıflar ve tarikat ehli, biatın Kur'ân ve sünnete dayandığı görüşündedirler. Kur'ân-ı Kerim'de biata ve taşıdığı öneme işaret edilmiştir (Tevbe 9/111; Fetih 48/10; Mümtahane 60/12).²¹⁷ Hz. Peygamber'in İslam'a girmek isteyen kişilerden, hicret ve cihat gibi önemli faaliyetlere karar verirken sahabilerden, iyi ve temiz bir hayat yaşamak isteyenlerden biat alması, tarikatlerde şeyh ile mürid adayları arasında akdedilen bir çeşit bağlılık yemini kabul edilen biat için örnek teşkil etmiştir.²¹⁸ Mürid de şeyhini Rasulullah'ın makamını ikameye memur biri olarak görüp, biatını tıpkı ashabın Peygamber'e biat etmesi gibi sapasağlam yapmalıdır.²¹⁹

²¹⁴ İsmail Ankaravî, *Minhacu'l-Fukara*, haz. Saadettin Ekinci, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996, s.61; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kalcı Yayınevi, 2001, s. 76.

²¹⁵ Ebu'l-Hasen Ali el-Hasenî en-Nedvî, *Gerçek Tasavvuf*, trc. İsmet Ersöz, Konya: İslamî Neşriyat Yayınevi, 1974, s. 33-34.

²¹⁶ Said Havva, *Ruh Terbiyemiz*, trc. İbrahim Sarmış, M. Sait Şimşek, Konya: Davet Yayınevi, 1980, s.363-366.

²¹⁷ Osman Türer, "Biat", *DİA*, VI/124.

²¹⁸ Şah Velîyullah Ahmed b. Abdurrahman ed-Dihlevî, *el-Kavlu'l-Cemîl Fî Beyânî Sevâî's-Sebîl*, thk. Muhammed Abdulkâdir Nessâr, Ahmed İbrâhîm Abdulhamîd, Kahire: Dâru'l-Cûdiyye, 2010, s. 29-32; Osman Türer, "Biat", *DİA*, VI/124.

²¹⁹ İsmail Ankaravî, *a.g.e*, s.61.

Aralarında ufak farklılıklar bulunmakla beraber bütün tarikatlerde biat, gayesi ve yapılış şekli itibarıyla aynıdır. Talib, önce kendi meşrebine uygun mürşid arar; gönlünün ısındığı bir şeyh bulunca ona başvurur, istihare yapar. Şeyh de kendisine başvuran talibin tarikate girmeye ehil olup olmadığını araştırır. Olumlu sonuç alındıktan sonra biat ve intisab gerçekleşir.²²⁰ Mesela Kâdirîlikte biat merasimi şöyle gerçekleşir: Şeyh ve mürid guslediler. Sonra mürid, kendi kalbinden başka düşünceleri atıp Cenâb-ı Hakk’a teveccüh ve Hz. Peygamber’e tevessül ederek şeyhin emrine hazırlanmış olur. Şeyh elinin ayasını, müridin elinin ayasına koyar ve müridin başparmağını parmaklarıyla tutup dua okurlar. Duadan sonra şeyh müride, “Oğlum, bundan sonra küçük ve büyük günah işleme. Allah’ın kitabı ve Rasulü’nün şeriatı ile amel et. Şeriat ile hakikat arasını birleştirmek üzere sana inâbe eyledim.” der. Mürid de cevap olarak aynı tarzda kabul ettiğini söyler. Şeyhin uygun bir dua okumasıyla merasim tamamlanır. Kâdirî şeyhleri genellikle bu kabul merasimini cumartesi günü güneş doğmadan önce yapar.²²¹ Mevlevîlik’te biat merasimi el alma ile değil, şeyhe boyun eğerek ona teslim olma makamında, şeyhin elinden kısve ve hırka giymek suretiyle gerçekleşir. Hırka giymek isteyen kişi, gece gündüz demeden devamlı surette şeyhin hizmetinde bulunur, onun istediği gibi hareket eder ve daima şeyhin huzurunda bulunur.²²²

Biat talibin şeyhine manevi bağlılık ve teslimiyetini simgeler ve bu yolla mürşidin maneviyatından talibin kalbine akan feyiz onu psikolojik olarak yeniler. Talibin elinin üstünde şeyhin eli bulunduğu gibi şeyhin elinin üstünde tarikat pîrinin eli bulunduğu ve tarikatın silsilesiyle bu durumun Hz. Peygamber’e kadar ulaştığı kabul edilir. Bu sebeple şeyhin eli aynı zamanda Hz. Peygamber’in, onun eli de yedullah sayılmıştır.²²³

²²⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994, s.196.

²²¹ Mehmed Ali Aynî, *İslâm Tasavvuf Tarihi*, İstanbul: Akabe Yayınları, 1985, s.94-95.

²²² İsmail Ankaravî, *Minhacü'l-Fukara*, s.62-64.

²²³ Osman Türer, “Biat”, *DîA*, VI/125.

III. BÖLÜM: 60/MÜMTEHANE SURESİ’NİN 12. AYETİ

Zamana ve zemine göre toplumlar bir takım değişiklikler arz eder. Bu değişiklikler sosyo kültürel, ekonomik, siyasal vb. hareketlerden etkilenecek gerçektir. Toplumlardaki bu değişim kaçınılmazdır. Sosyal yaşamın her etmeninden etkilenen değişim haliyle inançlardan da etkilenecektir.²²⁴

Dinin toplumsal yapı üzerinde değiştirici ve koruyucu-sürdürücü işlevleri vardır. Din, doğduğu ortamda kökleşmiş bir toplum yapısı bulur. Kendi yapısal ve işlevsel özellikleri ile mevcut durumu değiştirir ve yeni bir toplumsal yapı ortaya koyar. Bu yolla kendisinin getirdiği özgün kurumları, teşkil ettiği örgütleri ve kazandırdığı zihniyet ve dünya görüşü ile eski toplum yapısını sarsar ve ona yeni bir şekil, yeni bir biçim kazandırmayı amaçlar. Dinin bu işlevi daha çok ilk örgütlenme dönemlerinde ortaya çıkar.²²⁵ İslam dini ve Allah Teâlâ’nın daha önce gönderdiği her din de toplumlarda kökleşmiş yapıyı yıkmaya ve yerine tevhid temelli yeni toplumsal yapı getirmeyi gaye edinmiştir: “Hayır, sadece diyorlar ki: “Biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk; onların izinden gidiyoruz.” Bunun gibi senden önce hangi ülkeye biz bir peygamber gönderdiysek, oranın refah içindeki ileri gelenleri de: “Biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk; onların izine uymuş gidiyoruz” dediler. Peygamberleri de: “Ya ben size atalarınızdan gördüğünüz şeyden daha doğrusunu getirmişsem yine onların izine uyacak mısınız?” dedi. Onlar ise: “Biz sizinle gönderileni inkâr ediyoruz” dediler.”²²⁶ Bu ve benzeri ayetler²²⁷ toplumlarda köklü bir yapının mevcudiyetine ve toplumda değişim ve gelişim için inancın etkisine delil olabilir. Allah Teâlâ da muhatap aldığı her toplumdan evvela inançları yönünde bir değişim istemiştir. Çünkü *iman* faktörüyle birlikte insan inandığı şey doğrultusunda bütün hayatını şekillendirecektir. Haliyle bu şekillenmenin yönü dinin sunduğu kalıplar çerçevesinde olmak durumundadır. Bununla birlikte değişimin yönünü tercih de yine insanın kendisine bırakılmıştır. “İnsanı önünden, ardından Allah’ın emriyle onu izleyen, koruyup gözetken melekler vardır. Bir toplum içinde bulunduğu durumu değiştirmedikçe Allah onun durumunu değiştirmez.

²²⁴ Talip Özdeş, *Cinsiyet Kimliğinin Dinî, Kültürel ve Sosyal Boyutunun Kur’an Perspektifinden Tahlili*, Sivas: Seyran Yayınları, 2000, s. 12-13.

²²⁵ Davut Dursun, *Din Bürokrasisi Yapısı, Konumu ve Gelişimi*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1992, s. 30.

²²⁶ Zuhur 43/22-24.

²²⁷ Bakara 2/170, Maide 5/104, Şuara 26/74, Lokman 31/21, Saffat 37/ 69-70.

Allah bir topluma kötülük dilerse, artık o geri çevrilmez. Onları, Allah'tan başka koruyacak kimse de bulunmaz.”²²⁸ “... Bir toplum kendi içinde bulunduğu iyi hali değiştirmedikçe Allah da onlara verdiği nimeti değiştirmez. Allah onların söylediklerini işittiği ve yaptıklarını bildiği için onları cezalandırır.”²²⁹ Bu iki ayette değişim “*tağyir*” kelimesiyle karşılık bulmuştur. Öyle görülüyor ki “*tağyir*”, daha çok toplumsal değişmeyi sağlayan iç dinamikleri, sosyo-psikolojik etkenleri açıklayıcı bir kavram olarak kullanılmaktadır. 13/Rad 11’de geçen “*ma bi kavm*” ifadesi, değişebilirlik özelliğine sahip toplumsal yapı anlamına gelmektedir. Buna göre toplumsal yapıda meydana gelen değişim, o toplumda yaşayan bireylerde de bir değişiklik meydana getirmektedir. Ve yine tersine bir süreç olarak insanlarda meydana gelen değişmelerin de, toplumsal yapıda bir değişikliğe yol açtığından aynı şekilde söz etmek mümkündür.²³⁰

Dinin değiştirici işlevinin yanında koruyucu ve sürdürücü işlevinden de bahsetmek gerekir. Bu işlev değiştirici işleviyle çelişiyor gibi gözükse de durum böyle değildir. Dinin toplumsal yapıyı değiştirici ve yeni yapıyı örgütleyici işlevi genellikle bir toplumda dinin ilk örgütlenme ve yayılma dönemlerinde görülürken, yapı oluştuktan ve ilişkiler örgütlendikten sonra bu yapının korunması ve sürdürülmesi noktasında işlev görmeye başlar.²³¹ Dinin bu iki işlevini İslam dini açısından Mekke ve Medine dönemlerindeki farkta rahatlıkla görebiliriz. Mekke döneminde eski inancı yıkmak ve yerine tevhid esaslı yeni bir inanç sistemi getirme gayesine yönelik ayetler dikkati çekerken, Medine döneminde artık bu esas üzere kurulmuş toplumun devamlılığını sağlamak üzere ilgili hükümlerin ağırlığı kendini hissettirmektedir.

Hal böyle iken, Kur’an-ı Kerim özellikle kıssalardan bahsederken toplumlarda sürekli değişimlerin var olduğunu ifade eder ve bu değişim sürecinde değişmeyen ilahî hedefleri gösterir.²³² Öyleyse İslam dinine statik bir din anlayışı ile değil, dinamik bir din anlayışı ile yaklaşmak gerekecektir. Böylelikle belli yüzyıllarda yaşanan dinî tecrübeleri sonraki dönemlere uymadığı halde taşıma çabasıyla vazgeçip, değişmeyen

²²⁸ Ra’d 13/11.

²²⁹ Enfal 8/53.

²³⁰ Celaleddin Çelik, *Kur’ân’da Toplumsal Değişim*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996, s.58-59.

²³¹ Davut Dursun, *Din Bürokrasisi*, s.31.

²³² Celaleddin Çelik, *a.g.e.*, s. 55.

ilahi hedefleri göz ardı etmeden toplumun kendi dinamiklerinden hareket etmek daha doğru bir tavır olacaktır.

Bu durum elbette ki Kur'ân'ın tamamına uygulanamaz. Toplumun sosyal yapısı ile alakalı ayetler üzerinde uygulama alanı vardır demek daha doğru olur. Mesela çok eşlilik ile ilgili ayeti ele aldığımızda; bu ayet her dönemde ya da her toplumda erkeklere birden fazla kadınla evlenme hakkını usulsüzce kullanma fırsatı tanımaz. Hz. Peygamber zamanında ve Arap toplum yapısında birden fazla kadınla evlenme zaman ve mekan itibariyle uygulanabiliyordu ve bir erkeğin ikinci bir eş alması için ihtiyaç duyduğunu gösteren mecburi bir şart sunması zorunlu değildi. Ancak bugün özellikle Türk toplumlarında bunu aynıyle uygulamak o kadar kolay değildir. Tek eşliliğin yaygın olduğu zamanımızda ve toplumumuzda bu keyfiliğe müsaade edilmemesi de ayete aykırı hareket etmek anlamına gelmemektedir. Zira Hz. Peygamber'in de, damadı Hz. Ali'ye kızıyla evliyken ikinci bir eş almasına müsaade etmediği rivayeti de önümüzde durmaktadır.²³³ Haliyle zamanın ya da mekânın değişmesi sosyal anlamda toplumlarda bir takım değişiklikleri beraberinde getiriyor. Bu durum kaçınılmaz olduğundan bir takım ayetlerin yorumu da bundan etkileniyor. İş bu ayetlerden biri de araştırma konumuz olan Mümtehan Suresi'nin on ikinci ayetidir.

A. AYETİN SEBEB-İ NÜZÛLÜ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئاً
وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ
وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعُهُنَّ وَاسْتَعْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ

Ayet-i kerîme mealen şöyledir: “Ey Peygamber! Mü'min kadınlar Allah'a hiçbir şey ortak koşmayacakları, hırsızlık etmeyecekleri, evlatlarını öldürmeyecekleri, elleri ile ayakları arasında uydurdukları bir iftira getirmeyecekleri ve senin emredeceğin hiçbir meşru şeyde sana karşı çıkmayacakları hususunda sana biat etmek için yanına geldikleri

²³³ Buhâri, Nikâh 110.

vakit, onlardan biat al ve bağışlanmaları için Allah’a dua et. Allah gerçekten bağışlayıcıdır, merhametlidir. (Gafur, Rahim)”

Kaynaklarımız ayetin nüzul sebebi olarak Mekke Fethi zamanında alınan biat hadisesini bize aktarır: “Yezid b. Seke’nin kızı Esmâ, rivayetinde şöyle demiştir: “Ben Rasulullah’a biat eden kadınların içindeydim. Utbe’nin kızı Hind de kadınlar arasında bulunuyordu. Hz. Peygamber ayeti okuyup, “Allah’a hiçbir şeyi ortak koşturmak üzere...” buyurduğunda Hind, “Erkeklerden kabul etmediğini bizden kabul edeceğine nasıl ihtimal verebiliriz.” dedi. Sonra “Hırsızlık yapmamak hususunda...” buyurduğunda Hind, “Bazen Ebu Sufyan’ın malından haberi olmaksızın bir şeyler aldığım olurdu. Bu bana helal olur mu?” dedi ve ardından da şunu ilave etti: “Ebu Sufyan da, “Geçmişte ve gelecekte benden her ne alırsan, o sana helaldir.” dedi. Rasulullah tebessüm etti ve Hind’i tanıdı da, “Sen Hind b. Utbe’sin öyle mi?” dedi. O da, “Evet ey Allah’ın nebisi geçmiş affet.” dedi. Hz. Peygamber de, “Allah seni affetsin.” buyurdu. Sonra da “Zina etmemek hususunda...” ifadesini okudu. Hind, “Hiç hür kadın zina eder mi?” dedi. Rasulullah, “Çocuklarını öldürmemek hususunda...” buyurduğunda, Hind, “Biz onları küçükken büyüttük, fakat onları sen öldürdün.” dedi. O, bu sözle oğlu Hanzale b. Ebi Sufyan’ı kastediyordu. Çünkü o, Bedir’de katledilmişti. Hz. Ömer gülmekten katıldı, Rasulullah ise tebessüm etti, sonra “Bir iftira uydurup getirmeme hususunda...” buyurduğunda da Hind, “Vallahi iftira çok çirkin bir şeydir. Allah Teâlâ hep doğru yolda gitmeyi ve güzel ahlakı emrediyor.” dedi. Rasulullah en sonunda da, “İyi bir işte sana karşı gelmemeleri hususunda...” buyurdu. Bunun üzerine Hind de, “Vallahi biz bu meclise nefsimizde hiçbir şeyde sana isyan maksadıyla gelmedik.” dedi.²³⁴ Hadis rivayetleri de incelendiğinde Hudeybiye günü olsun²³⁵ yahut Mekke’nin fethi sonrası olsun, hemen hepsinde *biat ayeti ile* biat alındığına dair bir kayıt bulunmaktadır. Bundan dolayı Elmalılı Hamdi Yazır, ayetin Hudeybiye günü imtihan ayeti olan 60/Mümtehane suresi 10. ayet ile beraber indiğini kabul etmenin daha isabetli olduğunu belirtir.²³⁶ Bununla beraber, şunu da göz ardı etmemek gerekecektir: Birinci Akabe Biatı’nda biata konu olan esaslar daha sonraki

²³⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXII/596; Razi, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXIX/266-267; Suyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, c. VIII, s.140; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII/557, 558.

²³⁵ Buhârî, *Meğâzi*, 33; Tefsîr, 367; Talak, 18; Tirmizî, *Tefsîr*, 60; İbn Mâce, *Cihâd*, 43.

²³⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e*, VII/557.

inen kadınların biati ile ilgili ayetteki esasları aynıyle içermektedir.²³⁷ Bu sebeple sahabe-i kirâm arasında Birinci Akabe Biatı, *kadınlar biatı* olarak da geçmektedir.²³⁸ Yine Medine’ye hicret ettikten sonra da kadınlardan aldığı biat konuları da ayetteki konuların aynısıydı.²³⁹ Bu da göstermektedir ki, Hz. Peygamber zaten bu esaslar ile ayet inmeden önce de biat alıyordu. Öncesinde aldığı biatların konuları da aynıydı. İlk Akabe’de olsun, Medine’ye hicret ettikten sonra Ensar kadınlarından aldığı biatta olsun, bu konularda biat almıştı. İlgili konular daha sonra ayet olarak indirilince, sahabe önceki biatları da konusu aynı olduğu için rivayet ederken kadın biatının ayetini okuyarak anlatmıştır.

B. AYETİN TEFSİRİ

1. MÜ’MİN KADINLARIN BİAT ETMEK İÇİN HZ. PEYGAMBERE GELMELERİ

“يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعَنَّكَ عَلَى...”

“Ey Peygamber, mü’min kadınlar sana biat etmeye geldikleri vakit...”

Ayetin bu kısmında dikkat edilmesi gereken birkaç husus vardır. Bunlardan ilki ayetin Hz. Peygamber’e nidâ ile başlamasıdır. Cassâs’ın ifadelerinde, biatlaşmanın bir liderle yapılabileceğinin vurgusu önemlidir. Surenin onuncu ayetinde hicret edip gelen kadınların imtihan edilmesinde Allah Teâlâ “yâ eyyühellezîne âmenû” hitabıyla bu görevi bütün Müslümanlara vermiştir. Ancak biat ayetinde ise, “yâ eyyühe’n-nebî” nidâsı, biatı sadece Peygamber’in alabileceğini göstermektedir.²⁴⁰

Hiz. Peygamber’in biat almak ile görevli olmasında onun siyasî liderliğinin etkisi olup olmadığını anlamak gerekir. Hiz. Peygamber döneminde biat konusunu işlerken gördük ki, Mekke döneminde yani siyasal otoritesinin henüz olmadığı dönemde Hiz. Peygamber insanlardan biat almamıştır. Sadece insanlar ona, iman ettiklerini belirtmişlerdir. İlk siyasî biat Birinci Akabe ile gerçekleşmiştir. Bu konuda Birinci

²³⁷ Buhârî, Fedâilu’s-Sahâbe, 72; Tirmizi, Hudûd, 12; Dâremî, Siyer, 17.

²³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII/411; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, XIII/530.

²³⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Riyad: Dâru Âlimu’l-Kütüb, 2003, XXII/601; Suyutî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, VIII/140.

²⁴⁰ Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’an*, V/333.

Akabe'nin önemi ise, Hz. Peygamber'in devlet kurma yolunda ilk siyasî girişimi olmasıdır. Bundan sonrasında ise Hz. Peygamber kendisine tâbi olacıklardan biat alma yoluyla imanlarını ve teslimiyetlerini (İslam) kabul etmiştir. Haliyle biat alma eylemi Hz. Peygamber'in siyasal otoritesiyle son derece alakalıdır. Hz. Peygamber'in çocuklardan²⁴¹ ve kölelerden biat almaması²⁴² da bunun siyasî bir eylem olduğunun bir göstergesidir.²⁴³ Kimi zamanlar vekâleten bu görevi Hz. Ömer'e verdiği rivayetlerde mevcuttur. Hz. Peygamber'in dinî otoritesiyle alakalı bir durum olsa, bunu asla vekâleten de olsa devredemezdi. Dolayısıyla bu siyâsal görevdir ve Hz. Peygamber'den sonra siyasal otoritesinin halefine kalmalıdır. Kurtûbî'ye göre, emîr erkeklerden biat alabilir ancak Hz. Peygamber'in yaptığı gibi kadınlardan bir takım şartlar üzere biat almaya yetkili değildir. Bu konuda da ulema arasında icma vardır. Bunların kadınlara yönelik bu emirleri menduptur, gerekli değildir. Ancak bir ihtiyaç hâsıl olması durumunda yapabilirler.²⁴⁴

Hz. Peygamber Müslüman toplumun ihyâsı için kadın erkek herkesten biat almış ve onları ahlaklı birer birey olarak yetiştirme gayretinde bulunmuştur. Bu istikrarlı bir toplum ve siyaset için gerekli bir tavidir. Peygamberliğin yanında liderliğin de gereğidir. Öyleyse düzenin bekâsı için kadınların otoriteye itaatini ve onların eğitimini yok saymak yanlış olacaktır.

Ayette dikkat çeken bir diğer husus ise, Hudeybiye Anlaşması sonrasında, hicret ederek biat etmeye gelen kadınların *mü'min* vasfıyla vasıflandırılmasıdır. *Emn* kökünden gelen iman, uhrevî azaba karşı belli ölçüde emniyet telkîn ettiği gibi, sahibine, gerek imansızlardan gerekse mü'minlerden gelebilecek dünyevî tehlikelere karşı da güvence vermektir. Bu durum iman eden her birey için karşılıklıdır. Bu sebeple iman eden kadınlar, bu yeni dînî-siyasî yapıya dâhil olarak kendilerini söz konusu tehlikelere karşı güvenceye almış oluyolarlar. Aynı şekilde kendilerinden de güven telkin etmeleri beklenmiş olur.²⁴⁵ Ayette mü'min olarak vasıflandırılırsalar bile 60/Mümtehanesuresi 10. ayette onların sınanması istenmiştir. Bu sebeple hicret eden kadınların hemen

²⁴¹ Buhârî, Ahkâm, 46; Nesâî, Bey'at, 21.

²⁴² Nesâî, Bey'at, 21.

²⁴³ Bekir Topaloğlu, *İslâm'da Kadın*, 7. Baskı, İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1977, s. 279.

²⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XX/430.

²⁴⁵ Murat Sülün, *İman – Amel İlişkisi*, s.83.

mü'min olduklarına kanaat getirilmiyor. Kocasından kaçtığı, başka bir yurt edinmek istediği, Müslümanlardan bir adamı sevdiği veya mal peşinde koştuğu için gelip gelmedikleri öncelikle tespit ediliyordu.²⁴⁶ Buraya kadar olan tespit kısmını bütün Müslümanlar yapabilirler. Çünkü Allah Teâlâ 60/Mümtehan 10'da bu görevi tüm Müslümanlara vermiştir. Hz. Peygamber'in kadınları 60/Mümtehan 12 ile imtihan ettiği bilgileri başka bir görüş olarak aktarılıyor.²⁴⁷ Hz. Aişe'den nakledilen rivayete göre Hz. Peygamber kendisine hicret eden kadınları bu ayet ile imtihan etmiştir.²⁴⁸ Ancak bu iki bilgi birbirinin aksi değildir. Evvela niyetleri tespit edilerek *mü'min* olduklarına kanaat getiriliyor. Akabinde ise Hz. Peygamber'in dînî-siyasî otoritesini de kabul ettiklerine dair kendilerinden biat alınıyordu. Bu görev ise yalnızca Hz. Peygamber'e aittir.

Ayette *biatlaşma* ifadesinin olması da konunun siyaset ile alakasını ortaya koymaktadır. Mâtürîdî, mübâya'anın önemini tefsirinde açıklamaktadır. Hicret ve mübâya'a Hz. Peygamber'den günümüze kadar geçerli iki olgudur. Peygamber zamanında Müslümanlar, hem canlarını korumak hem de dinlerinin gereklerini öğrenmek için Mekke'den Medine'ye hicret ederlerdi. Bu durum tüm zamanlar için geçerlidir. Sonraki dönemlerde yine bir Müslüman dâru'l-harpte can tehlikesine karşı ve dinini daha iyi öğrenmek için dâru'l-İslama hicret etmelidir. Biatlaşmaya gelince; bunun kadınlara emredilmesi, kadınların güzel ahlaka, iyi işlere teşvik edilmesi içindir. Böylece kadınlar, bu güzellikleri görerek İslam'a girerler. Erkeklerle emredilmesi ise, erkeklerin Hz. Peygamber ile beraber cihad edip, zafer kazanmalarını ve böylece İslam'ın yayılmasını sağlamak içindir. Bunlar da hem Peygamber dönemi hem de sonraki dönemler için geçerlidir.²⁴⁹ Mâtürîdî, biatlaşmanın her dönem geçerli olduğunu belirtmiş, ancak *cihad* emri dolayısıyla kadınlar ve erkeklerde bir ayrımın olduğunu beyan etmiştir. Mâverdî'de de durum aynıdır. Kadınların biatı siyasî amaçlı değil, Allah'a ve kocalarına karşı sorumluluklarını öğrenmeleri içindir. İslam'a girdikleri halde hükümleri bilmedikleri için bu yol ile hükümler kendilerine açıklanmış olur.

²⁴⁶ İbn Kesir, Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm, VIII/92-93; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XXIX/264; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, V/521-522; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XX/410; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII/577.

²⁴⁷ Mâverdî, *a.g.e.*, V/521-522; Kurtubî, *a.g.e.*, XX/412.

²⁴⁸ Buhârî, Tefsîr, 367; Talak, 18; Meğazi, 33; Müslim, İmaret, 21; İbn Mâce, Cihâd, 41; Tirmizî, Tefsîr, 60;

²⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, XV/127-128.

Onların biatının siyasî olmamasının nedeni cihattan sorumlu olmamalarıdır. Biatlaşma ancak cihattan sorumlu olanlarla gerçekleşir.²⁵⁰ Ancak kadınlar her ne kadar cihattan sorumlu olmasalar bile Hz. Peygamber'e biat ederek toplumsal bir sözleşmeye imza atmış oluyorlar. Konu ne olursa olsun biatlaşma olgusunun bizatihi kendisi siyâsal bir harekettir. Bu nedenle kadınların bu faaliyetini siyasetten hâlî görmemek gerekir.

2. BİAT EDİLECEK HUSUSLAR

Mü'min kadınların Hz. Peygamber'e biatının ne demek olduğu üzerinde durduktan sonra, biat edecekleri maddeleri tek tek değerlendirmeye alalım:

2.1. ALLAH'A HİÇBİR ŞEYİ ORTAK KOŞMAMAK

Din beş şeyi korumayı öngörür. Bunlar din, can, mal, namus ve akıldır. Hz. Peygamber'in hicret ile beraber kurmuş olduğu İslam Devleti de bu beş unsuru korumayı hedeflemektedir. *Mü'min* kişi bu beş konuda dindaşlarına emniyet vermek durumundadır. Bu düzende evvela İslam, bireylerin aklını şirkten temizlemek suretiyle kişiyi teklife muhatap bir hale getirir.

İslam dininin en temel gönderiliş amacı, insanları şirkten uzaklaştırmak, Allah'ı zâtında, rubûbiyetinde ve ulûhiyetinde birlemektir. Bu ayette mü'min olduğu söylenen kişiden şirk koşturması istenmiştir. Râgıb el-İsfahânî(v.V/XI yüzyılın ilk çeyreği), şirkin iki şeklinin olduğunu belirtir. Bunlardan ilki, Allah'ın bir ortağının olduğunu kabul etmektir. İkincisi ise, Allah'ı birlemekle beraber bazı işlerde Allah Teâlâ ile birlikte başkalarının rızasını da gözetmek, yaptığını gösteriş için yapmaktır.²⁵¹

Ayette nehyedilenin, şirkin her iki türü için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Allah Teâlâ, inananlara daha evvel içinde bulunmuş oldukları şirkten artık tamamen uzak olmaları gerektiğini belirtir. Zaten tevhîd anlayışını benimsemiş bir kişinin zâhirî şirke dönüşü kolay da değildir. Bu nedenle ayet aynı zamanda, tevhîdi benimsedikten sonra Allah Teâlâ kendisine karşı yapılan ibadet ve her türlü amelde gösterişten uzak, sadece Allah rızasını gözeterek yapmak gerektiği bilincini mü'mine aşılar.

²⁵⁰ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, V/524.

²⁵¹ Râgıb, "şrk", *el-Müfredât*, s.452.

Mü'min bir kişinin tevhitte sonra zâhirî şirk dönmeyişinin sebebi ise artık aklını doğru hüküm vermede kullanması ve bunda mutmain olmasıdır. Tevhid anlayışına sahip olan kişi, birçok tanrıya inanmanın getirdiği zihin parçalanmasından ve bağımlılık duygusundan kurtulur.²⁵² Haliyle bundan sonra şirk dönmek akledilebilen bir insan için imkânsız denebilecek bir durumdur. Allah'a iman vurgulandığı ayetlerde 'akletmiyor musunuz' ifadelerinin bulunması da tevhid anlayışının salim bir akıl işi olduğunun delilidir.²⁵³

“Kur'an evrende varolmakta olan her şeyi tek bir Varlığa bağlamak suretiyle, iyiliğin kaynağını bir ilaha, kötülüğünü ise bir başkasına atfeden yahut yaratan ve yarattığının devamını sağlayacak kudret ve inayete sahip olan bir varlık olarak Allah fikrine sahip olmakla beraber, ona götürecektir başka aracı varlıkların peşine de düşen her türlü putperest tezahürü yıkmaktadır.”²⁵⁴

Zâhirî şirkten uzak durarak tevhid anlayışına sahip olan kişi aynı zamanda gizli şirkten de kaçınmalıdır. Kişi ümitlerini sosyal değerlere bağladığı, daha üst değer olan ilahi rızayı görmezden geldiği takdirde sayısız sosyal tanrılar edinmektedir. Bu sosyal tanrılar girdabından kurtulabilmek için de algısını Tek Olan'ın çağrısına açık hale getirmelidir. Çünkü dinin resmettiği hakikatin zemin kaybetmesi ve bunun yerine insanların heva ve heveslerinin ikame edilmesi, tevhid bağlamında karşılaşılabilecek en büyük risklerdendir.²⁵⁵ Hz. Peygamber bu durumu gizli şirk olarak adlandırır ve ümmeti hakkında Allah'a ortak koşulması şeklinde doğrudan yapılan şirkten değil²⁵⁶, ibadetleri başkalarına hoş görünmek için yapmak anlamında olan gizli şirkten korktuğunu²⁵⁷ belirtir.²⁵⁸ Bir başka hadisinde ise, “Bu ümmette şirk, Safâ'nın üzerindeki bir karıncanın kımıldayışından daha gizlidir.” buyurmuştur.²⁵⁹ Kur'an-ı Kerîm'de ise böyle kişiler 'hevâlarını ilahlaştıranlar' olarak geçer. “Bak şu, tanrısı olarak kendi arzu ve ihtiraslarını benimseyene?! Sen mi vekil olacaksın böyle birine? Yoksa sen bunların

²⁵² Şaban Ali Düzgün, “Kur'an'ın Tevhid Felsefesi”, *Kelam Araştırmaları*, 3/1, 2005, s. 7.

²⁵³ 2/Bakara 44, 77; 3/Âl-i İmrân 64-65; 11/Hûd 50-51; 23/Mü'minûn 80.

²⁵⁴ Şaban Ali Düzgün, a.g.m, s. 6.

²⁵⁵ Şaban Ali Düzgün, a.g.m, s. 10.

²⁵⁶ Müslim, Fedâil, 30.

²⁵⁷ İbn Mâce, Zühd, 21.

²⁵⁸ Mustafa Sinanoğlu, “Şirk”, *DİA*, X/196.

²⁵⁹ Râgıb, “Şirk”, *el-Müfredât*, s.452.

çoğunun işittiğini ya da aklettiğini mi zannediyorsun? Bunlar tıpkı davar gibidir; hatta daha fazla yoldan çıkmış halledirler.”²⁶⁰

Allah Teâlâ mü'min kullarından 60/Mümtehan suresinin 12. ayetinde işte böylesi davranışlardan uzak durmasını istiyor. Çünkü bu tür davranışlar tek olan Allah'ın rızasını gözetme gayesinden insanı uzaklaştırır ve tamamen keyfî hükümler vermek suretiyle toplumda kaos oluşturacak zihnî karmaşaya sebebiyet verir.

Artık tevhid anlayışına sahip bir bireye İslam Devlet'i çatısı altında toplumun güvenliği için gerekli bütün sorumluluklar yüklenebilir. Çünkü tevhid, dinî unsurların birbirleriyle olan ilişkisini sağlamakta ve anlamlı bir bütün oluşturarak dinin sistemli bir yapı arz etmesine imkân vermektedir.²⁶¹

2.2. HIRSIZLIK YAPMAMAK

Akıl sahibi muvahhidler, bireysel sorumluluklarının yanında toplumsal sorumluluklarının da bilincindedirler. Toplumsal düzene geçişte ayette şirkten sonra “*çalmamak üzere...*” maddesi gelir. *Serika*, kişinin kendisine ait olmayan şeyi gizlice alması demektir.²⁶² Mü'min, dindaşlarının (vatandaşlarının), mal varlığına onların izni olmaksızın el koyamaz. Buna binâen biatı kabul eden, İslam Devleti'nin mensubu olan mü'min, mal hususunda da güvencesini vermiş olur. Bu ilke ile bireylerin mülkiyet hakkı koruma altına alınır.

Mâturîdî, bu anlamın yanı sıra ibadetleri noksan yapmanın da hırsızlık sayılabileceğini belirtir. Çünkü Hz. Peygamber bir hadisinde, “Asıl hırsız, namazlarından çalan kişidir.” buyurmuştur.²⁶³

2.3. ZİNA ETMEMEK

Bir sonraki maddede mü'min “*zina etmemek üzere*” biat eder. Allah insan soyunun devamını kadın ve erkek arasında meşru evlilik yoluyla gerçekleştiren cinsî münasebete bağlamıştır. Zina ise, nesebin belirlenmesi ve neslin sağlıklı bir şekilde

²⁶⁰ 25/Furkân 43-44.

²⁶¹ Şaban Ali Düzgün, “Kur'an'ın Tevhid Felsefesi”, *Kelam Araştırmaları*, 3/1, 2005, s. 3.

²⁶² Râgıb, “srk”, *el-Müfredât*, s. 408.

²⁶³ Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, XV/128.

devamını, miras paylaşımını ve hayatın devamlılığı için gerekli sağlam bir düzenin kurulmasını tehdit eder.²⁶⁴ Toplum ahlakını fesada uğratar.

Bu sebeple Allah Teâlâ zinaya götüren her şeyi yasaklamıştır.²⁶⁵ Bu ayette de hem hakiki zina, hem de zinaya davet eden her türlü iş yasaklanmış olabilir.²⁶⁶ Hz. Peygamber de ellerin, gözlerin ve ayakların da zinası olabileceğini ifade ederek²⁶⁷ kişinin her hareketine dikkat etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu maddeyi kabul eden kişi, dindaşlarına karşı nesli/namusu koruyacağını garantisini vermiş olur.

2.4. EVLATLARINI ÖLDÜRMEK

“*Evlatlarını öldürmemek üzere*” maddesi kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi²⁶⁸ olarak tefsir edilir. Allah Teâlâ bir takım ayetlerde yoksulluk korkusu²⁶⁹ veya kız oldukları gerekçesiyle²⁷⁰ çocukların öldürülmesinin haram olduğunu açıklayarak bu cahiliye âdetini yasaklamıştır. Bununla beraber gerek ruh üfürülmüş ceninin düşürülmesi, gerek bakımındaki ihmal yüzünden çocuğun ölümüne sebebiyet verilmesi ve gerek diğer benzer katillerin hepsi bu maddede söz konusu olabilir. Yani adam öldürmek ya da buna sebebiyet vermek suretiyle olsun her türlü öldürme olayını içine alır.²⁷¹ Böylelikle henüz hiçbir savunması olmayan ceninin veya çocuğun dahi can hakkı Allah Teâlâ tarafından koruma altına alınmıştır. Bu konudaki biat ile de birey, mü'minlere canlarına zarar vermeyeceği hususunda eman vermiş olur.

2.5. ELLERİYLE AYAKLARI ARASINDA UYDURDUKLARI BİR İFTİRA GETİRMEK

“*Elleriyle ayakları arasında uydurdıkları bir iftira getirmemek üzere*” Bu ibare başka bir kadının doğurmuş olduğu çocuğu kendisi doğurmuş gibi gösterip, eşine isnad

²⁶⁴ Hüseyin Esen, “Zina”, *DİA*, XLIV/441.

²⁶⁵ İsra 17/32.

²⁶⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXX/266; Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, XV/128.

²⁶⁷ Buhârî, *İsti'zân*, 12; Müslim, *Kader*, 5.

²⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI/99.

²⁶⁹ En'am 6/151; İsra 17/31.

²⁷⁰ Nahl 16/59.

²⁷¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/558; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIX/267.

etmesi²⁷² yahut kadının başkasından olan çocuğunu kendi eşindenmiş gibi göstermesi²⁷³ anlamlarında yorumlanmıştır. “Elleriyle ayakları arasında” ifadesi kadının batnı elleri arasında, ferici de ayakları arasında bulunduğu için kullanılmış olsa da²⁷⁴ zattan kinaye olarak kendi nefislerinden uydurdukları her çeşit iftirayı içine almaktadır.²⁷⁵ İbareyi bu şekliyle anlamak daha doğrudur. Çünkü Hz. Peygamber, bu ayet ile ve haliyle ayetteki bu ibareyle erkeklerden de biat almıştır. Şayet bunu yalnızca kadının eşine ait olmayan çocuğunu ona isnad etmesi şeklinde anlarsak, bu durum erkekler için geçerli sayılmayacaktır. Çocuk isnadı manası verilmesini ise, kadınların özellikle dikkat etmeleri gereken bir durum olarak tahsis kabilinden anlamak daha doğru olacaktır.

Böylece fiili cinayetlerin yasaklanmasından sonra kavli olan cinayetler de yasaklanmış demektir. Buna binaen ayette namuslu bir kadına zina isnad etmek, gıybet, koğuculuk ve diğer hususlarda yapılması düşünülmüş olan iftiradan, yalan ve sahtekârlıktan nehiy vardır.²⁷⁶

Bu maddelerle din korunması gereken can, mal, namus ve akli muhafaza altına almayı öngörmüştür. Böylelikle devlet nizamı içinde toplumsal düzen sağlanacaktır. Ancak bunun kontrol altında tutulması ve devamlılık arz edebilmesi için bir yaptırım gücüne ihtiyaç vardır ki, o da devlet lideri otoritesinde gerçekleşir. Bunun için de ayette en sonunda *ma’rufta asi olmama* kaydıyla Hz. Peygamber’e yani devlet otoritesine tabi olunması emredilmiştir. Bununla da *din* kendi güvenliğini garanti altına almış olur ve devamlılığını sağlar.

2.6.MA’RUFTA ASİ OLMAMAK

Ayeti, kadınların siyâsî hayata katılımı şeklinde yorumlamayı sağlayan durum, ayette “*ma’rufta asi olmama*” kaydının bulunması ve ayetin *biatlaşma* olgusu temelinde kurulmasıdır. Tefsir kaynaklarına baktığımızda ise ayetin bu manada en açık

²⁷² Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, V/525; Begavî, *Me’alimü’t-Tenzîl*, Riyad: Dâru Taybe, 1993, VIII/101; Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, Dâru’l-Kalem, III/1798.

²⁷³ Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, Beyrut, 1985, 5/333.

²⁷⁴ Nesefî, *a.g.e*, III/1798.

²⁷⁵ Cessâs, *a.g.e*, V/333; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII/559.

²⁷⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *a.g.e*, VII/559.

söylemlerin son dönem tefsir kaynaklarında görmekteyiz. Bu da yaşanan sosyal değişimin yoruma etkisinin en açık örneklerindendir.

“*Ma`rûfta asi olmama*” kaydının ilk ve son dönem tefsirlerinde nasıl yorumlandığına bakacak olursak; Taberî'nin (v. 310/923) tefsirindeki rivayetlerde “*ma`rûfta asi olmama*”, ölünün arkasından feryat figan edip ağlamamak, yabancı bir erkekle konuşmamak, kendisinden biat etmesi istenen şartlara sadık kalmak, Hz. Peygamber'in emrettiği her konuda sadık olmak şeklinde yorumlandığını görüyoruz.²⁷⁷ Suyûtî (v. 911) de tefsirinde, yabancı erkeklerle konuşmamak, ölünün arkasından feryat edip saçını başını yolmamak, elbisesini yırtıp yüzünü tırmalamamak şeklinde rivayetleri nakletmiştir. Allah'ın rızasını celbeden, ona itaati gerektiren her türlü konu olarak da bir rivayet nakletmiştir.²⁷⁸ Râzî (v. 606/1209), de Allah'a itaate uygun düşen her türlü emri *ma`rûf* olarak tanımlamış ve bu emirlerin hiçbirine asi olmamak şeklinde ayeti yorumlamıştır.²⁷⁹

Cassâs (v.370/981), *Ahkâmu'l-Kur'an*'ında *ma`rufta asi olmama* hakkında naklettiği rivayetlerde, feryat etmemek şeklinde geçtiğini belirtir. Hz. Peygamber iki sesi haram kılmıştır. Biri nameli olan sestir ki bu şeytanın işlerine davetiye çıkarmaktır. Diğeri ise musibet anında bağırıp çağırmaktır, bu da şeytanın çirkin bir sesidir. Bir başka rivayetle ise Allah'a taat noktasındaki bütün işler olarak nakilde bulunur. Çünkü bunların tamamı *ma`ruftur*. Feryat figan etmemek, saç baş yolmamak, yüzü tırmalamamak, ayette istenenlerden sadece birkaçıdır.²⁸⁰

Zemahşeri (v.538/1144) de, güzelliklerin emredilip, kötülüklerin yasaklanması şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.²⁸¹ Kurtubî (v.671/1273), bu konudaki farklı görüşleri naklettikten sonra doğru olanın Hz. Peygamber'in emrettiği ve nehyettiği her şey olarak anlamak olduğunu söyler.²⁸² İbn Kesîr (v.774/1373), ilgili bütün konular hakkında rivayet nakletmiştir. Ölünün arkasından ağıt yakmamak, saç baş dağıtıp kendini parçalamamak, yabancı bir erkekle yalnız kalmama, eşleri aldatmama hakkında

²⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII/597-601.

²⁷⁸ Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, VIII/140-144.

²⁷⁹ Râzî, *Mefatihu'l-Ğayb*, XXIX/267.

²⁸⁰ Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, V/333.

²⁸¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI/99.

²⁸² Kurtubî, *El-Câmi`li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XX/426-429.

rivayetler mevcuttur. Kendisi de Hz. Peygamber'in ma'ruf olarak emrettiği, münker olarak yasakladığı ne varsa bu konuda ona itaat etmek olarak açıklar ve naklettiği bir rivayetle ma'rufun itaat demek olduğunu belirtir.²⁸³

Osmanlı dönemlerine denk bir zamanda yaşayan Kâsımî (v. 1914), ma'rufta asi olmamayı, Allah'ın kadınlara emredilen bütün emirlerine itaat etme olarak açıklar. Ancak diğer konularla ilgili rivayetleri de nakleder.²⁸⁴ Seyyid Kutub (v. 1966), Peygamber'in kendilerine emrettiği her işte itaat edeceklerine söz vermeleridir, der.²⁸⁵ Mevdûdî (v. 1979) ise, Allah'ın bir takım uzak durmalarını istediği davranışları verip de müsbet davranışlar belirtmemesinin sebebini açıklar ve bununla da ilgili rivayetlerin hepsini toplarlar: "...Müsbet bakımdan "Şu şu iyilikleri yapın" şeklinde bir liste verilmemiştir. Burada ma'ruf işlerin Allah'ın, sadece Kur'ân'da bildirdikleri olmadığı açıkça ortadadır. Çünkü o takdirde bu cümle "Allah'a itaatsizlik yapmayacaksınız." şeklinde olmalıydı, ama ayette Rasul'e ma'ruf işlerde itaat edilmesi emredilmektedir. Bu ifadeden, toplumun ıslahı ile ilgili olarak Hz. Peygamber'e geniş bir yetki tanıdığı ve onun tüm emirlerine Kur'ân'da bildirilsin, bildirilmesin uyulmasının vacip olduğu anlaşılmaktadır.

Bu yasal yetkisine dayanarak, Hz. Peygamber sadece Kur'an'da zikredilen o dönem Arap toplumunda kadınlar arasında yaygın kötü davranışlardan vazgeçmeleri hususunda biat almakla yetinmeyip, Kur'ân'da belirtilmeyen hususlarda da biat almıştır." der ve ilgili rivayetleri nakleder.²⁸⁶

Rivayetlerde genellikle feryat edip, saç baş yolmamak gibi ya da mahrem olmayan erkeklerle konuşmamak gibi ifadelerle yapılan açıklamaların zamana göre hatta belki kişiye göre Hz. Peygamber'in özel açıklamaları olarak görmek gerekecektir. Çünkü anlaşılmaktadır ki, ma'ruf daha kapsamlı bir itaat alanı içermektedir, rivayetlerde nakledilen hususlar ise duruma göre gerekli bir takım kayıtlamalardır. Müfessirlerimizin ilgili nakiller yanında, Hz. Peygamber'e genel bir itaat alanından bahsetmeleri bunu göstermektedir.

²⁸³ İbn Keşir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, XIII/533-536.

²⁸⁴ Cemâleddîn el-Kâsımî, *Mehâsinu't-Te'vîl*, XVI/135.

²⁸⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-il Kur'ân*, IX/628.

²⁸⁶ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI/232.

Bu bilgilerin yanı sıra müfessirlerin hemen tamamı, ayette ma'ruf kaydının bulunması üzerinde de durmuşlardır. “Sana asi olmama” emri Hz. Peygamber hakkında yeterlidir. Çünkü o zaten ma'ruf olan dışında bir emirde bulunmaz. Allah Teâlâ, Peygamberi hakkında dahi ma'ruf kaydı getirmişken, başkası kayıtsız şartsız itaati hak etmiyordur. Yöneten de yönetilen de Allah'ın kanunlarına uygun hareket etmelidir.²⁸⁷ Hz. Peygamber de bunu, “Allah'a karşı gelmede itaat yoktur. İtaat ancak ma'ruftadır.” diyerek beyan etmiştir.²⁸⁸ Ayetin *biatlaşma* temeli üzerine kurulu olması ve bunun ma'ruf ile kayıtlanması, ayetin hem Peygamber döneminde hem de daha sonraki dönemler için siyâsî bir mahiyetinin olduğunu göstermektedir.

Ayette zikredilen maddeler her ne kadar kadın biatı adı altında anılsa da aynı emirlere erkekler de muhatap kılınmıştır. Burada istenenler bütün inananlardan istenen, toplumu ve ferdi koruyucu ilkelerdir. Ancak bu maddeler siyasal bir hareketin ilkeleri olarak görülmemiştir. Siyasal hareket olarak yorumlanan biat, içinde cihat etme emrinin bulunduğu biatler olmuştur. Bununla birlikte, ‘ma'rufta asi olmama’ emri bir devlet otoritesiyle karşılıklı hak ve sorumlulukların varlığını göstermektedir. Kadın olsun erkek olsun evvela bireylerin karşılıklı olan bu ilişkiyi kurabilmeleri için otoriteyi kabul etmeleri gerekmektedir. Haliyle kadının biatlaştığı konular sadece ahlakî konular olarak görülse bile, yine bir siyasî harekettir. Bu, siyaset ile ilişkili görülmezse, Birinci Akabe Biatı'nın da Hz. Peygamber'in ilk siyasal girişimi olarak yorumlanmaması gerekir. Çünkü kadınlar biatı ile aynı konuları içermektedir. İlk dönem tefsirlerinden, ‘bu ayetle kadınlara seçme hakkı verilmiştir’ yorumunu beklemek de elbette yanlış olacaktır. Kabul edilmesi gereken durum, her dönemin kendi şartları altında, biatlaşma hususunda erkeklere ne tür bir hak tanınıyorsa aynı hakların kadınlara da tanınmasıdır. Kadınlara seçme hakkı verildiğine dair yorum beklemek ayetin indiği dönemin ve tefsirlerin telif edildiği dönemin şartlarını göz ardı etmek olacaktır.

Yaşanan toplumsal değişimler, bireylerin ve toplumun fikrî yapılarında müsbet ya da menfî ciddi değişimlere yol açar. Haliyle bu değişim olayların ve metinlerin yorumunda da kendisini gösterir. Dolayısıyla meşrutiyet ile birlikte Osmanlı'da yaşanan

²⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII/601; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI/99; Kurtubî, *El-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an*, XX/426-429; Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-il Kur'an*, IX/628; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI/231.

²⁸⁸ Müslim, *İmâre*, 39; Ebû Davûd, *Cihâd*, 87; Nesâî, *Bey'at*, 34; İbn Mâce, *Cihâd*, 40.

sosyal ve siyâsâl değişim için de aynı durum söz konusudur. Bu süreçte hilafetin sona ermesi ve idarenin halk eliyle meclise geçmesi, zamanla kadınların da bu yeni siyâsâl oluşumda yer almaya başlaması *değer* ifade eden ayetlerin yeni değerler muvahecesinde tekrar yorumlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte erkekler de demokratik anlamda ilk defa seçme hakkına sahip olmuştur. Erkeklerin bu hakkı kullanımı konusunda sıkıntı yaşanmazken, kadınlar için bazı problemler ortaya çıkmıştır. Dini kimisi engel koyucu kimisi de teşvik edici unsur olarak görmüştür. Dalgalanmaların yaşandığı bu süreçte ciddi tefsir çalışmaları bulunmadığından ayetin yorumu üzerinde de duramıyoruz. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra devlet eliyle yazdırılan Hak Dini Kur'an Dili tefsirinde ilgili bölümün yorumunda iyiliği emredip kötölükten alıkoyan her türlü hususta Hz. Peygamber'e itaatin gerekliliği belirtilir. Ma'rûf kaydının bulunmasının ise yaratıcıya isyan edilen konularda mahluka itaatin caiz olmayacağını hatırlatmak için olduğu söylenir.²⁸⁹

Yakın dönemimize ait tefsirlerden de yalnızca Bayraktar Bayraklı'nın tefsirinde ayetin kadınlara seçme hakkı verdiğine dair yorum bulunmaktadır.²⁹⁰ Bunun yanı sıra İslam'da kadın hakları üzerine yazılan eserlerde kadınların siyasî hayata katılımı adı altında 60/Mümtehaneye suresinin 12. ayeti önemli bir delil olarak sunulmakta, kadınlara değer verilmediği toplumlar karşısında, kadın hakları itibariyle İslam adına önemli bir ayrıcalık olarak görölmektedir.²⁹¹

3. ALLAH'TAN MAĞFİRET DİLEME

İstenilenlerin yapılabilmesi ve sürekliliği için bir kontrol mekanizmasının bulunması gereklidir. Yine yapılmadığı takdirde cezalandırabilecek bir kurumun varlığına da ihtiyaç vardır. Bu görevi toplumda her bireye vermek, toplum içinde kaosa sebebiyet verecektir. Hz. Peygamber, hiç kimseye biat etmeden ölenin cahiliye ölümüyle ölmüş olacağını belirtir.²⁹² Çünkü cahiliye döneminde belli bir otorite söz konusu değildi ve adaleti tesis edecek bir kurum yoktu. Dolayısıyla bir devlet düzeninde

²⁸⁹ Elamlılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII/559.

²⁹⁰ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2006, XIX/226.

²⁹¹ İbrahim Acar, *İslam Hukukunda Siyasal Hakları Yönünden Kadın*, Ankara: y.y, 2003, s.46; Yunus Vehbi Yavuz, *Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü*, 2. Baskı, İstanbul: Feyiz Yayınları, 2011, s. 160; Abdulhalim Ebu Şakka, *Tahriru'l-Mer'e*, II/289.

²⁹² Müslîm, imâre, 13.

tek bir otoriteye ihtiyaç vardır ve bu görev risalet döneminde Hz. Peygamber'e verilmiştir. Ayette belirtilen ilkelerden sonra halktan bu otoriteye temel hakları gözettiği takdirde itaat etmesi istenmektedir ki, böylelikle bu esaslar koruma altına alınacak, her toplumun kendine göre ihtiyaç duyduğu diğer hususlar bu otorite tarafından belirlenerek uygulamaya koyulacak, hakların çiğnenmesi engellenecek, çiğnenmesi durumunda da cezâî yaptırımını devlet başkanı tarafından uygulanacaktır. Nitekim Hz. Peygamber, bir bayram namazı sonrası cemaatin arkasında bulunan kadınların yanına giderek 60/Mümtehaneye suresinin 12. ayetini okumuş ve "Biatlarınıza sadık kaldınız mı?" diye sormuştur. Kadınlardan ise sadece bir kişi sadık kaldığını belirtmiştir. Bunun üzerine Allah Rasulü tasadduk etmelerini istemiş ve yanında bulunan Hz. Bilâl'in eteklerine üzerlerindeki ziynetlerden atarak tasadduk etmişlerdir.²⁹³ Biz burada biatlarından uymadıkları kısmın ölünün arkasından ağıt yakmak olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bir takım rivayetlerde 'ma`rufta asi olmama'nın saç baş tırmalayıp elbisesini yırtarak ağıt yakmak olarak geçtiğini belirtmiştik. Yine bazı hadis rivayetlerinde de kadınların ağıt yakmamak üzere biat ettikleri ancak bu biata yalnızca beş kadının riayet edebildiği nakledilmektedir.²⁹⁴

Hz. Peygamber'in bu tutumu, ayetin sonunda "...bağışlanmaları için Allah'a dua et. Allah gerçekten bağışlayıcıdır, merhametlidir (Gafûr, Rahîm)." ifadesinin bir gereğidir. Çünkü Hz. Peygamber, insanlar bir kusur işlediği takdirde onları affetme yetkisine sahip değildir. O, sadece bağışlanmaları hususunda dua edebilir.²⁹⁵

Bu ayette ifade edilen iman, topluma güvence vermek manasında emanlaşma ifade eder.²⁹⁶ Allah Teâlâ bu iman karşısında kuluna bir karşılık, ücret (ecr) vermez. Ecir ancak salih amel karşılığında verilir.²⁹⁷ Kadınlar toplumun bir üyesi olarak bir takım hususlara dikkat etmek durumundadırlar. Hata ettikleri takdirde ise, Allah'tan mağfiret istenmelidir. Mağfiret, Allah'ın kulunun günahlarını örtmesi suretiyle onu koruması demektir.²⁹⁸ Ancak istiğfâr sadece sözle değil, bir fiille de

²⁹³ Buhârî, Tefsîr, 60; Müslîm, Salâtu'l-İdeyn, 1, 2, 3, 4.

²⁹⁴ Müslîm, Cenâiz, 10.

²⁹⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII/559.

²⁹⁶ Murat Sülün, *İman Amel İlişkisi*, s.83.

²⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXVIII/83.

²⁹⁸ Mîkâtî vdğr, "ğfr", *el-Kutûf*, s.753.

gösterilmelidirler.²⁹⁹ İlgili hadis rivayetinde kadınlar bunu tasadduk ederek göstermişlerdir. Ancak bu konuda ısrar ettikleri takdirde emanlarına karşı ihanet etmiş olurlar ve toplum düzenine hâlel getirirler.

* * *

Ayette zikredilen maddelerin genel bir değerlendirmesini yaparsak; şunları söyleyebiliriz: Evvela ayette bahis konusu olan maddeler arasında namaz, zekât gibi ibadet konularının olmadığını görüyoruz. Ayette toplum düzenini temin edecek, toplumsal yaşamın gereği olan ilkeler belirtilmiştir. Bunlar dini, malı, nesli, canı ve aklı emniyet altına almak olup, bir dinin en temel gayesidir. Kişi bu kutsal değerleri koruma altına alan bir dine iman ve intisap etmekle topluma söz konusu değerleri kendisinin de koruyacağı garantisini vermiş olmaktadır.³⁰⁰ Bu tavır ise devlet çatısı altında bulunan her birey için zorunludur, kadın erkek ayrımı yapılmaz. Çünkü bu konular cinsiyete takılı kalabilecek hususlar değildir.

Ayetteki biat konuları ilk defa Birinci Akabe Biatı'nda erkeklerden biat alınırken geçmiştir. Yine Hz. Peygamber muhtelif zamanlarda erkeklerden biat alırken bu konulardan biat almıştır. Erkekler de bu konulardan kendilerinden biat alındığına dair bilgileri aktarırken “kadınlar biatı üzerine biat ettik.” şeklinde ifade etmişlerdir. Bunların hepsi şunun delilidir: Bu hususlar kadınlara mahsus konular değildir. Toplumun tamamını ilgilendirir ve Hz. Peygamber de böylesi ciddi bir konuda kadın erkek ayrımına gitmemiştir.

Mustafa Öztürk toplumda kadın ve erkeğin yerini toplumsal cinsiyet kavramıyla açıklar ve Kur'ân'ın bu konuyla ilgili farklı açıklamaları olduğunu, bir kısmının değer bir kısmının durum beyan ettiğini söyler ve ayetimizin değer ifade eden ayet grubuna girdiğini belirtir:

“Değerden maksat İslam (Allah'a teslimiyet) ve imandan oluşan üst değerlerdir. Bu değerler çerçevesinde toplumsal cinsiyet rolleri kadın erkek kategorilerine göre değil, iman ve teslimiyet sahibi olup olmama ölçütüne göre belirlenir. Nübüvvetin on

²⁹⁹ Râgıb, “ğfr”, *el-Müfredât*, s. 609.

³⁰⁰ Murat Sülün, *İman-Amel İlişkisi*, s.85.

ikinci senesinde Mekke'nin Akabe mevkiinde bir grup Medineli Müslüman erkekle Hz. Peygamber arasında yapılan Birinci Akabe Biatı'ndaki şartların Hudeybiye Antlaşması ile Mekke'nin fethi arasındaki dönemde nâzil olan 60/Mümteherine suresi 12. ayette mümin kadınlarla yapılması emredilen biat şartlarıyla aynı olması bu gerçeğin en müşahhas delilidir. Bazı sahabilerin Birinci Akabe Biatı'nı anlatırken 60/Mümteherine suresi 12. ayetteki biat şartlarına atıfta bulunarak, "Biz Allah'ın elçisiyle kadınların biatı üzerine biat etmiştik." demeleri calib-i dikkattir. Ayrıca Birinci Akabe Biatı'nın "*Bey'atü'n-Nisâ*" diye isimlendirilmesi en azından bir yönüyle bu sebepten, yani üst değerlere dayalı toplumsal cinsiyet rollerinde kadınla erkek arasında müsavat bulunduğu gerçeğinden olsa gerektir. Diğer taraftan iki ayrı biattaki şartların aynı olması Kur'an'da kadının teklife muhatap birey olma noktasında erkekten ayrı tutulmadığını gösterir. Bu açıdan bakıldığında erkek neyse kadın da odur."³⁰¹

³⁰¹ Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012, s.149-150.

SONUÇ

İslam dini indiği dönemde ferdî ve toplumsal alanlarda ciddi değişiklikler yapmış bir sistemdir. Bu değişimlerle sosyal yapıyı düzenlemekle beraber dönemin siyasal yapısına da dokunmuştur. Hz. Peygamber değişimleri yaparken toplumun yalnızca erkek fertleriyle hareket etmemiştir. Henüz Mekke döneminde, imana çağırarak Dâru'l-Erkâm'da yetiştirdiği insanlar arasına kadınları da almıştır. İslam çatısı altında toplanacak her birey aynı inanış ve anlayışa sahip olacak şekilde, Hz. Peygamber tarafından yetiştirilmiştir. İslam'ın siyasal bağımsızlığını ilan ettiği dönem diyebileceğimiz Medine döneminde ise inananlar Peygamber olarak tanıdıkları Hz. Muhammed'i, devlet lideri olarak da tanımaya ve ondan gelecek her türlü emre itaate de söz verdiler. Bu manada ilk sözleşme Birinci Akabe Biatı'yla gerçekleşmiştir. Bunu İkinci Akabe Biatı takip etmiş ve akabinde Medine'de İslam Devleti kurulmuştur. Devletin kurulmasıyla birlikte kadınlar da Birinci Akabe Biatı'nda erkeklerin anlaştığı konular üzerine Hz. Peygamber ile anlaşmışlardır. Bu anlaşma maddeleri Hudeybiye Anlaşması akabinde 60/Mümtehan suresi 12. ayetiyle kadınların biat etmesi durumunda gerekli maddeler olarak inzal edilmiştir. Artık bu maddeler kadınlar biatı adı altında anılmaya başlanmış, ashab Birinci Akabe Biatı'ndan bahsederken “kadınlar biatı üzere biat ettik.” demeye başlamıştır. Bu durum açıkça göstermektedir ki, siyasî otoriteyle ilişkide Hz. Peygamber zamanında kadın erkek ayrımı yapılmamıştır. Kadınlardan da biat alınmış ve hatta erkeklerden alınan biat konularıyla da aynı konular üzerine olmuştur. Durum gösteriyor ki, Medine döneminde de Hz. Peygamber kadın erkek ayrımına gitmemiştir. Çünkü Hz. Peygamber toplumsal rollerde kadın erkek ayrımına göre değil, iman ve teslimiyet sahibi olup olmamaya göre hareket etmiştir.³⁰²

Anlıyoruz ki, Hz. Peygamber Medine'ye hicretiyle birlikte devlet liderliği vasfını kullanarak kadınlardan biatlar almıştır. İlgili ayette biat edilmesi istenen hususların namaz, zekât, hac gibi ta'abbudî konularda olmaması, dinlerin korumayı öngördüğü beş esas dediğimiz dini, canı, malı, nesli ve akli korumaya yönelik esaslardan oluşması ve bunun yönetici eliyle uygulanmasının istenmesi ayetin siyasal nitelikli olduğunun göstergesidir. Devlet liderine tanınan bu hak ona vatandaşlarını bu

³⁰² Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, s.149-150.

minvallerde eğitime sorumluluğunu da yüklemektedir. Nitekim Hz. Peygamber de bu sebeple Birinci Akabe'nin hemen sonrasında Mus'ab b. 'Umeyr'i Medine'ye halkı eğitmesi için göndermiştir. Hicretinden sonra da kendisi halkının eğitimi ile ilgilenmiştir.

Hz. Peygamber Müslüman toplumun ihyâsı için kadın erkek herkesten biat almış ve onları ahlaklı birer birey olarak yetiştirme gayretinde bulunmuştur. Bu istikrarlı bir toplum ve siyaset için gerekli bir tavidir. Peygamberliğin yanında liderliğin de gereğidir. Öyleyse düzenin bekâsı için kadınların otoriteye itaatini ve onların eğitimi yok saymak yanlış olacaktır.

Hz. Peygamber'in bu uygulamasının kendisinden sonra siyasal halefleri tarafından devam ettirilmesi gerekiyordu. Ancak kaynaklarımız dört halifenin kadınlara yönelik bu şekilde bir uygulamasının olup olmadığı yönünde bilgi vermemektedir. Haliyle biz böyle bir uygulamalarının olmadığı kanaatindeyiz. Buhârî'den nakledilen bir rivayete göre, Hz. Peygamber'in bir bayram namazı sonrasında kadınlardan biatlarına sadık kalmamaları nedeniyle sadaka alması İbn Cureyc'in dikkatini çekmiş ve Ata b. Ebî Rebâh'a, "Bu imamların bir görevi midir?" diye sormuş ve cevaben Ata b. Ebî Rebâh: "Elbette onların görevidir. Ama bunu yapmamakla ellerine ne geçiyor bilmiyorum." demiştir.³⁰³ Bu rivayet Hz. Peygamber'in bu uygulamasının daha sonraları devam etmediğine işaret etmektedir.

Uzun yıllar boyunca toplumların yapısında ve yönetiminde değişimler olmadığı için, kadına yönelik bakış açısında da toplumun hâkim yaklaşımı sürdürülmüştür. Arap toplumlarında kadın erkekle eş değer görülmüyordu. Haliyle bu tutum her ne kadar İslamî olmasa da İslam ile de özdeşleştirildi. Hz. Peygamber'in kadın hakları konusunda getirdiği bir takım düzenlemeler maalesef ondan sonra devam ettirilemedi. Bunun en açık örneğini Abdullah b. Ömer'den gelen rivayette görüyoruz. Diyor ki: "Hz. Peygamber zamanında hakkımızda ayet nâzil olur korkusuyla hanımlarımıza elimizi ve

³⁰³ Buhârî, Kitâbu'l-'Ideyn, 19.

dilimizi uzatmaktan sakınırdık. Hz. Peygamber vefat edince elimizi ve dilimizi onlara uzattık.³⁰⁴

Zamanla kadınlar hakkında gerçekleştirilen bu tutum İslam'ın kendi tavrı olarak algılandı. İslam'da kadınlar evden çıkmaz, camide cemaate katılmaz, sosyal hayatın, haliyle siyasal hayatın içinde yer almaz düşüncesi hâkim oldu. Mesela, Mısır'da bir müddet hükümdarlığı elinde bulunduran kadın, Şecerü'd-dür, Abbasi halifesi kadın olduğu için hükümdarlığını tasdik etmeyince kendi kendini hal etmek zorunda kalmıştır. Ancak bir başka örnek olarak, Abbasi İmparatorluğu içinde bulunmayan Raziyye Sultan, babası halifeden unvan ve hil'at aldığı halde, böyle bir müsaade istemek zorunda olmadığı için hükümdarlığına devam etmiş ve ciddi başarılarla imza atmıştır.³⁰⁵

Durum böyleyken, mevcut toplumsal yapı kadınlara karşı tutumu belirlediği gibi, toplumsal değer ifade eden kadınlarla ilgili ayetlerin yorumuna da yansdı. 60/Mümtehaneye suresinin 12. ayeti de klasik dönem tefsirlerinde kadınların siyasî hayata katılımı olarak pek fazla değerlendirilmedi. Kendisine yüklenen sorumlulukları yerine getirmesi, ahlakî ilkelere uygun yaşaması gerektiği şeklinde açıklamalar yapıldı. Bu yapılan açıklamalarda bir yanlışlık yoktur. Ancak mevcut konular yalnızca kadınları değil erkekleri de ilgilendirdiği de unutulmamalıdır. Bunun yanı sıra henüz o dönemlerde erkekler için de bir seçme hakkının bulunmadığını söylemek de gerekir. Haliyle o dönemlere ait tefsirlerde bu minvalde bir değerlendirme de beklenemez.

Sancılı bir toplumsal değişim sürecinin yaşandığı Meşrutiyet dönemleri ve hemen sonrası, zihinsel anlamda da değişimi beraberinde getirdi. Yaşanan değişimler kadına bakış açısını da değiştirdi. Dinin önemli referans kabul edildiği ilk dönemlerinde kadın yaklaşımlarında İslam dininin yanlış anlaşıldığı, İslam'da kadının sosyal hayata katılımı dahi desteklendiği yönünde açıklamalar gelmeye başladı. Kadın haklarının en üst seviyesi kabul edilen siyasal hayata katılım ise çok çabuk kabul edilemedi. Özellikle İslam dininin referansına fazlaca yer veren kesimlerde bu konu tartışılmaz bir şekilde

³⁰⁴ Buhârî, Nikâh 80.

³⁰⁵ Bahriye Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 205.

reddedildi. Haliyle bu tutum diğerk kesimler tarafından da, İslam'ın kadınların sosyal hayatta yer almasına karşı çıktığı algısını kuvvetlendirdi. Bundan sonra sosyal ya da siyasal hayatta yer almak İslam dışında bulunmak olarak kabul edildi. Bu durum da yakın tarihimize kadar Müslüman kadınların kamusal alanlarda bulunmasına engel oldu. Müslüman kadınlarının bu süreçlerde yaşadığı sıkıntılar sonucunda, İslam'ın aslında bu konuda katı bir tutumunun olmadığı ve ayetin bu manada değeri anlaşıldı. İslam'da kadın haklarına yönelik yazılan eserlerde de bu ayet ile kadınlara tanınan hakkın önemi vurgulanmaya başladı.

Böylelikle biz 60/Mümtehanes Suresi'nin 12. ayeti doğrultusunda hareket eden Hz. Peygamber'in uygulamalarında, kadınların, toplumsal sorumluluklarını bildikleri takdirde, siyasal hayatta devlet başkanının seçiminde ve devlet başkanıyla ilişki içerisinde bulunarak toplumsal hayata katkıda bulunmasında bir sakınca olmadığını görüyoruz.

KAYNAKÇA

Abdulhalim Ebu Şakka, *İslâm Kadın Ansiklopedisi*, trc. Şaban Haklı, Fethi Güngör, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.

Abdülkerîm İsmâîl el-Ensârî, “Ehlü’l-hal ve’l-Akd”, *DİA*, İstanbul 1994.

Acar, İbrahim, *İslam Hukukunda Siyasal Hakları Yönünden Kadın*, Ankara: y.y, 2003.

Ahmed Halil Cum’a, *Nisa min Asri’n-Nübüvve*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1996.

Ahmed Naim, “Ahlâk”, *Sebilürreşad*, X/235.

_____, “Müdâfaat-ı Dîniyye: Yine Teaddüdü Zevcâta Dâir”, *Sebilürreşad*, XII/308.

Ahmed b. Hanbel, *El-Müsned*, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1991.

Akpınar, Ali, “Mekkî Ayetlerde Müminlere Yönelik Hitablar”, *Dokuzuncu Türkiye Tefsir Akademisyenleri Buluşması Kur’an Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu*, edt. Mesut Okumuş, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 29 Haziran-01 Temmuz 2012.

Akçay, Mustafa, “İmanın Oluşumunda Fıtratın Rolü”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, sayı: I.

Akyüz, Vecdi, *Asr-ı Saadette Siyasî Konuşmalar*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2004.

Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, İstanbul: Gonca Yayınevi, 1986.

Altın, Oktay, “Akabe Biatları Örneğinde Biat ve İslâmî Birlikteliğin Temeli”, *Haksöz*, Şubat, 1998.

el-Âlûsî, Şihâbüddîn, *Rûhu’l-Me’anî fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve Seb’i Mesânî*, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arab, t. y.

Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.

Arslantürk, Zeki, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, 5. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001.

El-Askerî, *el-Furuk fî’l-Luga*, trc. Veysel Akdoğan, İstanbul: İşaret Yayınları, 2009.

Aynî, Mehmed Ali, *İslâm Tasavvuf Tarihi*, İstanbul: Akabe Yayınları, 1985.

Azimli, Mehmet, *Halifelik Tarihine Giriş*, İstanbul: Öykü Yayınları, 2005.

- Bahriye Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Bayraklı, Bayraktar, *Kur'an Tefsiri*, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2006.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul: Dâru't-Tiba'ati'l-Âmire, t.y.
- Câbirî, Muhammed Âbid, *İslam'da Siyasal Akıl*, trc. Vecdi Akyüz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.
- Celal Nuri, *Kadınlarımız*, Matbaa-ı İctihad, İstanbul 1331.
- Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1985.
- El-Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh Tâcu'l-Lugati ve's-Sihâhi'l-Arabiyyeti*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr, 4. Baskı, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990.
- Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1994.
- Çelik, Celaleddin, *Kur'an'da Toplumsal Değişim*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Davutoğlu, Ahmet, “Modernleşme Sürecinde Entelektüel Dönüşüm ve Zihniyet Parametreleri”, *Modernleşme İslam Dünyası ve Türkiye: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, 17-19 Kasım 2000, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001.
- Ed-Dihlevî, Şah Velîyullah Ahmed b. Abdurrahman, *el-Kavlu'l-Cemîl Fî Beyâni Sevâi's-Sebîl*, thk. Muhammed Abdulkâdir Nessâr, Ahmed İbrâhîm Abdulhamîd, Kahire: Dâru'l-Cûdiyye, 2010.
- Dursun, Davut, *Din Bürokrasisi Yapısı, Konumu ve Gelişimi*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.
- Ebu Dâvud, *Kitâbu's-Sünen*, Beyrut: Müessesetü'r-Riyâd, 1998.
- Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986,.
- Gürkan, Salime Leyla, “Mîsak”, *DİA*, İstanbul 2005.
- Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, Beyrut: Müessesetü'l-A'lâ li'l-Matbûât, 1988.
- Hamidullah, Muhammed, “Hudeybiye Antlaşması”, *DİA*, İstanbul 1998.
- Hüseyin Esen, “Zina”, *DİA*, İstanbul, 2013.
- İbn Fâris, *Mu'cem Mekâyîsu'l-Lugati*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, y.y: Dâru'l-Fikr, 1979.

İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.

İbn Hibbân, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arneût, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1991.

İbn Hişâm, *es-Sîre*, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1996.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cize: Hicr li't-Tibaa ve'n-Neşr, 1997.

_____, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Riyad: Dâru Taybe, 1997.

_____, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahire: Müessesetu Kurtuba, Mektebetü'l-Evladi's-Şeyh li't-Tûras, 2000.

İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, thk. El-Üstad Ali Şeyrî, Beyrut: Dâru'l-Edvâ, 1990.

İbn Mâce, *Sünen-ü İbn Mâce*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1996.

İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Kahire: Dâru'l-Mearif, t. y.

İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Beyrut: Dâru'l-Beyrût, 1979.

İmam Mâlik, *Muvattaa*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997.

İsmail Ankaravî, *Minhacu'l-Fukara*, haz. Saadettin Ekinci, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.

Kallek, Cengiz, "Biat", *DİA*, İstanbul 1992.

Kapar, Mehmet Ali, *İslam'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.

Kara, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler/Kişiler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.

_____, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler/Kişiler*, İstanbul: Risale Yayınları, 1987.

_____, "Türkiye'de Din ve Modernleşme (Modernleşme Teşebbüslerinin Dinîleşmesi) -Metodolojik Temel Problemler-" *Modernleşme İslam Dünyası ve Türkiye: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 17-19 Kasım 2000*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001.

Kartal, Cemile Burcu, *Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimler*, (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2005.

el-Kâsımî, Cemâleddîn, *Mehâsinu't-Te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.

Kettânî, *Nizâmu'l-Hükûmeti'n-Nebeviyye (Terâtîbu'l-İdâriyye)*, Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, t. y.

Kurnaz, Şefika, *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü: Emine Semiye*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.

_____, *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.

Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetür'-Risale, 2006.

Mahmûd Hâlidî, *el-Bey'at fi'l-Fikri's-Siyasi'l-İslamî*, Ürdün: Mektebetü'r-Risaleti'l-Hadise, 1985.

Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2010.

Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, 1985.

_____, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Mertoğlu, Suvat, *Osmanlı'da II. Meşrutiyet Sonrası Modern Tefsir Anlayışı (Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad Dergisi Örneği: 1908-1914)*, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul 2001.

Metin Yurdağür, "Ahid", *DİA*, İstanbul 1988.

Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, edt. Ali Bulaç, trc. Muhammed Han Kayani vdğr, İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.

Mîkâtî vdğr, *el-Kutûf min Lugati'l-Kur'ân*, Lübnan: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 2007.

Muhammed Fuâd Abdulbâkî, *el-Mu'cemül Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1991.

el-Mustafevî, *et-Tahkîk fî Kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Allâmetü'l-Mustafevî, 1430.

Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1955.

En-Nedvî, Ebu'l-Hasen Alî el-Hasenî, *Gerçek Tasavvuf*, trc. İsmet Ersöz, Konya: İslamî Neşriyat Yayınevi, 1974.

Nesâî, *Kîtabu's-Sünenu'l-Kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.

En-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî Medâriku't-Tenz'zîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1989.

Önkal, Ahmet, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, edt. Vecdi Akyüz, 2. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Özdeş, Talip, *Cinsiyet Kimliğinin Dinî, Kültürel ve Sosyal Boyutunun Kur'an Perspektifinden Tahlili*, Sivas: Seyran Yayınları, 2000.

Özkan, Halit, "Ümmü Umare", *DİA*, İstanbul 2012.

Öztürk Mustafa, *Osmanlı Tefsir Mirası*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.

_____, *Kur'an ve Tefsir Kültürümüz*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.

Râgıb el-İsfehânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem – Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 2002.

Ramazanoğlu, Yıldız, "Osmanlı Kadın Hareketinde İslâmcı Temalar", *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, edt. İsmail Kara, Asım Öz, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

Said Havva, *Ruh Terbiyemiz*, trc. İbrahim Sarmış, M. Sait Şimşek, Konya: Davet Yayınevi, 1980.

Savaş, Rıza, *Raşid Halifeler Devrinde Kadın*, İstanbul: Ravza yayınları, 1996.

Selvi, Dilaver, *Mürşidi Kamil İntisab ve Cemaat*, İstanbul: Umran Yayınları, 1995.

Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-il Kur'ân*, trc. Salih Uçan vdğr, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.

Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983.

Süleyman Uludağ, "Ahid", *DİA*, İstanbul 1988.

Sülün Murat, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman Amel İlişkisi*, İstanbul: Ekin Yayınları, 2000.

_____, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012.

_____, *Türk Toplumunun Kur'ân Kültürü*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.

_____, *Kur'ân Kılavuzu Mutlak Gerçeğin Sesi*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.

Et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, Beyrut: Dâru Süveydân, 1967.

_____, *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Riyad: Dâru Âlimu'l-Kütüb, 2003.

Tirmizî, *el-Câmiu'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.

- Topaloğlu, Bekir, *İslâm'da Kadın*, 7. Baskı, İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1977.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Hürriyetin İlânı İkinci Meşrutiyetin Siyasî Hayatına Bakışlar*, İstanbul: Baha Matbaası, 1959.
- Türer, Osman, "Biat", *DİA*, İstanbul 1992.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemi, *el-Meğazî*, thk. Marsden Jones, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1984.
- Yavuz, Yunus Vehbi, *Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü*, 2. Baskı, İstanbul: Feyiz Yayınları, 2011.
- Yazar Yok, "Ahid", *DİA*, İstanbul 1988.
- Yazar Yok, *El-Mevsu'atu'l-Fıkhiyye*, "Bey'at", Kuveyt: Vezaratu'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye, 1407/1985.
- Yazar Yok, *El-Mevsu'atu'l-Fıkhiyye*, "Ehlü'l-hal ve'l-Akd", Kuveyt: Vezaratu'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye, 1407/1985.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu*, İstanbul: Eser Neşriyat, 1997.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vdğr, İstanbul: Feza Gazetecilik, t.y.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994.
- Zemahşerî, *El-Keşşâf*, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.